

SUOMEN KANSALLISET VÄHEMMISTÖT

KULTTUURIEN JA
KIELTEN RIKKAUTTA

Vähemmistöoikeuksien
ryhmän Suomen jaosto
Minority Rights Group Finland
2012

SUOMEN KANSALLISET VÄHEMMISTÖT

KULTTUURIEN JA KIELTEN RIKKAUTTA

Painetun julkaisun ISBN: 978-951-807-104-7
Sähköisen version ISBN: 978-951-807-105-4

2. uudistettu painos 2012

Julkaisija: Vähemmistöoikeuksien ryhmän Suomen jaosto
eli Minority Rights Group Finland

Toimittajat: Okan Daher, Lauri Hannikainen, Karoliina Heikinheimo

Taitto: Esa Noresvuo

Kansi: Aki Månsson

Paino: Otavan Kirjapaino, Keuruu 2012

Julkaisua voi tilata veloituksetta Suomen Rauhanpuolustajista:
www.rauhanpuolustajat.org, pulut@kaapeli.fi, p. 050 3581 441.

SISÄLLYSLUETTELO

Johdanto	4
Perustietoja	6
Vähemmistöoikeuksien luonteesta kansainvälisessä oikeudessa – ja Suomessa	11
Suomenruotsalaiset – ruotsia puhuvia suomalaisia	23
Saamelaiset alkuperäiskansana ja saamelaisuuden tulevaisuus	33
Romanit yhteiskunnassa – meitä on moneksi	51
Venäjänkielinen vähemmistö – ennen, tänä päivänä ja tulevaisuudessa	69
Suomen juutalaiset – hyvin järjestäytynyt yhteisö	81
Suomen tataarivähemmistö – täysin integroitunut yhteiskuntaan	89
Suomen karjalankieliset karjalaiset	97
Uudet vähemmistöryhmät – moninaisen yhteiskunnan uudet voimavarat	109
Uudet maahanmuuttajat, etenkin muslimit – kielten ja kulttuurien kirjo	117

JOHDANTO

Suomen kansalliset vähemmistöt – kulttuurien ja kielten rikkautta -julkaisun ensisijaisena tarkoituksena on antaa tietoa lukijalle Suomen niin sanotusta perinteisistä etnisistä ja kielellisistä vähemmistöistä. Julkaisussa on jokaisesta vähemmistöstä oma lukunsa, jonka on kirjoittanut kyseiseen vähemmistöön kuuluva aktivisti. Näissä luvuissa näkyy selvästi paitsi kirjoittajan oma persoonallisuus myös hänen edustamansa vähemmistön erityispiirteitä. Luvuissa kerrotaan vähemmistöjen historiasta, kielestä, kulttuurista ja oikeusasemasta. Jokin luku keskittyy enemmän kieleen ja kulttuuriin, toinen taas enemmän oikeusasemaan ja nykytilanteeseen.

Julkaisu alkaa neljällä laatikkotekstillä, jotka antavat perustietoja aihepiiristä. Sitä seuraa luku vähemmistöoikeuksien luonteesta. Tästä luvusta käy ilmi, että vähemmistöoikeuksien perusta löytyy kansainvälisestä oikeudesta ja siihen kuuluvasta kansainvälisestä ihmisoikeusnormistosta. Sitten seuraa julkaisun pääanti, seitsemän lukua eri vähemmistöistä alkaen suurimmasta eli suomenruotsalaisesta vähemmistöstä ja jatkuen luvuilla saamelaisesta alkuperäiskansasta, romaneista, venäjänkielisistä, juutalaisista, turkinsukuisista tataareista ja karjalaisista.

Julkaisun lopussa on kaksi lukua, jotka menevät otsikon ulkopuolelle, sillä ne käsittelevät siirtolaisista/maahanmuuttajista koostuvia uusia vähemmistöryhmiä. Niiden oikeudellinen asema on epäselvä toisaalta siksi, että Euroopan valtiot ovat suostuneet tunnustamaan vähemmistöoikeuksia vain vanhoille vähemmistöille, ja toisaalta siksi, että valtiot, etenkin siirtolaisia vastaanottavat, ovat heikosti ratifioineet kansainvälisesti luotuja siirtolaisten oikeuksia koskevia yleissopimuksia. Yksikään EU:n jäsenvaltio ei ole esimerkiksi ratifioinut YK:n siirtotyöläisten oikeuksia koskevaa yleissopimusta.

Siirtolaisluvuista ensimmäinen käsittelee uusia vähemmistöryhmiä yleisesti ja niihin kuuluvien henkilöiden integroitumista uu-

teen kotimaahan. Toinen luku esittelee eri maahanmuuttajaryhmiä Suomessa. Painopiste on muslimeissa, jotka toisaalta ovat yli 50 000 henkeä käsittävä uskonnollinen vähemmistöryhmä ja toisaalta ovat muodostamassa pienempiä etnis-kielellisiä yhteisöjä.

Tämän julkaisun on valmistanut ja toimittanut arvostetun Minority Rights Group Internationalin Suomen jaosto – Vähemmistöoikeuksien ryhmän Suomen jaosto eli MRG Finland. Sen hallitus koostuu Suomen perinteisten vähemmistöjen edustajista ja muutamasta ulkopuolisesta asiantuntijasta. MRG Finland pyrkii toimimaan asiantuntijaelimenä, joka kykenee esittämään perusteltuja lausuntoja vähemmistöasioista sekä Suomessa että kansainvälisesti.

Edessäsi on nyt julkaisun toinen painos. Ensimmäinen painos julkaistiin vuonna 2009. Toiseen painokseen on lisätty uusi luku (karjalaiset) ja muita on täydennetty ja ajanmukaistettu.

Kirjanen on julkaistu opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämän valtionavustuksen tuella. Kiitämme myös julkaisun teknisestä toteutuksesta huolehtinutta Suomen Rauhanpuolustajat -järjestöä sekä vähemmistövaltuutettua julkaisun tunnetuksi tekemisestä ja sijoittamisesta nettisivulleen halukkaiden lukijoiden saataville.

Tällä julkaisulla MRG Finland haluaa muistaa järjestömme alulepanijaa, oikeustieteen tohtori Frank Hornia, joka kuoli vuonna 2001, sekä pitkäaikaista aktivistiaan, vuonna 2006 kuollutta Kirill Gluschkoffia, joka aktiivisuudellaan ja eloisuudellaan puhalsi into mieltä meihin muihin.

Helsingissä joulukuussa 2011

Okan Daher

Vähemmistöoikeuksien ryhmän Suomen jaoston puheenjohtaja

Lauri Hannikainen

Kansainvälisen oikeuden emeritusprofessori, jaoston hallituksen jäsen

Karoliina Heikinheimo

OTM, jaoston sihteeri

SUOMEN VÄHEMMISTÖT

Tämän julkaisun päätarkoituksena on kertoa Suomen ns. perinteisistä vähemmistöistä eli sellaisista etnisistä ja kielellisistä vähemmistöistä, jotka ovat olleet olemassa Suomessa jo monia vuosikymmeniä. Usein niitä kutsutaan myös kansallisiksi vähemmistöiksi tai kulttuurivähemmistöiksi. Osalla näistä vähemmistöistä on myös Suomen evankelisluterilaisesta valtauskonnosta eriyvä uskonto.

Näitä vähemmistöjä ovat ruotsinkieliset, saamelaiset, romanit, juutalaiset, tataarit, karjalaiset sekä ns. vanhavanäläiset. Jokaisesta vähemmistöstä on jäljempänä oma lukunsa. On kiehtovaa lukea, kuinka paljon ne eroavat toisistaan – ja kantasuomalaisista. Kahdella näistä vähemmistöistä – ruotsinkielisillä ja saamelaisella alkuperäiskansalla – on erityinen oikeusasema.

Lisäksi tässä kirjasessa kerrotaan ns. uusvenäläisten nopeasti kasvavasta ryhmästä, sillä heidän etninen alkuperänsä, äidinkielenä ja uskontonsa on sama kuin vanhavanäläisillä ja venäjä on Suomessa perinteisesti puhuttu vähemmistökieli. Usein tähän ryhmään luetaan kuuluvaksi myös muut entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleet venäjänkieliset henkilöt, jopa sellaiset inkeriläiset paluumuuttajat, jotka eivät osaa suomea. Uusia venäjänkielisiä on Suomessa jo noin 54 000.

Yksi aihepiiri menee selvästi ohi julkaisun pääteeman, siirtolaisryhmien eli maahanmuuttajaryhmien – siis uusien vähemmistöryhmien – oikeusaseman käsittely julkaisun viimeisissä luvuissa. Sen puitteissa keskitytään erityisesti Suomen muslimisiirtolaisiin, joiden lukumäärä lisääntyy nopeasti ja on jo noin 50 000. Vaikka valtaosa heistä on asunut Suomessa vasta alle 20 vuotta, he ovat jo muodostaneet varsin kiinteitä yhteisöjä pitkälti sen mukaan, mistä maasta he ovat kotoisin. Monissa Euroopan maissa muslimit ovat vaikeasti integroitava ryhmä, mutta Suomessa he ovat olleet sopeutuvalaisia ja sovittavia. He ovat muodostamassa omia uskonnollis-etnis-kielellisiä vähemmistöryhmiään, ja yhdessä he ovat myös yksi suurehko uskonnollinen vähemmistöryhmä.

Suomen perustuslain 17 § muodostaa tärkeän perustan vähemmistöoikeuksille (laki no. 731/1999). Aluksi se säätelee kahdesta johtavasta väestöryhmästä: Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi; julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan. Säännöksen 3. momentti käsittelee muita väestöryhmiä: ”saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan”.

MILLAISIA VÄHEMMISTÖJÄ EUROOPASSA ON?

Euroopassa on paljon etnisiä ja kielellisiä vähemmistöjä. Ensiksikin on kolme ns. yleiseurooppalaista vähemmistöä – siis sellaista, joiden edustajia asuu useimmissa Euroopan maissa. Kaksi niistä ovat ns. perinteisiä vähemmistöjä eli juutalaiset ja romanit (mus-talaiset). Kolmas vähemmistöryhmä – muslimit – esiintyy osassa Eurooppaa perinteisenä vähemmistönä ja monissa maissa siirtolaisryhmänä.

Tyypillistä on, että Euroopan valtioissa on vähemmistöjä, joiden alkukoti on naapurimaassa. Etenkin Itä-Euroopassa tämä on säännön-mukaista. Esimerkiksi unkarilaisia on vähemmistöstatuksella Unkarin naapurimaissa ja Unkarissa on vähemmistöjä naapurimaista.

Kolmannen kategorian muodostavat sellaiset vähemmistöt, jotka ovat olemassa vain yhdessä tai kahdessa valtiossa ja joilla ei ole etnis-kielellistä emämaata, kuten esimerkik-

si Espanjan katalaanit, Espanjan ja Ranskan baskit sekä Saksan sorbit.

Neljäntenä kategoriana voi mainita pienet alkuperäiskansat, jotka ovat samalla etnisiä ja kielellisiä vähemmistöjä. Näitä ovat Suomen ja kolmen muun maan saamelaiset, Grönlandin inuitit sekä pohjoisen Venäjän monet pienet alkuperäiskansat kuten esimerkiksi nenetsit ja tsuktsit.

Suomesta löytyy vähemmistöjä kaikista neljästä kategoriasta. Meillä on juutalainen vähemmistö ja romanivähemmistö; islaminuskoinen tataarivähemmistö ja muslimisiirtolaisten yhteisöt. Naapurimaista edustettuina ovat ruotsinkieliset ja venäläiset/venäjänkieliset. Suomessa asuu myös osa Länsi-Euroopan toisesta alkuperäiskansasta, saamelaisista. Karjalaisia asuu sekä Suomessa että Venäjällä; he ovat Suomessa kielellinen vähemmistö.

KESKEISET VÄHEMMISTÖJEN OIKEUKSIA KÄSITTELEVÄT KANSAINVÄLISET SOPIMUKSET JA JULISTUKSET

Luettelossa on neljän yleissopimuksen ja kahden YK:n yleiskokouksen julistuksen nimet. Yleissopimukset velvoittavat niitä valtioita, jotka ovat ratifioineet ne. Yleiskokouksen julistukset eivät ole oikeudellisesti velvoittavia, mutta niillä saattaa olla huomattavaa poliittis-moraalista arvovaltaa. Viiden ensimmäisen asiakirjan tekstit löytyvät mm. käsikirjasta Ihmisoikeudet 2000-luvulla – sopimuksia ja asiakirjoja, 2002.

1. Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus), 1966. Tämän YK:ssa valmistellun sopimuksen on ratifioinut YK:n 193 jäsenvaltiosta lähes 170, mukaan lukien Suomi. Artikla 27 tunnustaa etnisiin, kielellisiin ja uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluville henkilöille oikeuden omaan kulttuuriin, kieleen ja uskontoon. KP-sopimuksen noudattamista valvoo kansainvälinen ihmisoikeuskomitea.

2. Kansallisten vähemmistöjen suoje-lua koskeva puiteyleissopimus, 1995. Tämän Euroopan neuvostossa valmistellun eurooppalaisen sopimuksen on ratifioinut 39 valtiota, mukaan lukien Suomi. Sopimus sää-tää monia oikeuksia kansallisiin vähemmis-töihin kuuluville henkilöille ja velvollisuuksia sopimusvaltioille. Sopimuksen noudattamis-ta valvoo Euroopan neuvoston ministeriko-mitea asiantuntijoista koostuvan ns. neuvoa-antavan komitean avustuksella.

3. Alueellisia kieliä tai vähemmistökie-liä koskeva eurooppalainen peruskirja (eli yleissopimus), 1992. Tämän Euroopan neu-vostossa valmistellun sopimuksen on ratifi-oinut 25 valtiota, mukaan lukien Suomi. So-pimus pyrkii suojaamaan ratifioijavaltioissa perinteisesti puhuttuja vähemmistökieliä.

Sopimuksen noudattamista valvoo Euroo-pan neuvoston ministerikomitea ns. asian-tuntijakomitean avustuksella. Suomi on si-toutunut erityisiin velvoitteisiin ruotsin ja saamen kielen osalta.

4. Alkuperäiskansoja ja heimokansoja koskeva yleissopimus nro 169, 1989. Tämä sopimus laadittiin Kansainvälisessä työjärjes-tössä ILO:ssa, ja sen on ratifioinut 20 valtiota. Suomi ei ole ratifioinut. Sopimus tunnustaa monia kollektiivisluonteisia oikeuksia – mm. maa-oikeuksia ja luonnonvaroihin liittyviä oi-keuksia – alkuperäiskansoille ja heimokan-soille. Sen noudattamista valvoo ILO:n kan-sainvälinen valvontakoneisto.

5. Kansallisiin tai etnisiin, uskonnolli-siin tai kielellisiin vähemmistöihin kuu-luvien henkilöiden oikeuksia koskeva ju-listus, 1992 (päättölauselma 47/135). Tämän julistuksen hyväksyi Yhdistyneiden kansa-kuntien (YK) yleiskokous yksimielisesti. YK:n vähemmistötyöryhmä (Working Group on Minorities) käsittelee sitä, miten valtiot to-teuttavat julistusta, joka tarkentaa käytän-nössä em. KP-sopimuksen 27 artiklaa.

6. Alkuperäiskasojen oikeuksia kos-keva YK:n julistus, 2007. YK:n yleiskokouk-sen äänestyksessä valtaosa hyväksyi julistuk-sen, mutta neljä valtiota vastusti julistusta ja yksitoista pidättyi. Suomi äänesti julistuksen puolesta. Tämä edistysellinen julistus puol-taa alkuperäiskansoille monia kollektiivisia oikeuksia, mm. oikeutta itsehallintoon ja nii-den asuttamiin alueisiin. Julistusta vastusta-neet valtiot ovat sittemmin pehmentäneet vastustustaan varovaiseksi myönteisyydeksi.

MITÄ VÄHEMMISTÖOIKEUKSIA KANSAINVÄLISET SOPIMUKSET TUNNUSTAVAT?

Vähemmistöillä ja/tai niihin kuuluvilla henkilöillä on jokaiselle ihmisyksilölle kuuluvien ihmisoikeuksien, mukaan lukien yhdenvertaisuus ja oikeus olla joutumatta syrjityksi, lisäksi seuraavia oikeuksia:

- Vähemmistön oikeus olemassaoloon.
- Vähemmistön ja siihen kuuluvien henkilöiden oikeus omaan identiteettiin ja kulttuuriin.
- Vähemmistön ja siihen kuuluvien henkilöiden oikeus osallistua kotivaltionsa julkiseen, yhteiskunnalliseen, taloudelliseen ja kulttuurielämään. Tämä merkitsee oikeutta integroitua kansalliseen yhteiskuntaan.
- Vähemmistön ja siihen kuuluvien henkilöiden oikeus osallistua kansalliseen ja paikalliseen päätöksentekoon, erityisesti niissä asioissa, jotka koskevat vähemmistön oikeuksia ja etuja.
- Oikeus omaan vähemmistökieleen sisältää monia eri aspekteja. Kaikilla on oikeus käyttää omaa kieltään ja oppia sitä. Julkisen vallan tulee taata perinteisiin vähemmistöihin kuuluville koululaisille oikeus opiskella äidinkieltään. Kielivähemmistöllä on oikeus perustaa omia tiedotusvälineitä. Jos vähemmistökielen puhujia on keskittynyt asumaan suurempi määrä johonkin maakuntaan, vähemmistökielelle tulisi antaa puolivirallinen asema esimerkiksi mahdollistamalla kouluopiskelu vähemmistökielellä ja sallimalla vähemmistökielten käyttö

asioitaessa viranomaisten kanssa.

- Uskonnollisilla vähemmistöillä on ollut vähemmän tarvetta vedota vähemmistö-oikeuksiin kuin kielivähemmistöillä, sillä uskonnonvapaus on yksi tärkeitä vapausoikeuksia. Uskonnonvapaus sisältää laajan oikeuden tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoa sekä perustaa uskonnollisia yhteisöjä ym. Uskonnonvapaus sisältää jokaisen ihmisen oikeuden valita uskontonsa, vaihtaa sitä ja luopua uskonnosta kokonaan. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset sallivat rajoituksia uskonnonvapauteen yleisen järjestyksen, terveydenhoidon, moraalien tai muiden ihmisten perusoikeuksien nimissä.
- Kansallisia vähemmistöjä koskevan puitesopimuksen 9 artiklan mukaan sopimusvaltiot helpottavat vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden pääsyä käyttämään viestintävälineitä. Artiklan 12 mukaan tulee edistää vähemmistöjen kulttuurin, historian ja uskonnon opetusta ja tutkimusta. Valtioiden järjestävät riittävät mahdollisuudet opettajan koulutukseen ja oppikirjojen hankintaan.
- Alkuperäiskansoilla on lisäksi oikeuksia perinteisiin asuma-alueisiin ja niiden luonnonvaroihin ja luontoympäristöön. Nämä oikeudet ulottuvat sekä maa-alueille että vesialueille. Alkuperäiskansojen omien perinteiden ja elämäntavan kunnioitus on ilmaistu vahvemmin termein kuin vähemmistöjä koskevissa asiakirjoissa.

Neljään laatikkoon liittyvää lähdeaineistoa:

Benedikter, Thomas (toim.): *Europe's Ethnic Mosaic – A Short Guide to Minority Rights in Europe*, EURAC Research, Bolzano/Bozen 2008.

Pentikäinen, Juha ja Hiltunen, Marja (toim.): *Suomen kulttuurivähemmistöt*, Suomen UNESCO-toimikunnan julkaisu No 72, Helsinki 1997.

Thornberry, Patrick & Estebanez, Maria Amor: *Minority Rights in Europe – Work and Standards of the Council of Europe*, Strasbourg 2004.

Ihmisoikeudet 2000-luvulla – sopimuksia ja asiakirjoja, julkaisijat Ihmisoikeusliitto ja Edita, Helsinki 2002.

Euroopan neuvoston nettisivu: www.coe.int.

Lauri Hannikainen

Kansainvälisen oikeuden emeritusprofessori

Matti Jutila

Helsingin yliopiston maailmanpolitiikan tutkimuksen yliopistonlehtori (ma.)

VÄHEMMISTÖOIKEUKSIEN LUONTEESTA KANSAINVÄLISESSÄ OIKEUDESSA – JA SUOMESSA

Kansainvälinen oikeus ja valtioiden perustuslait tunnustavat jokaiselle ihmisyksilölle lukuisia ihmisoikeuksia yhdenvertaisuuden pohjalta. Niihin kuuluvat erilaiset vapausoikeudet kuten sananvapaus ja uskonnonvapaus, oikeus yksityisyyden suojaan, poliittiset oikeudet (etenkin kansalaisille), turvallisuusoikeudet, monet työelämään liittyvät taloudelliset oikeudet ja sosiaaliset oikeudet monien sosiaalivastuusten muodossa. Niinikään niihin kuuluu koulutukseen liittyviä sivistyksellisiä oikeuksia sekä kulttuurioikeuksia. Syrjinnän kieltäminen on keskeinen seuraus ihmisten yhdenvertaisuudesta; tämä kieltäminen kulkee punaisena lankana ihmisoikeuksien sopimusnormiston läpi.

Kun katselee pitkää luetteloa jokaiselle kuuluvista ihmisoikeuksista vähemmistöjen näkökulmasta, herää kysymys siitä, eivätkö ne ole riittävät vähemmistöihinkin kuuluville henkilöille. Eikö syrjinnän kieltäminen ole takeena vähemmistöoikeuksien suojasta?

Yhdenvertaisuutta vähemmistöasemasta huolimatta

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen pelkän syrjinnän kiellon avulla voisi toimia, jos yhteiskunnat ja valtiot olisivat kielellisesti, kulttuurisesti ja uskonnollisesti neutraaleja. Jos valtio ei toimillaan edistä jonkin kielen käyttöä tai yhteiskunnassa jonkin us-

konnon mukaiset käytännöt eivät olisi vallitsevia, niin silloin ei ole mielekästä puhua valtaväestöstä, eikä ilman valtaväestöä ole vähemmistöjäkään. Käytännössä kaikissa yhteiskunnissa on kuitenkin jokin kieli, kulttuuri tai uskonto vahvempi kuin muut, ja valtiot usein toimillaan tukevat vahvimman asemaa. Suomessakin valtio toimii suomeksi ja jossain määrin ruotsiksi, ja vaikka valtio ja kirkko on muodollisesti erotettu toisistaan, useat kansalliset vapaapäivät perustuvat evankelisluterilaisen kalenterin mukaisiin juhliin. Muiden kielten puhujat ja toisia uskontoja harjoittavat eivät nauti vastaavaa suojelua. Tosiasiallisen tasa-arvon saavuttamiseksi valtion on toimillaan tuettava myös vähemmistöjä.

Ketkä sitten ovat vähemmistöjä? Vähemmistöä ei luonnollisesti voi olla ilman enemmistöä, joten valtioiden järjestymisperiaate on myös vähemmistön määrittelyssä keskeistä. 1800-luvulla nationalismi vahvistui vähitellen, ja ensimmäisen maailmansodan jälkeen, kun Euroopan karttaa piirrettiin uudestaan, kansalliset ryhmät nousivat valtioiden perustaksi. ”Jokaiselle kansalle oma valtio ja jokaiseen valtioon vain yksi kansa” oli ajan johtava periaate. Edelleenkin kansallisvaltiot ovat Euroopan integraatiosta huolimatta keskeisiä poliittisia yksiköitä. Kuitenkaan kansallisvaltioperiaatetta ei voida koskaan noudattaa täysin käytännössä. Euroopassa on niin monia kansallisia ryhmiä, että oman valtion antaminen kaikille olisi erittäin vaikeaa. Suomikin jouduttaisiin jakamaan muutamaan osaan. Toisaalta eri kansallisiin ryhmiin kuuluvat ihmisyksilöt elävät rinnakkain, minkä vuoksi kansallisuuksien asuinalueita noudattavia rajoja on mahdoton piirtää. Miten tähän moninaisuuteen on vastattu?

Historiassa kansallisvaltion ihannetta on usein pyritty toteuttamaan pakkokeinoin. Ihmisiä on siirretty valtiosta toiseen, kokonaisia kansanryhmiä on murhattu tai vähemmistöihin kuuluvia on pakotettu sulautumaan asuinvaltionsa valtakulttuuriin. Kuitenkaan ei väkivaltaisimmillakaan pakkokeinoilla ole kyetty luomaan kansallisesti yhtenäisiä valtioita. Periaatteen on siis pitänyt joustaa

käytännön edessä. Valtiot ovat omaksuneet hyvin erilaisia käytäntöjä moninaisuuden hallintaan. Valtioissa voi olla itsehallinnollisia alueita, kuten Suomessa Ahvenanmaa. Toisaalta vähemmistöille on voitu taata kulttuurisia oikeuksia ilman itsehallintoa. Kirjavia käytäntöjä on osittain yhdenmukaistettu kansainvälisten sopimusjärjestelyjen avulla. Niiden tarkoituksena on ollut turvata vähemmistöoikeuksien minimitaso kaikissa valtioissa.

YK:n linja ja vaatimukset sen muuttamiseksi

Toisen maailmansodan jälkeen perustettu kansainvälisen yhteisön keskusjärjestö Yhdistyneet kansakunnat (YK) painotti voimakkaasti jokaisen ihmisyyksilön oikeuksia yhdenvertaisuuden pohjalta ja jätti vähemmistöoikeuksille vähäisen roolin. Ajatuksena oli, että jos kaikilla yksilöillä on riittävät oikeudet, niin vähemmistöihin kuuluvat eivät tarvitse erikseen määriteltyjä oikeuksia. Aikaa myöten etnisten ja kielellisten vähemmistöjen sekä alkuperäiskansojen piiristä alkoi kuulua väitteitä, että YK:n ihmisoikeusideologian toteuttaminen on johtamassa vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen asteittaiseen sulautumiseen valtaväestöön. Näiden väitteiden mukaan kyseiset ryhmät olivat menettämässä oman kielensä, kulttuurinsa ja elintapansa – ja sitä kautta oman identiteettinsä. Ei ollut riittävää turvata yhdenvertaisia oikeuksia jokaiselle ihmisyyksilölle, vaan tarvittiin myös yhdenvertaisuutta eri ryhmille. Vähemmistöille vaadittiin erityisiä ryhmäoikeuksia.

Suomessa tämä kosketi etenkin saamelaista alkuperäiskansaa ja romaneja eli mustalaisia: monet nuoret saamelaiset ja romanit eivät enää oppineet ryhmänsä äidinkieltä. Vielä 1970-luvulla viranomaisien näkemyksen mukaan nämä ”primitiiviset” vähemmistöryhmät tuli pyrkiä saattamaan ”sivistyksen” piiriin. Edistysuskossa vähemmistöjen omia kulttuureja ei pidetty säilyttämisen arvoisina.

Kansainvälinen läpimurto

Läpimurto tapahtui kylmän sodan loppumisen aikoihin 1980- ja 1990-luvun vaihteessa. Useissa kansainvälisissä järjestöissä hyväksyttiin asiakirjoja, jotka henkivät toisenlaista ajattelua. Niiden mukaan vähemmistöihin kuuluvilla ihmisillä on oikeus omaan identiteettiin, kulttuuriin, kieleen ja uskontoon sekä oikeus osallistua yhteiskunnalliseen elämään ja vähemmistöjen oikeuksia ja etuja koskettavaan päätöksentekoon. Monikulttuurisessa yhteiskunnassa vähemmistöryhmiä tulee tukea niiden pyrkimyksissä säilyttää oma kulttuurinsa ja kielensä ja kehittää niitä.

Suomen kannalta tärkein asiakirja oli uusi kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puitesopimus, joka solmittiin yleiseurooppalaisessa Euroopan neuvostossa 1995. Tämän sopimuksen tarkoituksena on luoda ns. perinteisiin vähemmistöihin kuuluville ihmisille oikeuksia ja vastaavasti valtioille vähemmistöjen suojelua ja oikeuksien edistämistä koskevia velvoitteita. Suomi on ratifioinut sopimuksen ja ilmoittanut, että se on valmis raportoimaan ”perinteisistä vähemmistöistä” eli ruotsinkielisistä, saamelaisista, romaneista, juutalaisista, tataareista ja ”vanhavenäläisistä” – nyttemmin myös karjalaisista.

Vähemmistöoikeuksien luonteen selvittämiseksi on syytä käsitellä tarkemmin seuraavia kolmea kysymystä:

1. Tunnustaako kansainvälinen oikeus vähemmistöoikeuksia vain perinteisille vähemmistöille, siis vähemmistöille, jotka ovat olleet olemassa asuinvaltiossaan jo pitkään?
2. Ovatko vähemmistöoikeudet ensisijaisesti tai yksinomaan yksilöiden oikeuksia? Kuuluisivatko kollektiiviset oikeudet (ryhmäoikeudet) vain alkuperäiskansoille, joille on melko tyypillistä, että perinteiset maa-alueet ovat yhteisessä käytössä eikä yksityistä maanomistusoikeutta tunneta.

3. Ovatko vähemmistöoikeudet erityisoikeuksia – erilaisia kuin enemmistöväestöön kuuluvien ihmisten oikeudet? Jotain enemmän?

Vähemmistöoikeuksia vain ”perinteisille vähemmistöillekö?”

Kansainvälisellä alalla – ja vahvasti Euroopassa – vähemmistöoikeudet kuuluvat vain ”perinteisille vähemmistöille”. Esimerkiksi Unkari ja Luxemburg pitävät aikarajana vähemmistöryhmän sadan vuoden olemassaoloa niiden alueella. Sata vuotta vaikuttaa varsin pitkältä ajalta. Suomen ruotsinkieliset, saamelaiset, romanit, juutalaiset, tataarit ja karjalaiset täyttävät sadan vuoden kriteerin, mutta vanhavenäläisten kohdalla tilanne on epäselvempi. Vanhavenäläisten ryhmä on pieni ja osaksi sulautunut valtaväestöön. Uusvenäläisten ryhmä on kooltaan moninkertainen vanhavenäläisiin nähden ja kasvaa jatkuvasti. Miten valtiovallan tulisi suhtautua vähemmistöryhmään kokonaisuutena? Jäljempänä Suomen venäjänkielisiä käsittelevässä luvussa kerrotaan valtiovallan linjauksista. Lukija pohtikoon asiaa eteenpäin. Joka tapauksessa venäjä on Suomessa pitkään käytössä ollut kieli – vähemmistökielikö?

Kun tarkastelee tarkemmin muidenkin perinteisten vähemmistöjen – esimerkiksi Suomen juutalaisten – kokoonpanoa, tosiasiaksi muodostuu, että osa vähemmistöryhmästä koostuukin siirtolaisista, jotka ovat asuneet uudessa kotimaassaan vain rajoitetun ajan, esimerkiksi kymmenen vuotta. Pääsevätkö uudet tulokkaatkin osallisiksi vähemmistöoikeuksista tai erityiskohtelusta? Tähän kansainväliset elimet ovat vastanneet, ettei valtiovallan tulisi tehdä tiukkaa eroa, vaan kohdella uudempia tulokkaita osana perinteistä vähemmistöä.

Milloin maahanmuuttajista sitten tulee perinteisiä kansallisia vähemmistöjä? Miten on esimerkiksi Suomessa asuvien vietnamilaissiirtolaisten tilanne? Vietnamilaisia pakolaisia saapui Suomeen satamäärin 1970-luvun lopulla. He ovat säilyttäneet vietnamilai-

sen identiteettinsä, mutta eivät kyenneet pitkään aikaan organisoitumaan vähemmistöryhmäksi. Vihdoin kesällä 2007 he perustivat oman järjestön, Suomen vietnamilaisten yhteisö r.y:n. Yhteisön sihteeri Nhan Huynh kirjoittaa, että vietnamilaisten yhteisö on hajanainen ja se on ollut passiivinen kulttuurinsa edistämisessä ja yhteiskuntaan liittyvissä asioissa.

Toki uusiinkin vähemmistöryhmiin kuuluvilla henkilöillä on oikeus harjoittaa omaa kulttuuriaan ja uskontoaan sekä puhua omaa kieltään, mutta vähemmistöoikeuksista puhuttaessa tarkoitetaan usein jotain enemmän – valtion positiivista toimintaa vähemmistöryhmän hyväksi. Valtiot ovat valmiita sellaiseen vasta kun on käynyt selväksi, että vähemmistöryhmä ilmaisee kollektiivisen halunsa säilyttää omat luonteenpiirteensä. Vakuuttuneita tästä voidaan olla vasta vuosikymmenten maassa asumisen jälkeen. Vähemmistön tulisi siis näyttää omaa erityisyyttään tullakseen tunnustetuksi vähemmistöksi.

Suomen perustuslaissa ilmaistaan varsin valistunut kanta asiaan. Pykälän 17 mukaan Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi; julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanaisten perusteiden mukaan. Tämä merkitsee, että oikeudellisesti ruotsinkielisen väestön status on selvästi vahvempi kuin kansallisen vähemmistön. Pykälässä 17 säädetään lisäksi, että saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin. Perustuslaissa ei täten tehdä selvää eroa perinteisten vähemmistöjen ja muiden vähemmistöryhmien välillä. Vähemmistön määrittelyä ei katsota yksinomaan valtion tehtäväksi, vaan keskeistä on myös ryhmään kuuluvien oma näkemys asemastaan. Toisaalta vaikka jonkun henkilön etninen alkuperä olisi aivan selvä, se ei merkitse, että hänen täytyisi kuulua kyseiseen etniseen ryhmään. Ketään ei saa ulkopuolelta pakottaa kuulumaan tiettyyn ryhmään, vaan identiteetissä on suurelta osin kyse ihmisyyksilön omasta itseymmärryksestä.

Yksilölliset vai kollektiiviset oikeudet?

Alkuperäiskansojen monien oikeuksien kollektiivinen luonne on tunnustettu laajasti. Ne ovat vahvemmat kuin vähemmistöjen ryhmäoikeudet. Kansainvälisissä asiakirjoissa vähemmistöoikeudet on formuloitu yksilöiden oikeuksiksi lisäyksellä ”yhdessä ryhmänsä muiden jäsenten kanssa”. Vähemmistöoikeuksilla on täten sekä yksilöllinen että kollektiivinen elementti. Lähtökohtaisesti ne ovat yksilön oikeuksia, mutta ilman vahvaa kollektiivista elementtiä vähemmistöoikeudet eivät kykenisi suojelemaan vähemmistöä sulautumiselta. Keskeisen perusteen kollektiiviselle elementille muodostaa vähemmistön suojeleminen sulautumiselta valtaväestöön ja -kulttuuriin sekä muilta ulkopuolisilta uhilta. Ei vain vähemmistöön kuuluvien yksilöiden tule saada yhdenvertainen kohtelu muiden ihmisyksilöiden kanssa, vaan myös vähemmistön ryhmänä tulee saada yhdenvertainen kohtelu muiden ihmisryhmien kanssa yhteiskunnassa.

Vähemmistöoikeuksien yksilöllistä elementtiä ei ole syytä väheksyä. Jokaisella vähemmistöön kuuluvalla ihmisellä on kaikki samat yksilölliset ihmisoikeudet kuin kaikilla muilla ihmisillä. Vähemmistön johtajilla ei ole oikeutta rajoittaa vähemmistön kollektiivisten intressien nimissä jäsenten yksilöllisiä ihmisoikeuksia. Ihmisoikeudet ovat ensisijaisesti yksilöiden oikeuksia ja ne kuuluvat jokaiselle – kuuluipa hän enemmistöön, alkuperäiskansaan tai vähemmistöryhmään. Valtaosa ihmisoikeuksista kuuluu niin kansalaisille kuin muille maassa asuville henkilöille.

Erityisoikeusiako?

Vähemmistöoikeudet eivät yleensä ole erityisoikeuksia vaan jotain vähemmän – tai korkeintaan ne ovat väliaikaisia erityisoikeuksia. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset sallivat vähemmistöille ja niihin kuuluville ihmisille erityisoikeuksia tai erityiskohtelua *väli-*

aikaisesti tarkoituksessa auttaa vähemmistö tosiasiallisesti tasa-arvoiseksi enemmistön ja muiden ryhmien kanssa. Muodollinen tasa-arvo ei siis aina riitä, vaan täytyy katsoa tosiasiallista tilannetta.

Vähemmistöoikeuksia tarvitaan myös vähemmistökielten ja -kulttuurien suojelemiseksi häviämislähteenä. Resursseja vaativaan suojelutyöhön valtiot ovat valmiit vain, jos vähemmistöryhmä on selvästi ilmaissut halunsa säilyttää kielensä/kulttuurinsa. Tällöin voi olla kyse pitkäaikaisten erityisoikeuksien tai erityiskohtelun tarpeesta. Useimmin erityiskohtelu riittää – oikeastaan on kyse erityistoimenpiteistä todellisen tasa-arvon saavuttamiseksi.

Hyvän esimerkin tarjoaa vähemmistökielten opetus: valtiovalta joutuu käyttämään resursseja vähemmistökielten opetukseen koululaitoksessa. Tämä edellyttää vähemmistökielisen opetusaineiston luomista ja opettajien koulutusta. Suhteellisesti se vie jonkin verran enemmän resursseja kuin enemmistökielen opetus. Kuitenkaan tällaisten ”ylimääräisten” resurssien varaamista vähemmistökielten opetukseen ei voi pitää suurena uhrauksena. Lopputulos pyrkii yhdenvertaisuuteen: enemmistöön kuuluvien oppilaiden tavoin myös vähemmistöihin kuuluvat oppilaat voivat opiskella äidinkieltään (tai jopa äidinkielellään).

Erityisoikeutena voi pitää niiden valtioiden luomia järjestelmiä, joiden mukaan vähemmistöillä on erityisasema vaaleissa – joko kiintiöpaikan muodossa valittavassa elimessä tai vähäisemmän äänikynnyksen muodossa. Monenlaisia muitakin järjestelyjä vähemmistöjen osallistumismahdollisuuksien lisäämiseksi voidaan luoda. Yleensä näissä on kyse lähinnä erityiskohtelusta eikä selvistä erityisoikeuksista. Olipa kyse kummasta tahansa, kyseessä on selvästi kollektiivisuuteen perustuva kohtelu.

Alkuperäiskansoilla on vähemmistöjä enemmän paitsi kollektiivisia myös erityisoikeuksia. Monilla niistä on historiallinen perusta – useat liittyen vanhoihin maankäyttöoikeuksiin. Pisimmälle menevä erityisoikeus – peräti *yksinomainen* oikeus – on saamelaisten

poronhoito-oikeus Pohjois-Norjassa ja Pohjois-Ruotsissa. Poronhoidon varaamisen vain saamelaisille uskotaan varmistavan saamelaiskulttuurin säilymisen. Sen sijaan Suomessa ei saamelaisilla ole vastaavaa yksinomaista oikeutta, vaan poronhoito on periaatteessa mahdollista kaikille Suomen poronhoitoalueella pysyvämmin asuville henkilöille, jotka ovat EU:n kansalaisia. Tämä huolestuttaa Suomen saamelaisia.

Tarve saada julkista tukea

Eniten vähemmistöt tarvitsevat julkista tukea oman kielensä opetusasioissa ja käyttöoikeudessa julkisessa elämässä. Omaa kulttuuriaan vähemmistöryhmät voivat harjoittaa ilman suuria aineellisia resursseja. Henkiset resurssit ovat ensisijaiset. Kuitenkin valtiovallan tulisi tukea ainakin jonkin verran vähemmistöjen kulttuureja yhtäältä niiden olemassaolon turvaamiseksi ja toisaalta kehittämiseksi. Lähtökohtaisesti enemmän tukea tulisi antaa perinteisille vähemmistöille ja vähemmän uudemmille vähemmistöryhmille.

Uskonnolliset vähemmistöt eivät yleensä tarvitse valtiovallan tukitoimia samassa määrin kuin kielelliset vähemmistöt. Uskonnollisille vähemmistöille on tärkeintä, että niiden uskonnonvapautta kunnioitetaan ja ne siten saavat harjoittaa keskuudessaan omaa uskontoaan. Kuitenkin on asioita, joissa uskonnollinen vähemmistö saattaa tarvita julkiselta vallalta erityistä huomiota. Esimerkkinä mainittakoon hautausmaat. Suomen juutalaisilla ja tataareilla on omat yksityiset hautausmaansa, joihin näiden ryhmien jäsenet haudataan ryhmän uskonnon mukaisin menoin. Hautausmaiden ostaminen ja ylläpito on kuitenkin kallista. Omien hautausmaiden hankkiminen ei ole onnistunut Suomen nopeasti kasvaneille muslimisiirtolaisryhmille. Monissa Länsi-Euroopan maissa muslimien uskonnolliset oikeudet hautauskysymyksissä ovat olleet ongelmallisia. Parhaiten ne ratkeavat julkisen vallan avulla.

Viime vuosina vähemmistöjen ja maahanmuuttajien aseman parantamiseen tähtäävät toimet ovat kohdanneet voimistuvaa vastustusta monissa Euroopan maissa – myös Suomessa. Kevään 2011 eduskuntavaalien jälkeen voimakkaasti kasvanut perussuomalaisten eduskuntaryhmä hyväksyi julkilausuman, jossa se vaati vähemmistöryhmien kaikenlaisen suosimisen lopettamista. Se ei hyväksy erityiskohtelua, jonka tarkoituksena on edistää heikossa asemassa olevien vähemmistöryhmien asemaa kohti tasa-arvoa. Saman näkemyksen hyväksyi Kokoomuksen Nuorten Liitto. Heidän mukaansa kaikki vähemmistöjen tukemiseen käytettävät resurssit ovat muulta väestöltä pois ja siten jopa enemmistöä syrjivää.

Katsotaanpa asiaa seuraavan esimerkin valossa: Helsingin kaupunki myöntää rahallista erityistukea sellaisille peruskouluille, joissa on keskimääräistä selvästi enemmän alimman tulo- ja koulutustason vanhempien lapsia tai vieraskielisiä oppilaita. Tarkoituksena on erityistuella edesauttaa tällaisten oppilaiden pärjäämistä koulussa, sillä Helsinki ymmärtää antamansa tuen mahdollisuuksien tasa-arvon lisäämisenä ja ylipäätään maaliin pääsemisenä. Mitä mieltä olet, arvoisa lukija? Olisiko parempi, että erityistuen suuruinen summa jaettaisiin tasan kaikkien Helsingin peruskoulujen kesken?

Suomessa kannetaan huolta nuorten syrjäytymisestä jo ennen työelämään pääsyä. Heidän joukossaan on paljon ulkomaalaistaitaisia ja romaninuoria. Syrjäytymisen ehkäisemiseksi nämä nuoret tarvitsevat erityistukea. Eikö erityistuki ole fiksua integraatiopolitiikkaa?

Erityisissä tukitoimissa tai vähemmistöoikeuksissa yleensä ei ole mitään itsestään selvää, kaikkiin tilanteisiin sopivaa patenttiratkaisua. Päätöksiä arvioitaessa on aina selvitettävä, miten ne edistävät tosiasiallista tasa-arvoa yhteiskunnassa. Oikeus koulutukseen omalla äidinkielellä, ei ainoastaan kaikkien oikeus opiskella virallisella kielellä, on selkeästi yksilöiden tosiasiallista tasa-arvoa lisää-

vä toimenpide ja samalla se suojaa vähemmistökieliä. Mutta miten pienelle ryhmälle voidaan käytännössä järjestää vähemmistökielistä opetusta ilman, että se vaatii suhteettomasti resursseja saavutettuun hyötyyn nähden?

Kun tarkastelee julkisen vallan vähemmistöille myöntämiä erityisoikeuksia, erityiskohtelua ja julkista tukea eurooppalaisessa mittakaavassa, kuva on varsin kirjava. Joillakin vähemmistöillä tai niihin kuuluvilla henkilöillä on erityisoikeuksia. Erityiskohtelu ja julkinen tuki ovat yleisempiä, mutta monet vähemmistöt eivät ole päässeet osallisiksi mistään edellä mainituista etuisuuksista. Niiden ainoaksi etuudeksi jää se, että ne voivat hakea tukea erilaisiin projekteihin julkisista lähteistä, myös EU:sta.

Arviomme mukaan eurooppalaisessa vertailussa Suomen perinteisillä vähemmistöillä ja tiettyyn rajaan asti uudemmilla vähemmistöryhmillä on kohtalaisen hyvä asema. Saa nähdä, vaikuttaako arviomme oikealta lukijan silmissä hänen luettuaan tämän kirjasen.

Lähdeaineistoa:

Hannikainen, Lauri: Vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen suojele kansainvälisessä oikeudessa, teoksessa *Beaivvi manat – saamelaisten juuret ja nyky aika*, toim. Irja Seurujärvi-Kari, Helsinki 2000.

Kymlicka, Will: *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford University Press, Oxford, 2007.

Pentassuglia, Gaetano: *Minorities in International Law*, Council of Europe, Strasbourg 2002.

Thornberry, Patrick: *Indigenous Peoples and Human Rights*, Manchester 2002.

Weller, Marc (toim.): *Universal Minority Rights – A Commentary on the Jurisprudence of International Courts and Treaty Bodies*, toim. Marc Weller, Oxford 2007.

The Rights of Minorities – A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Oxford 2006.

Syrjintä Suomessa 2006, Ihmisoikeusliitto 2007.

Minority Rights Group Internationalin nettisivu: www.minorityrights.org.

Kjell Herberts

Åbo Akademin tutkija

Artikkeli on yhteistyö Svenska Finlands folktingin kanssa.

SUOMENRUOTSALAISET – RUOTSIA PUHUVIA SUOMALAISIA

Suomenruotsalaiset ovat lukumääräisesti vähemmistö, mutta Suomen lainsäädännössä heidän asemansa on vahvempi kuin mitä kansallisilla vähemmistöillä tapaa olla. Suomen perustuslaki näet säättää, että julkisen vallan tehtävänä on huolehtia ruotsin- ja suomenkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan. Perustuslain säännös heijastaa melko hyvin tosiasiallista tilannetta, sillä suomenruotsalaiset ovat elimellinen ja toimelias osa Suomen kansaa. Heillä on oikeastaan vain yksi huomattavampi huolenaihe: julkisten palveluiden saaminen ruotsin kielellä. Syynä on virkailijoiden puutteellinen kielitaito ja joissain tapauksissa myös motivaation puute.

Johdanto

Suurin osa hieman yli 291 000 suomenruotsalaisesta (5,4 prosenttia väestöstä) asuu Uudenmaan, Turunmaan ja Pohjanmaan rannikkoseuduilla. Heistä noin 12 000 (4 prosenttia) asuu suomenkielisissä kunnissa muualla Suomessa. Ahvenanmaa on ruotsinkielinen itsehallintoalue, jossa on noin 28 000 asukasta. Ruotsin- ja suomenkielisten väestöryhmien arkipäivä ja työelämä ovat varsin samanlaisia. Suomenkielisten tavoin myös suuri osa ruotsinkielisistä työskentelee julkisella tai yksityisellä palvelusektorilla. Suomenruotsalaisia on kaikissa ammattiryhmissä, kuitenkin suhteellisesti enemmän kaupan alalla ja maataloudessa.

Suuri osa suomenruotsalaisista asuu kaksikielisissä kunnissa eli ympäristöissä, joissa suomen kielen vaikutus on huomattava. Ahvenanmaan kaikki kunnat ovat lain mukaan ruotsinkielisiä. Kunnat ovat kaksikielisiä, jos vähemmistö on vähintään 8 prosenttia tai 3 000 henkilöä, kun taas yksittäisellä ihmisellä voi olla virallisesti vain yksi äidinkieli.

Aluetta, jolla ruotsinkielisen väestön enemmistö elää ja vaikuttaa, kutsutaan Svenskfinlandiksi (ruotsinkielinen Suomi). Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään maantieteellisestä käsitteestä vaan nimenomaan ruotsin kielellä toimivista verkostoista.

Suomen uusi perustuslaki tuli voimaan maaliskuussa 2000. Perustuslaissa taataan aiemman hallitusmuodon tavoin suomen ja ruotsin asema maan kansalliskielinä. Perustuslain mukaan julkisen vallan tehtävänä on huolehtia ruotsin- ja suomenkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan (17 §). Se tarkoittaa, että esimerkiksi julkisia palveluja, kouluopetusta ja muuta koulutusta sekä tiedotusta on tarjottava kansalaisille kummallakin kielellä. Myös Suomen hallinto on lain mukaan kaksikielinen. Tällöin kaikkien lakien, asetusten ja muiden tärkeiden asiakirjojen on oltava saatavilla sekä suomen- että ruotsinkielisinä.

Kielelliset oikeudet ja velvollisuudet määritellään tarkemmin kielilainsäädännössä. Kielilaki on uudistettu, ja uudet säännökset astuivat voimaan 1. tammikuuta 2004. Uuden kielilain mukaan jokaisella suomalaisella on oikeus käyttää omaa kieltään ”omassa asiassaan” eli omien asioidensa hoitamiseen virastoissa ja muissa julkisissa palveluissa. Viranomaisten on tarjottava palvelua kummallakin kielellä ilman, että sitä erikseen pyydetään. Niiden on myös varmistettava, että kaikki kilvet, lomakkeet, esitteet ja vastaavat ovat näkyvillä kummallakin kielellä.

Ruotsin kieli Suomessa

Ruotsinkielinen päivähoito ja esikoulu ovat ruotsinkielisille ja monille kaksikielisille perheille luonnollinen valinta. Ruotsin kielen ja ruotsinkielisen kulttuurin elävänä säilymisen tärkeä edellytys on *kielen opetus*. Sen takaa oma ruotsinkielinen opetushallinto, joka on yhdenvertainen suomenkielisen opetushallinnon kanssa. Koulu on verkoston merkittävin osa, koska juuri se usein yhdistää suomen-ruotsalaisia. 7–15-vuotiaat lapset saavat opetusta ruotsiksi noin 300 ruotsinkielisessä peruskoulussa.

Peruskoulun lisäksi ruotsinkielistä opetusta tarjotaan myös keskiasteella eli lukioissa, ammattioppilaitoksissa ja kansanopistoissa. Suomessa on kolme ruotsinkielistä ammattikorkeakoulua (Arcada, Novia ja Högskolan på Åland). Nuoret ja aikuiset voivat opiskella ruotsiksi iltaisin työväen- tai kansalaisopistoissa. Avoin korkeakoulu ja kesäyliopistot tarjoavat tuhansille mahdollisuuden muun muassa korkeakouluopintoihin ruotsiksi.

Korkeimman tason opetuksesta vastaa kaksi ruotsinkielistä yliopistoa (Åbo Akademi ja Svenska handelshögskolan eli Hanken) sekä kaksikieliset yliopistot (Helsingin yliopisto, Aalto-yliopisto ja Teatterikorkeakoulu).

Suomessa on kaksi kansankirkkoa, evankelis-luterilainen ja ortodoksinen kirkko. Evankelis-luterilaisen *kirkon kaksikielisyys* perustuu Suomessa vanhaan perinteeseen. Uskonpuhdistuksesta lähtien on saarnattu kansan kielillä, suomeksi ja ruotsiksi. Evankelis-luterilainen kirkko jakautuu yhdeksään hiippakuntaan joista yksi, Porvoon hiippakunta on ruotsinkielinen. Ruotsinkielinen hiippakunta perustettiin vuonna 1923. Porvoon hiippakuntaan kuuluvat seurakunnat ovat ruotsinkielisiä tai kaksikielisiä seurakuntia, joissa ruotsi on enemmistökieli.

Myös yksikielisillä seurakunnilla on kielellinen vastuu seurakunnan kielivähemmistöistä. Jumalanpalvelukset ja muu toiminta on tarvittaessa järjestettävä suomeksi tai ruotsiksi tai jollakin muulla kielellä. Esimerkiksi kaste, rippikoulu ja avioliittoon vihkiminen suoritetaan pyydetessä kirkon jäsenen omalla kielellä. Evankelis-luterilaisen kirkon sisällä toimii kummallakin kielellä useita herätysliikkeitä. Myös vapaakirkoilla on ruotsinkielisiä seurakuntia.

Toisessa kansankirkossamme, ortodoksisessa kirkossa, järjestetään säännöllisesti jumalanpalveluksia ja muuta toimintaa ruotsiksi.

Tammisaarella sijaitseva Uudenmaan prikaati on ainoa prikaati, joka antaa *sotilaskoulutusta ruotsiksi*. Ruotsinkielinen sotilaskoulu on maan ruotsinkielisen väestön tärkeä kokoava voima. Suomessa asevelvollisuus on miehille pakollinen ja naisille vapaaehtoinen. Ahvenanmaan maakunta on demilitarisoitu, eli siellä ei ole sotavoimia, ja ahvenanmaalaiset on vapautettu asevelvollisuudesta.

Tiedotusvälineet

Suomessa ilmestyy 10 ruotsinkielistä sanomalehteä. Muutamilla on sama omistaja ja sen takia tiivis yhteistyö. *Hufvudstadsbladet* on ruotsinkielisistä päivälehdistä suurin: sen levikki on yli 50 000. Levikiltään toiseksi suurin on Pohjanmaalla ilmestyvä *Vasabladet*.

Muut lehdet ovat lähinnä paikallislehtiä. Päivälehtien lisäksi ilmestyy laaja valikoima eri alojen suomenruotsalaisia aikakauslehtiä.

Radio- ja televisioyhtiö YLE:ssä toimii erillinen ruotsinkielinen yksikkö. Ruotsinkielistä radio-ohjelmaa lähettää kaksi kanavaa: Radio Vega ja Radio Extrem. Elokuussa 2001 YLE:ssä aloitti toimintansa oma ruotsinkielinen digitaalinen televisiokanava, FST5 (1.3.2012 alkaen YLE Fem) joka 1.9. 2011 lähtien lähettää Ruotsin television SVT World -ohjelmia silloin, kun omia ohjelmia ei lähetetä.

Lisäksi suuressa osassa ruotsinkielistä Suomea näkyy Ruotsin TV tai osa sen lähetyksistä. Myös tietyt kaapeli-tv-yhtiöt tuottavat omia ruotsinkielisiä TV-ohjelmia.

Yhteiskunnalliset vaikuttajat

Maan taloudellisia, yhteiskunnallisia ja kulttuurillisia etuja valvotaan myös kielellisestä näkökulmasta päätöksenteon eri tasoilla. Suomen eduskunnassa on 200 kansanedustajaa.

Ruotsalaisen kansanpuoleen linja on yleisporvarillinen, ja viimeksi pidetyissä eduskuntavaaleissa (2011) puolue sai 9 paikkaa. Ahvenanmaalaisia edustaa yksi ruotsinkielinen kansanedustaja. Kaksikielisillä puolueilla on myös joukko ruotsinkielisiä edustajia. Itsenäisyyden aikana toimineissa hallituksissa on yleensä ollut ruotsinkielisiä ministerejä.

Vuonna 1919 perustettiin Svenska Finlands folkting valvomaan ruotsin kielen asemaa itsenäisen Suomen tasavallan perustuslakia laadittaessa. Folktinget on puolueiden yhteistyöelin, jolla on vahvoja alueellisia sidoksia ja edustajia eduskuntapuolueista. Folktingetiin valitaan 75 edustajaa neljän vuoden välein. Kokoonpano vuosina 2009–2012 on seuraava: Ruotsalainen kansanpuolue (45 paikkaa), Suomen sosialidemokraattinen puolue (8), Vasemmistoliitto (4), kokoomus (6), Vihreä liitto (3), Suomen Kristillisdemokraatit (2), keskusta (2) ja Ahvenanmaa (5).

Folktingetin päämääränä on, että Suomen ruotsinkielinen väestö voisi elää kielellisesti yhdenvertaisena suomenkielisen väestön kanssa. Folktinget antaa eri viranomaisille lausuntoja ruotsinkieliseen väestöön vaikuttavista kysymyksistä, julkaisee selvityksiä ja esitteitä kielellisistä oikeuksista ja tiedottaa ruotsin kieleen liittyvistä asioista Suomessa. Kieliturvasihteeri hoitaa kansalaisten puolesta asioita, jotka koskevat viranomaisten palvelua ruotsin kielellä. Sen lisäksi Folktinget toimii 6. marraskuuta vietettävän Ruotsalaisuuden päivän (Svenska dagen) pääjuhlan isäntänä. Svenska dagen symboloi oikeutta käyttää omaa kieltään Suomessa ja se on myös kansallinen juhlapäivä, jolloin halutaan kunnioittaa yhteistä kaksikielistä isänmaata. Vuonna 2008 vietettiin Svenska dagenia sadatta kertaa.

Folktinget toimii myös kielivähemmistöjen asioissa EU:ssa. Niin ikään se on toiminut aktiivisesti suomenkielisten aseman edistämisen puolesta Ruotsissa.

Ruotsinkielisen Suomen verkosto

Suomenruotsalaiset asuvat maantieteellisesti hajallaan, eikä heidän kielensä ole alueellisesti turvattu Ahvenanmaata lukuun ottamatta. Kansainväliset tutkijat (muun muassa Kenneth D. McRae Kanadasta) ovat kiinnittäneet asiaan huomiota ja korostaneet, että Suomen kielitilanne on tästä syystä epävakaa.

Suomenruotsalaiset ovat usein yhteydessä toisiinsa eri järjestöjen ja yhdistysten kautta. Tällainen verkosto yhdistää ruotsinkielisen Suomen maantieteellisistä etäisyyksistä huolimatta. Verkostoa täydentävät päivähoido, oppilaitokset sekä työpaikat. Tärkeitä suomenruotsalaisia tapahtumia on esimerkiksi vuosittainen kaksipäiväinen urheilukilpailu Stafettkarnevalen, johon osallistuu noin 10 000 ruotsinkielisten koulujen oppilasta.

Suomenruotsalaisilla koululaisilla on omia järjestöjään, jotka valvovat heidän etujaan, ja opiskelijat toimivat aktiivisesti eri opis-

kelijayhdistyksissä ja -järjestöissä. Useilla ammattiyhdistyksillä on ruotsinkielistä toimintaa. Ruotsinkieliset maataloustuottajat ovat järjestäytyneet omaan liittoonsa.

Liikunta ja urheilu, nuorisoliike sekä kulttuuri- ja kotiseutuyhdistykset pitävät osaltaan yllä suomenruotsalaista verkostoa. Suomenruotsalaiset ovat aktiivisia musiikkielämän ja teatterin saralla.

Suomenruotsalainen kaunokirjallisuus on erityisen tärkeää suomenruotsalaiselle yhteisölle ja varsinkin vähemmistön omakuvalle. Tunnettuja suomenruotsalaisia nykykirjailijoita ovat esimerkiksi Jörn Donner, Märta Tikkanen, Monica Fagerholm, Lars Sund ja Kjell Westö. Yksi Suomen kansainvälisesti tunnetuimmista kirjailijoista on Tove Jansson (1914–2001), jonka muumikirjoja on käännetty useille kielille ympäri maailman. Peikkoperhe asuu Muumilaaksossa, jota on käytetty suomenruotsalaisen vähemmistön vertauskuvana, paikkana, jossa ”kaikki tuntevat toisensa” ja siksi elävät turvallista ja hyvää elämää. Ruotsissa sanotaankin, että jos joku puhuu ruotsia suomenruotsalaisittain, hän puhuu ”muumin tavoin”. Tämä mielikuva perustuu siihen, että ensimmäisessä muumiperheestä tehdyssä tv-sarjassa kaikkia rooleja näyttelivät suomenruotsalaiset näyttelijät.

Laaja ruotsinkielinen kulttuuritoiminta Suomessa saa arvokasta taloudellista tukea vakavaraisilta suomenruotsalaisilta säätiöiltä ja rahastoilta. Svenska kulturfonden on rahastoista suurin, ja se tukee esimerkiksi tutkimusta, koulutusta ja järjestötoimintaa.

Kieli-ilmapiiri

Useimpiin muihin monikielisiin ja monikulttuurisiin maihin verrattuna Suomen kieli-ilmapiiri on hyvä. Toisen maailmansodan jälkeen voidaan oikeastaan puhua vain kieliriidoista, joita on käyty lehtien sivuilla tai poliittisissa yhteyksissä. Arkielämässä kielirajan ylittäviä yhteyksiä on paljon ja vain suhteellisen harvat suomenruotsalaiset

voivat tänä päivänä sanoa itse kokeneensa syrjintää siksi, että ovat äidinkieleltään ruotsinkielisiä.

Folktinget teki vuonna 1997 tutkimuksen (Vårt land, vårt språk – kahden kielen kansa), jossa kartoitettiin suomalaisten asenteita ruotsin kieleen. Taloustutkimus teki ajatushautomo Magman tilaamana samanlaisen asennekartoituksen vuonna 2008. Tulos molemmissa tutkimuksissa osoittaa, että noin 70 prosenttia väestöstä pitää ruotsia osana kansallista identiteettiä.

Viime vuosina erityisesti verkossa on toisaalta esiintynyt paljon puheenvuoroja, joissa suhtaudutaan kriittisesti ja kielteisesti suomenruotsalaisiin ja ruotsin kielen asemaan Suomessa. Pasi Saukkonen osoittaa raportissa ”Mikä suomenruotsalaisissa ärsyttää?”, miten ruotsin- ja suomenkielisten argumentit poikkeavat toisistaan.

Yksinkertainen selitys voi olla se, että ruotsinkielisillä suomalaisilla on paljon enemmän yhteyksiä suomenkielisiin suomalaisiin kuin suomenkielisillä ruotsinkielisiin. Kaksikielisessä yhteiskunnassa enemmistökieli on usein hallitsevassa asemassa ja vähemmistö elää käytännössä kahdella kielellä: toinen on enemmistön ja toinen vähemmistön kieli. Varsinkin täysin suomenkielisessä sisä-Suomessa kieliryhmien välillä on vain vähän yhteyksiä.

Stereotyyppinen käsitys suomenruotsalaisista niin sanottuna ”parempana väkenä” aiheuttaa suomenkielisissä kielteisiä reaktioita samalla, kun se vaikuttaa kielteisesti myös suomenruotsalaisiin tahoihin. Irvikuva siitä, että suomenruotsalaiset yleisesti ottaen edustavat vanhaa yläluokkaa, on levinnyt ruotsinkielisessä Suomessa ja ulkomailla, esimerkiksi Ruotsissa. Se vaikuttaa myös suomenruotsalaisen vähemmistön eri osien väliseen suhteeseen. Se johtaa tietynlaiseen vastakkainasetteluun esimerkiksi ruotsinkielisen maaseudun ja kaupungeissa asuvan väestön välillä. Sosiologinen totuus on kuitenkin se, että suomenruotsalaiset ovat suurelta osin suomenkielisen väestön peilikuva.

Tulevaisuus

Suomenruotsalaisten määrä ei ole vähentynyt niin voimakkaasti kuin 1960- ja 1970-luvulla ennakoitiin. Suomenruotsalaiset synnyttävät tällä hetkellä keskimäärin enemmän lapsia kuin koko väestö, siirtolaisuus Ruotsiin on lähes loppunut ja yhä useammat kaksikielisten perheiden lapset rekisteröidään ruotsinkielisiksi ja käyvät ruotsinkielistä koulua.

Sosiologisesta näkökulmasta suomenruotsalaisten kohtalonsysymys on, miten kaksikielisten kasvava ryhmä suhtautuu suomenruotsalaisiin perinteisiin. Kaksikielisten perheiden lapset tosiaankin sijoitetaan enimmäkseen ruotsinkielisiin kouluihin. Silti kukaan ei vielä tiedä varmasti, miten nämä lapset aikuisena, mahdollisesti kaksikielisessä avioliitossa, suhtautuvat ruotsin kieleen keskeisenä identiteettikysymyksenä. Yhteiskunnan ilmapiiri ja yleinen asenne ruotsin kieleen Suomen yhtenä kansalliskielenä vaikuttaa varmasti siihen, mihin ryhmään kaksikieliset itse kokevat kuuluvansa. Ruotsin ja Suomen talouden integroituminen 1990-luvulla on yhdistänyt maita ennennäkemättömällä tavalla. Ruotsin taito ja elävä kaksi- ja monikielisyys yksilötasolla on entistä tärkeämpi ansio työmarkkinoilla. Yksi osoitus siitä on suomenkielisten perheiden kasvava mielenkiinto ruotsinkielisiä kielikylpyluokkia kohtaan.

Suomenruotsalaiset kokevat erityisen ongelmalliseksi hallinnon kyvyn palvella ruotsiksi. Vaikka pelisäännöt ovat muodollisesti lailla taatut, ongelmia ilmenee palvelun saamisessa käytännössä ruotsin kielellä. Syynä tähän on virkamiesten puutteellinen kielitaito ja ehkä joissakin tapauksissa motivaation puute. Tällä hetkellä mahdollisuudet kommunikoida viranomaisten kanssa ruotsiksi ovat rajalliset.

Ruotsin kielen tulevaisuus on Suomessa tietoisia valintoja ja yhteistyötä kielirajan yli vaativa suuri haaste.

Lähdekirjallisuutta:

McRae, Kenneth: *Conflict and compromise in multilingual societies*.
Vol. 3, *Finland* / Wilfrid Laurier University Press, cop. 1997.

www.folktinget.fi.

www.magma.fi.

Irja Seurujärvi-Kari

Helsingin yliopiston saamen kielen ja kulttuurin lehtori

Saamelaiskäräjien entinen varapuheenjohtaja

SAAMELAISET ALKUPERÄISKANSANA JA SAAMELAISUUDEN TULEVAISUUS

Saamelaisia on kaikkiaan 75 000–100 000 on neljässä maassa, Norjassa, Ruotsissa, Suomessa ja Venäjällä Kuolan niemimaalla. Saamen kielen puhujia arvioidaan olevan yli 30 000. Termi ”saamen kieli” tarkoittaa useissa yhteyksissä suurinta ja laajimmin puhuttua saamen kieltä, pohjoissaamea. Kuitenkin saamen kieliä on useita, perinteisesti kymmenen. Nykyisin saamelaiden erityisluonne alkuperäiskansana on vahvistettu lainsäädännöllä, jonka perusteella saamelaisilla on oma kulttuuri-itsehallinto, jota toteuttaa saamelaiskäräjät.

Pohjolan alkuperäiskansa

Saamelaiset, *sápmelaččat*, ovat Euroopan unionin ainoa alkuperäiskansa. Saamelaisalue, *Sápmi*, ulottuu Ruotsin ja Norjan keskiosista pohjoisimman Suomen kautta Kuolan niemimaan kärkeen. Neljän valtion alueella asuu eri arvioiden mukaan kaikkiaan 75 000–100 000 saamelaista, joista Suomessa vähintään 9 000, Ruotsissa 25 000, Norjassa vähintään 45 000 ja Venäjällä (Kuolan niemimaalla) 2 000. Suomen saamelaisten kotiseutualue käsittää Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueet sekä Sodankylän kunnan pohjoisosan, niin sanotun Lapin paliskunnan alueen (Laki saamelaiskäräjistä 1995: § 4; katso www.samediggi.fi).

Kansallisista (perinteisistä) vähemmistöistä erotetaan alkuperäiskansat, joilla on vähemmistöjä laajemmat oikeudet. Alkuperäiskansa-käsite pohjautuu Kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopimukseen numero 169, joka koskee alkuperäis- ja heimokansoja (1989). Yleissopimuksen määritelmässä keskeistä on, että

- kansa pitää itseään alueen alkuperäisenä väestönä;
- kansalla on katkeamaton yhteys siihen alueeseen, jota se asuttaa;
- kansalla on oma erityinen, muista poikkeava kulttuuri;
- kansa ei ole hallitsevassa asemassa.

Kyseinen sopimus koskee saamelaisia Pohjoismaissa. Norja ratifioi sen ensimmäisten maiden joukossa vuonna 1990 ja tunnusti saamelaisten aseman alkuperäiskansana. Suomi ja Ruotsi eivät ole ratifioineet sopimusta saamelaisten selvittämättömien maa- ja alueoikeusasioiden vuoksi, mutta ne ovat tunnustaneet saamelaiset alkuperäiskansaksi.

Suomen lainsäädännössä saamelaisuuden kansallinen määritelmä perustuu subjektiiviseen ja objektiiviseen kriteeriin. Subjektiivinen eli itsemäärittely tarkoittaa sitä, pitääkö henkilö itseään saa-

melaisena vai ei. Ensisijainen objektiivinen kriteeri on kieli: henkilö itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenä. Muita kriteereitä ovat niin sanottu lappalaisten jälkeläisyys (merkitty ”tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa”) tai se, että jompikumpi henkilön vanhemmista on jo merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa, (laki saamelaiskäräjistä /974/95, 3 §).

Saamelainen kulttuuri-itsehallinto

Suomen perustuslain 121 §:n 4 momentin mukaan saamelaisilla on kulttuuri-itsehallinto:

Itsehallinnosta kuntia suuremmilla hallintoalueilla säädetään lailla. Saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla määrätään.

Saamelaisten kulttuuri-itsehallinnosta säädetään lähemmin vuoden 1996 alusta voimaan tulleella saamelaiskäräjistä annetulla lailla (974/95). Saamelaiskäräjälain 1 §:ssä sanotaan seuraavasti:

Tämän lain mukaisesti turvataan saamelaisille alkuperäiskansana omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva kulttuuri-itsehallinto. Kulttuuri-itsehallintoon kuuluvia tehtäviä varten saamelaiset valitsevat vaaleilla keskuudestaan saamelaiskäräjät. Saamelaiskäräjät toimii oikeusministeriön hallinnonalalla.

Kulttuurista itsehallintoa toteuttaa siis saamelaiskäräjät, *sámediggi*. Se valitaan vaaleilla joka neljäs vuosi. Vastaava hallintoelin toimii sekä Norjassa että Ruotsissa. Saamelaiskäräjien tärkein tehtävä on suunnitella ja toteuttaa perustuslaissa saamelaisille alkuperäiskan-

sana turvattua kielellistä ja kulttuurista itsehallintoa ensisijaisesti saamelaiden kotiseutualueella. Saamelaiskäräjien tärkeitä poliittisia asioita ovat erityisesti maa- ja metsätalouden, elinkeinoihin sekä kieleen ja opetukseen liittyvät kysymykset.

Käräjillä ei ole lainsäädäntövaltaa, mutta viranomaisten ja eduskuntalaitosten on kuultava sitä saamelaisia koskevien lakien valmistelujen yhteydessä. Sen toiminta perustuu valtion vuosittain myöntämään määrärahaan, jonka puitteissa sen on suunniteltava ja toteutettava toimintaansa ja päätettävä yhteiseen käyttöön osoitettujen valtion varojen jaosta.

Kolmen maan saamelaiskäräjät ovat perustaneet yhteisen pohjoismaisen toimielimen, Saamelaisen parlamentaarisen neuvoston.

Saamelaisilla on lukuisia kansalaisjärjestöjä, joiden yhteistyöelimenä toimii Saamelaisneuvosto (Pohjoismaiden saamelaisneuvosto 1956–1992).

Kieli, kulttuuri, identiteetti

Tässä artikkelissa tuon esille sen, miten saamelaiset ryhmänä eli kollektiivina paitsi pitävät yllä perinteitään monin eri tavoin, myös muovaavat niitä uudenlaisessa monikulttuurisessa ympäristössä, ja mitä erilaiset kulttuuriset modernisaatioprosessit merkitsevät saamelaiskulttuurin uusiutumiselle ja säilymiselle. Saamelaiden ja saamelaiskulttuurin modernisoitumisessa on kyse itse asiassa identiteettistä, sen vahvistamisesta ja uudistamisesta.

Saamelaisuus herättää edelleen monissa ihmisissä mielikuvan yhtenäisestä ja primitiivisestä ihmisryhmästä, eräänlaisesta kivikautisesta jäänteestä, joka tulisi pelastaa sivistyneen maailman piiriin. Tällaisilla stereotyyppioilla on pitkä historia takanaan. Saamelaisia ja muita alkuperäiskansoja on aikojen kuluessa kuvailtu ”jaloiksi villeiksi”, tuhoon tuomituiksi ja häviäviksi ihmisryhmit. Tällaiset mielikuvat ovat tietenkin vaarallisia, sillä niillä pyritään

yksinkertaistamaan asioita ja samalla aliarvioimaan eri kansanryhmien rikkaita sosio-kulttuurisia systeemejä ja arvomaailmoja.

Vuosikymmeniä saamelais- ja alkuperäiskansaliikkeet ovat aktiivisesti vastustaneet kolonisaation ja modernisaation kielteisiä seurauksia, kuten epäoikeudenmukaisuutta ja epätasa-arvoa. Ne vaativat perinteiden ja kulttuurin kunnioittamista korostaen samalla kuitenkin oikeutta kulttuurin muutokseen siltä osin, kuin se on hyväksi väestölle itselleen. Vaatimusten taustalla on yksinkertaisesti tarkoitus parantaa omaa elämänlaatua sekä säilyttää ja välittää eteenpäin arvokas kulttuurinen perintö ja kieli. Tällöin pyrkimyksenä on myös palauttaa menetetyt oikeudet omaan kulttuuriin ja kielen harjoittamiseen sekä saada lopulta valtiot tunnustamaan suuremman itsemääräämisoikeuden omiin asioihin eli oikeuden päättää omista asioista omilla ehdoilla ja omiin perinteisiin pohjautuen. Keskeisinä asioina ovat paitsi oikeus kieleen myös oikeus perinteisiin elinkeinoin ja niiden edellytyksinä maa- ja vesialueisiin.

Identiteetti liittyy tavallisesti kysymykseen yksilöllisyydestä: mikä tai kuka minä olen? Mutta puhutaan myös kollektiivisesta identiteetistä – siitä on kysymys, kun pyritään vastaamaan kysymykseen: keitä me olemme? Eräs kollektiivisen identiteetin laji on kansallinen identiteetti.

Identiteettiin liittyy läheisesti kulttuuri. Laajasti käsitettynä kulttuuri tarkoittaa jotakin yhteisön piirissä omaksuttua elämäntapaa. Siihen liittyy olennaisesti tapa hahmottaa maailmaa ja kokea se mielekkääksi ja merkitykselliseksi. Kulttuurilla voidaan viitata samalla kertaa sekä ihmisten samanlaisuuteen että erilaisuuteen. Yhteistä kulttuuria pidetään konkreettisena esimerkkinä ryhmän ominaislaadusta sekä ryhmän jäsenille itselleen että ryhmän ulkopuolisille. Kulttuurista erilaisuutta ja oman erilaisuuden korostamista muuttuvassa maailmassa pidetään suorastaan eräänä nykyajan merkittävimmistä historiallisista ilmiöistä. Kulttuuri on jatkuvan muutosprosessin alainen.

Identiteetit ja kulttuurit ovat samuuden ja erojen jatkuvaa dynaamista tuottamista. Niitä luodaan ja yhdistellään yhä uudelleen sosiaalisessa kanssakäymisessä. Kulttuuriakaan ei pidetä enää vain perinnäisenä eikä tiettyyn yhteiskuntaan sidottuna, sillä maantieteellisillä rajoilla ei ole enää suurtakaan merkitystä. Niillä ei ole merkitystä myöskään niille tuhansille saamelaisille, jotka ovat muuttaneet perinteisiltä kotiseuduiltaan kaupunkeihin. Saamelaisille on kuitenkin tärkeää säilyttää yhteys kotiseutuunsa ja saamelaiskulttuuriin ja -kieleen koko elämän ajan.

Saamelaisliike ja sen tavoite: ”nana sitkes sámisohka – vahva sitkeä saamen suku”

Saamelaisten kansallista ja kulttuurista identiteettiä on rakennettu saamelaisliikkeessä jo useita vuosikymmeniä. Saamelaisliike alkoi toimia voimakkaasti 1960-luvun alussa, jolloin sen johtoon nousi saamelainen akateeminen eliitti. Saamelaisliike, *sámi lihkadus*, merkitsee saamelaisten paikallista, kansallisista ja valtioiden rajoja ylittävää järjestäytymistä sekä identiteetin politisoitumista. Liikkeen tavoitteena oli mobilisoida ihmiset toimimaan yhdessä ja saada heidät rakentamaan sekä vahvistamaan saamelaisten kollektiivista identiteettiä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Saamelaista identiteettiä ja kulttuuria alettiin tietoisesti rakentaa erityisen identiteettipolitiikan avulla.

Saamelainen kulttuuri on hyvinkin heterogeeninen, mutta tietoisesti rakennettu identiteetti korostaa silti käsitystä samankaltaisten ihmisten ja yhtenäisten kulttuuripiirteiden muodostamasta yhteisöstä. Tyypilliset yhtenäistävät ominaisuudet ovat kieli, kansankulttuuri ja kansalliset symbolit.

Saamelaista kulttuuria alettiin määritellä omista lähtökohdista käsin, kun aiemmin sitä oli ohjailtu ulkoapäin saamelaisia kuulematta. Saamelaisten etnopolitiittinen liike korosti alun alkaen oman

kielen ja kulttuuristen perinteiden merkitystä sekä saamelaisuuden ja sen kulttuurilaitoksen uudelleen rakentamista. Pääasiallisena tarkoituksena oli ottaa takaisin haltuun kulttuuri ja jo lähes menetetty oma kieli, *sámegiella*, ja toimia niin, että ne säilyvät ja siirtyvät sukupolvelta toiselle. Saamen kansalle ominaiset attribuutit ja sen identiteetin ja kulttuurin tärkeimmät kriteerit ilmaistaan saamelaisten poliittisen ohjelman (1980, uusittu vuoden 1986 saamelaiskonferenssissa) avaussanoissa:

Me saamelaiset olemme yksi kansa, eivätkä valtakuntien rajat saamurtaa kansamme yhteyttä. Meillä on oma historiamme ja perintemme, oma kulttuurimme ja oma kielellemme.

Yhteiseen identiteettiin kuuluvat myös kulttuuriset symbolit ja esteettinen perinne. Kieli on keskeinen kulttuurinen symboli. Myös vaatetus, erityisesti saamen puku, *samegákti*, käsityö, *duodji*, joikuperinne, *juoigan*, ja erilaiset rituaalit rakentavat yhteenkuuluvuuden tunnetta. Saamen puvun yksityiskohdat, sen design, koristelu ja värit kertovat kantajastaan, mistä hän on kotoisin ja mitä kieliryhmää hän edustaa. Se koostuu eri osista: vyöstä, riskuista (hopeakoruista), huivista, päähineestä ja jalkineista. Saamen pukua käytetään nykyään enää erityistilanteissa, kuten kokouksissa ja erilaisissa juhlissa. Saamelaisten yhteisissä konferensseissa hyväksytyt kansallissymbolit, oma kansallislaulu, – *Sámi Soga lávlla* eli Saamen suvun laulu –, helmikuun kuudentena päivänä vietettävä kansallispäivä ja oma saamenlippu, *sámi leavga*, ovat näkyvimpiä kansallisia symboleja nykyään. Myös yhteisellä perinteisellä alueella, sukulaisuudella ja syntyperällä on erityistä merkitystä. Niille saamelaisille, jotka eivät asu omaksi kokemallaan maaperällä tai jotka ovat menettäneet esivanhempiansa kielen, sukulaisuus ja syntyperä ovat tärkeitä. Tätä sidettä pyritään ylläpitämään eri tavoin, kuten vierailemalla säännöllisesti kotiseudulla.

Saamelaiskeskustelussa painotetaan myös luontoyhteyttä ja sen kautta syntynyttä luontotietoutta, josta alkuperäiskansat käyttävät nimitystä ”perinteinen tietous” (englanniksi *traditional knowledge*). Alkuperäiskansojen luonnon ja Maaäidin puolustaminen on syntynyt ensisijaisesti reaktiona siihen, että ihmiset tuhoavat luontoa. Alkuperäiskansoille maan menettäminen ja luonnon tuhoaminen ovat usein merkinneet perinteisen elinkeinon menetystä ja siten yhteiskunnallista marginalisoitumista eli syrjäytymistä. Luonto vaikuttaa vuosituhansia elantonsa luonnosta hankkineen ihmisen elämään merkittävästi silloinkin, kun yhä harvempi elää luontaistaloudesta, kuten on tilanne saamelaisten kohdalla. Luonto kulttuuri ja kieli kuuluvat yhteen. Saamelaisen vahva luontoyhteys ilmenee kielessä, jossa on tuhansia luntta (*muohta*), poroa, (*boazu*) ja muita luontoa ja poronhoitoa kuvaavia sanoja. Tämä sanasto välittää arvokasta kulttuurista tietoa ja perintöä sukupolvelta toiselle, ja sen menettäminen olisi siten kohtalokasta yksilölle ja kansalle. Tätä perinteistä tietoutta myös tieteentekijät käyttävät nykyään hyväkseen ympäristötutkimuksissaan.

Saamelaiskielet ja niiden käyttö sekä asema lainsäädännössä

Saamelaiskielet

Saamelaiseen kieliryhmään kuuluu perinteisesti kymmenen kieltä, jotka voidaan jakaa läntiseen ja itäiseen ryhmään. Saamen kielen puhujia arvioidaan olevan yli 30 000. Saamelaiskieliä on nykyään yhdeksän, joista kuudella on oma kirjoitusjärjestelmänsä ja jotka ovat ainakin jossain määrin julkisessa käytössä. Saamelaiskielet ovat enimäkseen melko pieniä, muutaman sadan puhujamäärästä pariin tuhanteen. Vain pohjoissaamen puhujien lukumäärä on korkeampi.

Kielet	Alue	Lukumäärä
Läntiset kielet:		
Eteläsaame	Norja, Ruotsi	300–500
Uumajansaame	Ruotsi	muutamia
Piitimensaame	Ruotsi	muutamia
Luulajansaame	Norja, Ruotsi	1 000–2 000
Pohjoissaame	Norja (23 000)	30 000
		Ruotsi (5 000)
		Suomi (2 000)
Itäiset kielet:		
Inarinsaame	Suomi	400
Koltansaame	Suomi, Venäjä	300
Kildininsaame	Venäjä	600
Turjansaame	Venäjä	muutamia
Akkalansaame	Venäjä	0

Taulukko 1: Saamen kielet, niiden puhuma-alue ja arvioidut puhujamäärät.

Saamen kielen asema lainsäädännössä

Pohjoismaista ainoastaan Norja turvaa lainsäädännössään saamen kielelle alkuperäiskansan kielen aseman. Ruotsin kielipoliitikassa saamen kieli on määritelty kansalliseksi vähemmistökieleksi ja se jakaa samanlaisen aseman muiden vähemmistokielen kanssa. Suomessa uusi saamen kielilaki (1086/2003) tuli voimaan vuoden 2004 alusta yhtä aikaa suomen ja ruotsin uuden kielilain kanssa. Kielilaissa saamelaisten kotiseutualueelle lainsäädännöllä rajatut kielelliset oikeudet antavat aiheen sanoa, että saamen kieli on vahvimmillakin alueilla ainoastaan alueellisen vähemmistökielen asemassa.

Lainsäädännön ongelma on siinä, että esimerkiksi Suomessa kielellisiä oikeuksia turvaava lainsäädäntö on rajattu alueellisesti ja jättää Suomessa jo valtaosan saamelaislapsista ja -nuorisista heidän oman kielensä opetuksen tavoittamattomiin. On myös huomattava, että saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvista saamelaisista on tullut Suomen suurin saamelaisryhmä, mutta sen kielellisiä ja kulttuurisia tarpeita ei selvästikään Suomessa oteta huomioon saamelaisasioista päätettäessä. Tämä on johtanut ryhmän oman kielen vaihtumiseen pääkieleen. Näin saamelaisten kielellinen assimilatio on kiihtynyt ja on edelleen kiihtymässä saamelaisten keskeisen kotiseutualueen ulkopuolella.

Saamen kielen käyttö ja uhanalaisuus

Saamelaisten kielellinen maisema on hyvin moninainen. Osa saamelaisista käyttää kieltään suullisesti ja kirjallisesti samaan tapaan kuin äidinkieliä yleensäkin käytetään. Saamelaisten kotiseutualueella oman kielen käyttö on luonnollisempaa kuin saamelaisalueen reuna- ja ulkopuolisilla alueilla. Osa saamelaisista puhuu kieltään, mutta ei osaa lukea tai kirjoittaa sitä. On myös saamelaisia, jotka eivät lainkaan osaa saamea. Monet ovat palauttaneet passiivisen äidinkielen sä aikuisiässä opiskelemalla tai muulla tavoin, kuten osallistumalla saamelaisyhdistysten tai muihin yhteisiin toimiin. Motivaatiota lisää saamelaisten oman aseman paraneminen ja saamen kielen tulo viralliseksi kieleksi saamelaisten kotiseutualueella 1990-luvun alkupuolella. Saamelaisuudesta ja saamen kielestä on tullut monille uusi mahdollisuus.

Saamelaiskielten kirjallinen ja julkinen käyttö sekä näkyvyys ovat lisääntyneet viime vuosikymmeninä. Saamelaisilla on saamenkielistä televisio- ja radiotoimintaa, joka on internetin ja digitaalitelevision myötä levinnyt myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle. Saamenkielisiä TV-uutisia pääkielille tekstitettyinä

lähetetään joka arkipäivä. Saamenkieliset lähetykset sekä tekstitetty TV-uutiset myöhäisillassa palvelevat saamenkielistä väestöä, mutta ne välittävät myös tietoa valtaväestölle saamelaisista alkupe-
räiskansana ja saamelaiskulttuurista, mikä osaltaan lisää ja edistää suvaitsevaisuutta yhteiskunnassa. TV-uutiset – *Ođđasat* – ja muut ajankohtaisohjelmat tulisi saada näkymään koko maassa kansalliskielillä tekstitettyinä ja lähettää ne säännöllisesti määrättyllä kanavalla.

Suomessa Yleisradio aloitti saamenkielisen *Unna Junná* -nimisen lastenohjelman TV-lähetyksen vuoden 2007 syksyllä, tosin useita vuosia Norjaa ja Ruotsia myöhemmin. 15 minuutin lastenohjelman tarjonta 30 kertaa vuodessa on kuitenkin riittämätöntä. Sen vuoksi Ylen tulisi tarjota saamelaislapsille mahdollisuus nähdä ja kuulla säännöllisesti omankielistä televisio-ohjelmaa valtakunnallisesti. Saamelaislapset tarvitsevat omat saamenkieliset lastenohjelmat, jotka liittyvät heidän omaan kulttuuriinsa ja kieleensä sekä elämäntapaansa ja saamelaiselinkeinoihin. Valtakunnallinen saamenkielinen ohjelmatarjonta on tärkeää erityisesti valtaväestön keskuudessa asuville saamelaislapsille ja nuorille. Pohjoissaamenkielinen sanomalehti, *Ávvir*, ilmestyy pari kertaa viikossa Norjassa. Suomessa ei ilmesty yhtään saamenkielistä sanoma- tai muuta lehteä.

Saamelaisten ydinalueella toimivat saamenkieliset koulut, ja saamen kieltä opetetaan päiväkodista yliopistoon asti, vaikkakin ylempien asteiden opetusmateriaali- ja opettajapula on huutava. Suomessa saamelaisten kieli- ja koulupolitiikan erityiseksi haasteeksi on noussut se, että peräti 70 prosenttia saamelaislapsista asuu saamelaisalueen ulkopuolella, eivätkä he siten voi saada säännönmukaista opetusta saamen kielessä ja saamen kielellä ja/tai saamelaiskulttuurissa.

Yliopistotason opetus on edennyt suurin harppauksin, sillä aina 1960-luvun lopulta asti saamentutkimuksen ja -opetuksen ohjelmia

ja keskuksia on perustettu Pohjoismaiden eri yliopistoihin. Norjan Kautokeinossa sijaitsevat Pohjoismaiden saamelaisinstituutti, *Sámi instituhtta* (perustettu 1973), ja saamelaisten korkeakoulu, *Sámi al-laskuvla* (1989), on viime vuosina organisoitu palvelemaan ja kohottamaan saamentutkimusta ja -opetusta. Uudelleen järjestelyn tavoitteena oli saada aikaan uudenlainen hedelmällinen tietoympäristö, *diehtosiida*, joka saa myös uudet ulkoiset puitteet lähivuosina valmistuvassa rakennuksessa Kautokeinossa. Suomen Inarissa toimii saamelaismuseum, *Siida*, joka kerää vuosittain satojatuhansia kävijöitä ympäri maailmaa. Inariin valmistuu vuonna 2012 uusi saamelaiskulttuurikeskus, johon tulee toimitilat myös saamelaiskäräjille.

Saamelaiset ovat järjestöjensä ja Saamelaiskäräjien kautta työskennelleet Pohjoismaissa saamelaisten kielellisten oikeuksien kehittämiseksi ja saamelaisopetuksen aseman parantamiseksi yli 40 vuotta. Saamelaisten tulevaisuuden kannalta kieli, opetus ja nuorten mahdollisuus säilyttää alkuperäiskielensä ja saamelainen identiteettinsä ovat kulttuurisen eloonjäämisen avainkysymyksiä. Kielenelvyttäminen on ollut jo toistakymmentä vuotta käynnissä, ja sitä on toteutettu erilaisin projektein ja tilapäisen rahoituksen turvin. Suomessa parhaimmat tulokset kielen elvyttämisestä on saatu inarinsaamenkielisestä kielipesätoiminnasta (*language nest*).

Huolimatta erilaisista yhteiskunnallisista ja lainsäädännöllisistä parannuksista saamelaiskielet ovat uhanalaisia kieliä. Pohjoissaame on selvästi uhanalainen ja inarin- ja koltansaame erittäin uhanalaisia. Uhanalaisuudella tarkoitetaan sitä, että kielen siirtyminen seuraavalle sukupolvelle on joko keskeytynyt tai häiriintynyt. Huolimatta saamen kielten uhanalaisuudesta ei kielten pelastamiseksi ja elvyttämiseksi ole osoitettu Suomessa riittäviä resursseja. Saamen kielten elvytysohjelma mainittiin vuoden 2009 Suomen ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa. Myös eduskunta on edellyttänyt, että hallitus ryhtyy tehostettuihin toimenpiteisiin saamen kielen elvyttämiseksi ja kiinnittää erityistä huomiota uhanalaisten inarinsaamen ja

koltansaamen säilymisen turvaamiseen. Sinänsä ei ole paljon tehty; vuoden 2009 lopussa perustettiin opetus- ja kulttuuriministeriöön saamen kielen elvytysohjelman laatimista varten sekä työryhmä että laaja-alainen monien eri tahojen, kuten eri ministeriöiden, saamelaiskäräjien, kuntainliiton ja Suomen kulttuurirahaston edustajista koostuva ohjausryhmä. Saamen kielen elvytysohjelman on määrä valmistua vuoden 2011 lopussa, ja siinä on tarkoitus esittää konkreettisia toimenpiteitä saamen kielen käytön vahvistamiseksi.

Keskeisimmät saamelaiskielten tilannetta koskevat haasteet ovat seuraavat:

1. Saamelaisten kielelliset oikeudet eivät toteudu perustuslain ja saamen kielilain tarkoittamalla tavalla, koska saamelaisten kotiseutualueen kuntien ja valtion viranomaisissa ei ole riittävästi saamenkielentaitoista henkilöstöä, ja käynnissä oleva valtion tuottavuusohjelma vaikeuttaa saamenkielisten palvelujen lisäämistä.
2. Saamelaisopetukseen liittyvät ongelmat ovat johtamassa saamen kieltä puhuvien ihmisten määrän nopeaan vähenemiseen ja kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamelaisten kielen ja identiteetin vaihtumiseen.
3. Saamen kielten elvytysohjelman käynnistämiseksi tarvitaan pikaisesti resursseja ja sellainen suunnitelma, joka tuo kielenelvytysohjelman kaikkien ikäluokkien ja eri puolilla maata asuvien saamelaisten ulottuville lasten päivähoidosta kouluun. Ohjelman tulee mahdollistaa myös aikuisväestölle kielen elvyttäminen ja luku- ja kirjoitustaidon hankkiminen omassa äidinkielessä.

Saamelaisten kirjallisuus ja muut taiteet nykyään

Saamelaistaide on hyvin elinvoimainen ja sillä on keskeinen asema saamelaisyhteisössä. Saamelaiskirjallisuus on tuottavin taiteenlaji

käsityötaiteen, *duodji*, ohella. Moderneimmat saamelastaiteen tuloista ovat teatteri ja elokuva.

Saamelastaiteen, *dáidda*, lähtökohdat kumpuavat tuhansien vuosien takaisesta kalliopiiirrostaiteesta ja kansantaiteesta, joka ilmenee alkuperäisimmillään noitarummussa. Toisaalta saamelaiseen nykytaiteeseen on keskeisesti vaikuttanut myös länsimainen taidekäsitys. Mielenkiintoisimmat teokset ovat syntyneet nimenomaan perinteen ja nykytaidekäsityksen ristiriidassa. Useat taiteilijoista ovat myös halunneet lähteä muuntelemaan perinteitä ja jopa sanoutua irti romanttisesta ja eksoottiseksi koetusta symboliikasta sekä tuoneet esille uutta kuvastoa.

Taidetta taiteen vuoksi ei saamelaisilla ole ollut olemassa, vaan kauneus ja käytännöllisyys ovat kuuluneet aina yhteen. Erityisesti tämä tulee esille käsityötaiteessa. Saamelastaiteessa on vaikea tehdä eroa käyttöesineen ja taideteoksen välillä. Taideteokseksi muuttuessaan esine tavallisesti muuttaa käyttötarkoitustaan: käyttöesineestä syntyy koriste-esine ja samalla tuotteen tekijä, kansantaiteesta poiketen, nousee keskeiseksi tuotteen arvoa määrittäessä. Nykyisin tehdään samoja käsitöitä kuin sata vuotta sitten, mutta käsityö on saanut uusia merkityksiä. Esimerkiksi lypsykauba, *náhppi*, kehitettiin alkujaan porojen lypsämiseen, mutta nykyisin sitä voidaan käyttää kulhona tai pelkästään taide-esineenä. Käsityön merkitys erityisenä kulttuurisena tuntomerkinä on kasvanut, ja siten sen suojaaminen sekä elinkeinona että kulttuurisena ilmaisuna on tullut tarpeelliseksi. Vuonna 1982 Pohjoismaiden saamelaisneuvosto hyväksyi erityisen *Sámi duodji* -käsityömerkin, joka on yhteinen koko Saamenmaassa ja joka takaa sen, että myytävä käsityö on saamelaisen tekemä.

Suomessa tunnetuimmat saamelastaiteilijat ovat Nils Aslak Valkeapää, saamelaisnimeltään Áillohaš (1943–2001) ja Kirsti Paltto (s. 1947). Valkeapää oli monipuolinen taiteilija, kirjailija, kuvataiteilija ja muusikko. Hä oli Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinto-

ehdokkaana ensimmäisen kerran vuonna 1988 teoksellaan *Ruoktu váimmus* ja myöhemmin kahtena peräkkäisenä vuonna teoksellaan *Beaivi, áhčážan* (1988, suomeksi *Aurinko, isäni*), jolle palkinto vihdoin myönnettiin vuonna 1991. Valkeapään runojen kuvat ovat realistisia ja konkreettisia ilman eksotiikkaa ja romantiikkaa. Hänen käyttämänsä saamenkielistä luontoon ja saamelaiselinkeinoihin liittyvää omaperäistä ja rikasta sanastoa on ollut vaikea kääntää kokonaan muille kielille. Muilla kielillä julkaistut käännökset ovat tekijän toivomuksen mukaan vain alkuperäisen liitteitä, joihin ei voida sisällyttää ”saamelaisen perheen” valokuvia. Kirsti Paltto on tuottellain saamelaiskirjailija, jonka ensimmäisen romaanin *Guhtoset dearvan min bohccot* (1987) suomennos *Voijaa minun poroni* oli vuonna 1986 Finlandia-palkintoehdokkaana. Kuvaavaa saamenkielisen kirjallisuuden arvostukselle Suomessa on se, että käännös julkaistiin ennen saamenkielistä alkuteosta, jolle ei rahoitusta löytynyt.

Nuoremmat kirjailijat ja runoilijat, muun muassa Jovvna-Ánde Vest ja Inger-Mari Aikio, ovat viitoittaneet suuntia uudenglaiselle kirjallisuudelle. Aikion esikoisrunoteoksen *Gollebiekkat almmi dievva* (1989) teemana on rakkaus. Aikion neljäs runoteos *Máilmmis dása* (2001) on julkaistu myös suomeksi kirjailijan itsensä kääntämänä nimellä *Maailmalta tähän* (2004). Vestin omaelämäkerrallisen esikoisteoksen *Čáhčegáddái nohká boazobálggis* (1988, suomeksi *Poropolku sammaloituu*, 1990) teemana on isän ja pojan vaikea suhde.

Lastenkirjallisuutta on julkaistu melko runsaasti 1980-luvulta lähtien. Tunnetuimpia tämän kirjallisuuslajin edustajista on outakoskelainen kirjailija Kerttu Vuolab.

Nykyään halutaan näyttää erityisesti saamelaiskulttuurin ja -taiteen modernia, uusiutuvaa puolta, kuten saamenkielistä räppiä ja rockia *Ijahis idja* -musiikkitapahtumassa sekä alkuperäiskansojen tuottamia filmejä *Skábmagovat*-elokuشافestivaaleilla Inarissa. Saamelaisteatterin ja -taiteen eri muodot pohjautuvat saamelaiseen suulliseen perintee-

seen, folkloreen, historiaan ja kulttuuriin. Uusi saamelaisfilmi, *Guovdageainnu stuibmi, Kautokeinin kapina*, palaa 1850-luvun tositapah-tumaan, saamelaisten ja viranomaisten väliseen yhteenottoon, jonka seurauksena saamelaisia tuomittiin kuolemaan ja elinkautiseen van-keuteen. Filmi keräsi Norjassa jo valmistumisvuotenaan 2008 usei-ta Suomen Jussi-palkinnon tason tunnustuksia: näyttelijä Anni-Kris-tiina Juuso palkittiin parhaana naispääosan esittäjänä, ohjaaja Nils Gaup ohjaustyöstään ja maailmankuulu saamelaismusiikin tulkitsija Mari Boine musiikistaan.

Saamelaistaiteilijat ovat hyvin monitaiteellisia, ja erityisesti kuva-taiteilijoista monilla on vahva käsityökoulutus. Tällä hetkellä vaikut-tavia taiteilijoita ovat Norjassa muun muassa Synnöve Persen, Hans-Ragnar Mathisen, Aage Gaup, Ingunn Utsi, Josef Halse, Trygve Lund Guttormsen ja Liisa Helander, Suomessa Merja Aletta Ranttila, Mar-ja Helander, Outi Pieski ja Satu Natunen sekä Ruotsissa Majlis Skalt-je, Rose Marie Huuva, Britta Marakatt-Labba ja Eva Aira.

Saamelaistaiteessa perinteisiä tarinoita esitetään uudella taval-la, taiteen uusin keinoin ja tyylein uudessa ympäristössä. Kulttuurit ja niiden rituaalit muuttuvat kaiken aikaa, joskus hitaammin joskus nopeammin, mutta aina ”autenttisesti”. Sisältö edustaa autenttisuut-ta, sillä se perustuu saamelaisiin kulttuurisiin juuriin ja toteutetaan saamelaisin ehdoin. Taiteella vahvistetaan ja uudistetaan omaa kult-tuurista identiteettiä. Taiteen yhtenä tehtävänä on myös oman kielen elvyttäminen. Performanssilla tai vaikkapa runoudella voi olla myös ainutlaatuisen parantava merkitys pitkään vaiennettuna olleelle kan-salle ja sen ihmisille. Taide itse, sen tuottajat ja esittäjät ovat palautta-neet ylpeyden kansan omista juurista.

Lopuksi

Tällä hetkellä saamelaisten me-henki, *sámi vuoigŋa*, on vahva, sillä poliittinen ja kulttuurinen organisaatio ylläpitää kollektiivista tun-

netta. Saamelaisten vahva tietoisuus itsestä ja omana kansana olemisesta on muodostunut enemmistön kanssa käytyjen pitkäaikaisen neuvottelujen tuloksena ja vuorovaikutuksessa sen kanssa, ei siis eristäytyneenä. Saamelaisyhdistykset ovat olleet aktiivisia toimijoita saamelaiskulttuurin ja -politiikan alalla.

Kaiken kaikkiaan saamelais- ja alkuperäiskansaliikkeen vuosikymmenien poliittisen ja kulttuurisen työn tuloksena saamelaiskulttuuri ja -kieli ovat nousseet ennennäkemättömään kukoistukseen. Saamelaisten asema alkuperäiskansana on tunnustettu lainsäädännössä neljässä valtiossa, joissa saamelaiset asuvat. Saamelaisilla on kulttuuriautonomia, jota he yksilöinä ja ryhmänä toteuttavat saamelaiskäräjillä.

Lisäksi saamelaisten liittyminen alkuperäiskansojen kansainväliseen yhteistyöhön ja aktiivinen toiminta alkuperäiskansojen oikeuksien puolesta YK:ssa on tuonut saamelaisuuteen aivan oman kansainvälisen aspektinsa. Vuonna 2007 YK:ssa hyväksyttiin parinkymmenen vuoden valmistelun jälkeen Alkuperäiskansojen oikeuksien julistus, *UN Declaration on Indigenous Rights*. Julistus antaa entistä laajemman osallistumisoikeuden päätöksentekoon eri tasoilla ja vahvistaa alkuperäiskansojen oikeutta itsemääräämiseen, kieleen ja kulttuuriin. Julistuksen hyväksyminen merkitsee näille kansoille entistä parempia mahdollisuuksia suojella alkuperäiskansojen kulttuureja ja kieliä katoamiselta maapallolta iäksi ja siten parantaa näiden kansojen kestävästä kehitystä ja hyvinvointia.

Lähdeaineistoa:

Kulonen, Ulla-Maija, Seurujärvi-Kari, Irja ja Pulkkinen, Risto (toim.):
The Saami – a cultural encyclopaedia. SKS, Vammala 2005.

Kupiainen, Jari ja Sevänen, Erkki (toim.): *Kulttuurintutkimus: johdanto*.
Helsinki. SKS, Helsinki 1996.

Seurujärvi-Kari, Irja (toim.): *Beaivvi mánát. Saamelaisten juuret ja nykyaika*.
SKS, Helsinki 2000.

Saamelaiskäräjien nettisivut: www.samediggi.fi, www.samediggi.no,
www.samediggi.se.

Saamelaisradion web-sivu: www.yle.fi/samiradio.

Tuula Åkerlund

Romano Missio ry:n toiminnanjohtaja

ROMANIT YHTEISKUNNASSA – MEITÄ ON MONEKSI

Romanit ovat olleet vuosisatoja yhteiskunnan ulkopuolelle sysättyjä, syrjittyjä ja sorrettuja ryhmiä Euroopan maissa, myös Suomessa. Vasta toisen maailmansodan jälkeen Suomen valtiovalta tunnusti romanit etniseksi ryhmäksi, jonka elinolosuhteita tulisi parantaa. Sitten romanit tunnustettiin kansalliseksi vähemmistöksi. Romaneita arvioidaan olevan Suomessa 10 000. Ruotsin puolella elää noin 3 000 Suomen romanina.

Romanit ovat vuosisatoja säilyttäneet oman kielensä ja kulttuurinsa, mutta jokainen aika on asettanut sille omat haasteensa. Romanien asema nyky-Suomessa on parantunut viime vuosikymmeninä viranomaisten ja romanien yhteisten ponnistusten ansiosta. Lisäksi romanien osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan on lisännyt pääväestön ja romanien keskinäistä vuorovaikutusta. Romaniväestön oman osallistumisen tukeminen ja vaikuttamismavaihtoehtojen löytäminen on tärkeää. Romanien panostaminen koulutukseen antaa toivoa paremmasta ja on tehokas keino ehkäistä romanien syrjäytymistä.

Kuva: Valfrid Åkerlund

Kuva: Valfrid Åkerlund

Johdanto

Tapaamme nykyään usein eri kulttuureista tulevia ihmisiä. Erilaisista kulttuureista on vaikea ymmärtää ja arvostaa, jos siitä ei tiedä tarpeeksi. Oikea tieto vähentää ennakkoluuloja.

Itse jouduin jo lapsuudessani oman erilaisuuteni ja syntyperäni tähden monien ikävien ennakkoluulojen kohteeksi. Lukioaikana omat juureni korostuivat, pohdin omaa identiteettiäni. Koin eriarvoisuuden raskaana taakkana. Aivan kuin olisin ollut akvaariossa, joka suunnasta näkyvissä. Minusta oli todella väärin, että minut heitettiin ulos baarista jonkun toisen romanin tekemien töppäilyjen vuoksi. Sisimmässäni tunsin monesti raivoa, kun minua kohdeltiin epäoikeudenmukaisesti vain siksi, että olen romani. Nuo tilanteet avasivat silmäni näkemään, että on oikeastaan helpompaa mennä siihen epätoivottuun muottiin, jonka ihmiset rakentavat erilaiselle, kuin kyetä näyttämään, etten ole sellainen kuin muut olettavat minun olevan. Vaatii henkisiä voimavaroja taistella ennakkoluuloja vastaan.

Tahdoimmepa tai emme, edustamme aina omaa ryhmäämme. Jos möhlimme, koko ryhmä saa tuomion. Jos onnistumme, olemme yleensä poikkeuksia.

Meidän on usein vaikea hyväksyä eri lailla käyttäytyviä, omista vakiokuvioistamme poikkeavia ihmisiä. Outo ja vieras saa meidät hämmennyksiin. Puhumme tasa-arvon puolesta, mutta monien mielestä tasa-arvoisuus on samanlaisuutta. Kun ihminen osaa arvostaa terveellä tavalla itseään, hän uskaltaa ottaa selvää myös erilaisuudesta. Sitä kautta turhat pelot ja ennakkoluulot vähenevät, eikä erilaisuutta koeta enää uhaksi vaan se nähdään jopa rikkautena.

Jos yksilö kokee jo varhaisessa vaiheessa, että häntä pidetään toisen luokan kansalaisena, hän alkaa kokea itsensä ulkopuoliseksi, eikä tervettä sitoutumista yhteisiin ”normistoihin” synny. Kunnioi-

tus ja arvostus ympäristöä kohtaan muuttuu ylimieliseksi, ennakolta puolustavaksi ja hyökkääväksi käytökseksi.

Ennakkoluulot ja kielteiset asenteet istuvat meissä yllättävän vahvasti. Vaikka itsellä ei olisikaan kielteistä kokemusta toisen ryhmän edustajasta, negatiiviset leimat ja mielikuvat siirtyvät sukupolvelta toiselle. Omat kokemukseni opettivat minua ymmärtämään, mikä merkitys on kannustuksella ja mikä negatiivisella leimalla. Itsetunto rakentuu hyvin pitkälle siltä pohjalta, miten arvokas tai arvoton olen toisten silmissä.

Suomi on muuttumassa yhä monikulttuurisemmaksi ja kansainvälisemmäksi. Siksi onkin tärkeää tulla tutuksi ensin omien vähemmistöryhmien kanssa. Se auttaa ymmärtämään myös muualta maailmasta tulevia ihmisiä ja heidän kulttuureitaan.

Suomen romanit

Käsittelen tässä artikkelissa romaneja, romanien historiaa ja kulttuuria. Käytän työssäni nimitystä ”romani”, sillä se on mielestäni asiallisempi ja myönteisempi nimitys kuin ”mustalainen”, joka monissa ihmisissä herättää helposti kielteisiä mielikuvia. Osa romaneista kokee sen haukkumanimenä.

Romanit ovat suomalainen kieli- ja kulttuurivähemmistö, joka on asunut Suomessa yli 500 vuotta. Romaneita arvioidaan olevan Suomessa noin 10 000. Ruotsin puolella elää noin 3 000 Suomen romanian. Romaneja arvioidaan olevan Euroopassa 10–15 miljoonaa.

Suurin osa Suomen romaneista kuuluu luterilaiseen kirkkoon. Romanit ovat Suomen kansalaisia ja heillä on yhtäläiset kansalaisoikeudet ja -velvollisuudet. He osallistuivat Suomen käymiin sotiin ja ovat osaltaan antaneet uhrinsa Suomen itsenäisyyden puolustamisessa. Vähäisestä määrästäan huolimatta he ovat pystyneet säilyttämään omaleimaisuutensa ja vanhan kulttuuriperintensä.

Romanien asema kansallisena, perinteisenä vähemmistönä on turvattu vuoden 2000 perustuslaissa.

Romanien taival historian valossa

Romanien historian tunteminen on välttämätöntä ymmärtääksemme romanikansaa paremmin, on. Romanikansan taival on ollut pitkä ja traaginen. He ovat eläneet hajaantuneena eri puolilla Eurooppaa lähes tuhat vuotta. Romanikulttuurin uhkana on aina ollut tuhoamis- ja hävittämispyrkimysten ohella sulauttamisvaatimukset. Valtio toisensa jälkeen sääti lakeja romanien karkottamiseksi ja tuhoamiseksi. Heiltä puuttuivat kaikkialla ihmisoikeudet. Lakeihin sisältyi monesti myös kuolemanrangaistus. Heillä oli todellakin miekka edessä ja miekka takana. Tuskin mikään kansa voi kulkea vastaavien kokemusten kautta ilman, että ne jättävät sen kulttuuriin, arvoihin, asenteisiin ja kasvatustavoitteisiin syviä jälkiä.

Varhainen historia

Romanien muinaisuus on osin hämärän peitossa. Romanien alkuperää on tutkittu enimmäkseen romanikielen pohjalta. Kielen perusteella on voitu päätellä heidän kulkureittinsä, jonka varrelta he ovat sulauttaneet kieleensä lainasanoja maista, jossa ovat viipyneet. Vasta 1700-luvulla kielentutkijat esittivät oletuksen, että tällöin jo eri puolille Eurooppaa levittäytyneen romanikansan alkukoti olisi Luoteis-Intiassa.

Eräiden arvelujen mukaan romanit olisivat joutuneet lähtemään noin vuoden 1000 paikkeilla Intiasta useina ajankohtina. Mahdollisesti maata koetellut nälänhätä, maahan tunkeutuneet valloittajat ja luonnonmullistukset pakottivat heidät liikkeelle. Romanit saattoivat myös lähteä myymään tuotteitaan vanhoja kauppareittejä pitkin länteen, sillä he olivat tunnettuja aseseppeä ja Intian rauta oli kuuluisaa jo antiikin aikoina.

Tulo Eurooppaan

Romanien tulosta Eurooppaan on säilynyt historiallisesti luotettavia asiakirjoja. Ensimmäisiä mainintoja romaneista Euroopassa on löydetty Kreetalta erään Simon Simoniksen matkakertomuksesta vuodelta 1311.

Euroopassa vallitsi 1300-luvulla feodaalijärjestelmä, joka perustui tarkkaan säätyjakoon. Romanit eivät uusina maahantulijoina ”mah-tuneet” sisälle läänityslaitokseen perustuvaan säätyhierarkiaan, vaan jäivät yhteiskuntaluokkien ulkopuolelle. Romanit poikkesivat ulkonä-öltään, tapakulttuuriltaan ja kieleltään pääväestöstä niin paljon, että heitä alettiin vainota vääräuskoisina kerettiläisinä. Maasta karkottami-set olivat yleisiä. Esimerkiksi Saksassa kuka tahansa sai tappaa roma-nin. Espanjassa heitä odottivat polttoroviot ja mestaus. Maissa, joissa heidät hyväksyttiin, heidät sulautettiin väkipakolla muuhun väestöön.

Osaltaan myös sekavat taloudelliset ja poliittiset olot pakottivat romanit siirtymään paikasta toiseen harjoittamaan elinkeinojaan. He olivat jo tällöin seppiä, kädestä ennustajia, hevoskauppiaita ja eläin-ten näyttäjiä.

Tuorein romaneja koskettanut vainojen kausi oli 2. maailmansodan aikana. Romaneja tuhoutui Hitlerin kaasukammioissa ja keskityslei-reillä tutkijoiden arvioiden mukaan 600 000:sta kahteen miljoonaan. Keskitysleireillä tuhottiin monien maiden romaniväestö kokonaan. Näin tapahtui esimerkiksi Hollannissa, Virossa ja Liettuassa.

On ihmeteltävä, että vainoista ja vaikeuksista huolimatta roma-nit ovat pystyneet säilyttämään kulttuurinsa erityispiirteet hämmäs-tyttävän hyvin.

Romanien historia Suomessa

Ensimmäiset kirjalliset maininnat romanien saapumisesta Suomeen ovat 1500-luvulta. Ruotsi-Suomen hallitusvalta suhtautui romaneihin kielteisesti. Romaneilta evättiin kirkolliset toimitukset, lapsia ei kastet-

tu, avioliittoon ei vihitty, vainajia ei saanut haudata siunattuun maahan, jopa sairaanhoito kiellettiin. Suomen muuttuessa vuonna 1809 Venäjän keisarikunnan suurruhtinaskunnaksi tavoitteeksi tuli romanien sulauttaminen ja valvominen. Vasta viime vuosisadalla romanien elinolojen kohentamiseen alettiin vähitellen kiinnittää huomiota.

Suomalaisen yhteiskunnan elinkeinoelämän murros alkoi 1900-luvun puolivälin jälkeen. Entiset elinkeinot eivät enää elättäneet maaseudulla. Teollistumisen myötä alkoi muuttoliike maalta kaupunkiin. Yhteiskunnan muutos heijastui myös romaniväestöön; suuri osa heistä muutti maaseudulta kaupunkiin. Parinkymmenen viime vuoden aikana romanien aineellinen hyvinvointi on parantunut, mutta yhä eletään voimakasta murrosvaihetta.

Romanikieli

Romanikieli on ollut kautta aikojen uhanalainen kieli. Sillä ei ole ollut asemaa eikä arvoa ulkopuolisten silmissä. Vähitellen romanikielen arvo on tunnustettu ja huomioitu myös lainsäädännössä.

Mikä onkaan kielen merkitys ihmiselle osataanko edes ajatella, kuinka suuri ja tärkeä sen arvo on jokaiselle!

Asiantuntijat ovat kertoneet, että tämän päivän puhutut kielet kuolevat nopeammin kuin koskaan ennen historiassa. Jotkut asiantuntijat arvelevat, että maailman 7 000 puhutusta kielestä vain noin 600 olisi vielä elossa sadan vuoden kuluttua. Surullinen tosiasia on, että kun kieli kuolee, menetetään sen oman kauneuden myötä ihmillistä viisautta ja elämäkokemusta. Määrätyssä mielessä katoaa kokonainen maailmanselitys, kansan historia.

Historiaa

Romanikielen historiallisen taustan tiedostaminen avaa ikkunan menneeseen ja laajentaa sitä kautta perspektiiviä romanikansan elä-

mään. Romanikieli kuuluu indoeurooppalaisen kieliperheen indoarjalaiseen haaraan. Sen perustana on Intian vanha kulttikieli sanskrit, josta ovat kehittyneet hindi, urdu, marathi jne. Romani ja hindi ovat sisarkieliä, mutta romani on eriytynyt indoarjalaisesta sukupuusta jo yli kaksituhatta vuotta sitten.

Romanikieli on kansainvälinen kieli, jonka puhujia on maailmassa monia miljoonia. Aikojen kuluessa romanikieli on hajaantunut useisiin murteisiin, joihin on tarttunut vaikutteita paikallisista kielistä.

Kielen perussanasto on tutkijoiden mukaan kuitenkin pysynyt eri murteissa lähes samana. Tätä on auttanut se, että romaneilla on aina ollut paljon yhteyksiä eri maissa asuviin romaniyhteisöihin. Suomen romanit ovat olleet tässä mielessä poikkeuksellisessa asemassa maan syrjäisen sijainnin vuoksi.

"Salakielen" funktio

Viime vuosisadan alussa monissa Euroopan maissa, myös Suomessa, virallisen politiikan tavoite oli pakkosulauttaminen. Yhtenä keinona tämän tavoitteen toteuttamiseksi nähtiin romanikielen ja -kulttuurin tuhoaminen. Koska romanit vielä toisen maailmansodan aikoihin olivat Suomessa suurimmaksi osaksi kiertäviä, he olivat hyvin riippuvaisia maatalousväestön avusta, esimerkiksi yösjän saamisesta talviaikaan. Romanikielen käyttämiseen suhtauduttiin kuitenkin epäluuloisesti, ja usein lupa yöpyä annettiin sillä ehdolla, että romanikieltä ei puhuttu. Perhe joutui elämään ulkopuolisten keskellä. Kun omaa kotia ei ollut, elettiin toisten armoilla. Kuitenkin ainoa mahdollisuus keskustella perheen sisäisistä asioista ja saada kodintuntu oli käyttää omaa kieltä. Tilanne oli ristiriitainen. Tämä johti siihen, että romanit joutuivat väkisin varomaan ja välttämään omalla kielellä puhumista.

Vanhemmat romanit ajattelivat, että mitä vähemmän ulkopuoliset tietävät ryhmästä, sen tavoista ja kielestä, sitä vähemmän

he voivat ryhmää vahingoittaa. Siksi kieltä ei ole haluttu opettaa ryhmän ulkopuolisille. Romanikieli oli vuosisatojen ajan syrjityn vähemmistön ainoa omaisuus. Romanikieleen kohdistuneen suojelemismekanismin ymmärtää parhaiten, jos osaa samaistua tilanteeseen, jossa suomen kieli oli uhattuna, kun Suomi oli vieraan vallan alla. Lauantaiseuraan kuuluneilla sivistyneillä nuorukaisilla, kuten Runebergillä, Topeliuksella ja Snellmannilla, oli vaativa tehtävä herättää henkiin kirjoituksillaan ja kannanotoillaan suomalaisten kansallistunne ja -aate. Suomalaisia pidettiin laiskoina mehtäläisinä, suomen kieltä köyhänä alakielenä. Runebergin Saarijärven Paavo ja Topeliuksen *Vänrikki Stoolin tarinat* antoivat toisenlaisen kuvan suomalaisista, esimerkiksi Saarijärven Paavosta, ahkerasta talonpojasta, joka ei antanut vastoinkäymisten edessä periksi. Kansalliskirjailijamme kykenivät osoittamaan, miten rikas suomen kieli oli.

Romanikieli muutosten myllerryksessä

1960- ja 1970-luvulle tultaessa vanhemmat huomasivat, että nuoret osasivat romanikieltä enää huolestuttavan vähän. Edellisinä vuosikymmeninä tapahtunut romanien elinolojen voimakas muutos ja kulttuurimurros vaikuttivat väistämättä romanikielen käytön vähenemiseen. Kansa, joka oli joutunut kiertämään vuosisatojen ajan, asettui nyt paikoilleen ja alkoi totutella uudenlaiseen elämäntapaan ja -rytmiin. Kaiken tämän ”kaaoksen” keskellä romanikielen käyttö pääsi määrätyllä tavalla unohtumaan.

Romanikieli oli ollut vain puhuttua kieltä, suullista viestintää. Sitä ei juurikaan ollut tallennettu kirjalliseen muotoon. Kielen käyttö ja sen taito vähenivät etenkin nuorempien keskuudessa, sanasto alkoi uhkaavasti huveta ja rappeutua. Tarvittiin todellisia toimenpiteitä, elvytystä.

Kieli saa lain suojan

Suomi teki 1990-luvulla historiaa, joka herätti huomiota laajemmin maailmalla. Vuonna 1995 Suomen perustuslaissa, hallitusmuodossa, huomioitiin romanikielen tärkeys ja oikeus. Sama säännös tuli uuteen vuoden 2000 perustuslakiin, sen 17(3) §:ään. Säännöstä pidetään yleisenä vähemmistöjen turvasäännöksenä, joka velvoittaa julkista valtaa sallimaan ja tukemaan esimerkiksi romanikielen ja kulttuurin kehittämistä.

Vuonna 1995 tuli voimaan päivähoitoasetuksen muutos, jonka mukaan lasten päivähoidosta annetussa laissa tarkoitettuja kasvatus tavoitteita ovat myös romanien oman kielen ja kulttuurin tukeminen. Niinikään koululakeihin tuli vuonna 1995 muutos, joka mahdollistaa sen, että koulussa romanioppilaalle voidaan opettaa romanikieltä äidinkielenä. Sama säännös sisältyy vuoden 1999 perusopetuslakiin. Edellä mainitut lait eivät kuitenkaan suoranaisesti velvoita kuntia järjestämään romanikielen opetusta. Kotimaisten kielten tutkimuskeskusta koskevaan lakiin tuli vuonna 1996 muutos siten, että laitoksen tehtäviin kuuluu nykyään myös romanikielen tutkimus ja huolto. Yleisradio Oy:tä koskevaa lakia muutettiin vuonna 1999 siten, että julkisten palvelujen tehtävänä on myös tuottaa palveluja romanikielellä. Ratifioidessaan Euroopan neuvoston vähemmistösopimukset Suomi on tunnustanut romanikielen perinteiseksi vähemmistökieleksi.

Romanit nyky-yhteiskunnassa

Romaniväestön koulutusperinne

Romaneilta on puuttunut koulutusperinne. Toisaalta ei suomalaisessa maatalousyhteisössäkään koulutusta osattu aikaisemmin kovasti

arvostaa, vaan ammatit opittiin isältä pojalle ja äidiltä tyttärelle. Suomalainen yhteiskuntarakenne muuttui kuitenkin yllättävän nopeasti, ja muutamassa vuosikymmenessä tekniikka ja teknologia muuttivat maamme. Muutos ei saavuttanut romaneja yhtä nopeasti. Osa kulki vielä 1960-luvulle asti ilman vakituista kotia talosta taloon. Ei siinä kouluja ehtinyt ajatella, oli tarpeeksi kova työ saada perheelle jokapäiväinen leipä ja katto yöksi pään päälle.

Koulutusta oli mahdotonta saada kiesien päällä kulkiessa. Romanit ovat asuneet paikoillaan vasta nelisenkymmentä vuotta, siitä noin 20 vuotta kunnollisissa asunnoissa. Koulutusta vieroksuttiin myös osittain siitä syystä, että sen koettiin välittävän vain pääväestön arvoja; romanit joutuivat ottamaan koulun tarjoamat vaihtoehdot annettuina. Romanien arvomaailma on ollut monessa suhteessa erilainen kuin enemmistön. Osittain näistäkin syistä romanit eivät ole arvostaneet aikaisemmin koulusivistystä yhtä paljon kuin pääväestö. Tänä päivänä onneksi jo ymmärretään romanien koulutukseen liittyvät kehittämistarpeet ja koulutuksen merkitys romanikulttuurin säilymisen kannalta.

Opetushallituksessa on toiminut vuosina 2008–2012 hanke ”Romanioppilaiden perusopetuksen tukeminen”. Hankkeeseen on osallistunut yli 30 kuntaa. Näiden vuosien aikana romanioppilaiden koulutuksen taso on noussut merkittävästi.

Työelämä ja toimeentulo

Samana 40 vuoden ajanjaksona, jona vaeltavasta romanikansasta on tullut paikallaan asuva väestönosa, on suomalaisesta yhteiskunnasta lopullisesti tullut koulutus- ja teollisuusyhteiskunta, jossa ammatit ja toimeentulo ovat lähes täysin koulutukseen sidottuja. Tämä on merkinnyt romanien taloudellisten mahdollisuuksien tyrehtymistä, sillä entiset ammatit eivät ole enää elättäneet. Monet ovat joutuneet ammatilliseen tyhjiöön.

Muuttunut elinympäristö on vaikuttanut siihen, että romanit ovat joutuneet pohtimaan tulevaisuudennäkymiään ihan uudella tavalla. Aika pakottaa muuttumaan. Toisaalta suomalainen yhteiskunta on muuttunut suvaitsevaisemmaksi. Päättäjät ovat tulleet romaneja vastaan ja lainsäädäntö takaa tänään romanikulttuurille ja kielelle hyväksytyn olemassaolon. Enää ei tarvitse pelätä tasapais-tämistä, vaan romani voi kouluttautua eri ammatteihin ja säilyttää oman identiteettinsä. Samalla on oivallettu, että ilman koulutusta pieni vähemmistöryhmä ei tule selviämään. On ollut ilahduttavaa nähdä, kuinka monet aikuiset romanit ovat alkaneet kouluttaa itse-ään ja saaneet siitä uutta intoa elämäänsä. ”Vaikka esteitä on vielä-kin kosolti, sitkeyttä ja sinnikkyyttä löytyy, tie on raivattava, perik-si ei anneta.” Näin on moni romani kertonut tuntojaan hakiessaan itselleen työpaikkaa tai etsiessään sopivaa koulutusväylää.

Romanivanhemmat kannustavat tänään lapsiaan koulunkäyntiin enemmän kuin aikaisemmin. Romaninuoria on jo jonkin verran jat-kokoulutuksessa lukioissa, ammattikouluissa, eri tiedekunnissa. En-simmäinen akateemisen koulutuksen saanut sukupolvi on jo työelä-mässä. Romanien kokonaismäärään suhteutettuna luku ei kuitenkaan ole suuri. Se on silti rohkea alku huomiseen. Myönteisiä malleja tar-vitaan. On tärkeää, että nuoret näkevät malleja, jotka uskaltavat kur-kottaa pidemmälle, kouluttautua ja päästä hyviin työpaikkoihin ja sil-ti kykenevät, ja haluavat säilyttää romani-identiteetin.

Romaniasiain hallinto ja järjestötoiminta

Romaniasiain neuvottelukunnat

Romaniasiain neuvottelukunta on valtioneuvoston asettama ja toi-mii sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä. Neuvottelukunnan tehtävänä on edistää romaniväestön tasavertaisia yhteiskunnallisia osallistumismahdollisuuksia sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyk-

sellisiä elinolosuhteita. Se toimii Suomessa tärkeänä romanien ja viranomaisten välisenä yhteistyö- ja asiantuntijaelimenä.

Viranomaisten ja romanien yhteistyön konkretisoimiseksi perustettiin vuonna 2004 neljä alueellista romaniasiain neuvottelukuntaa – Etelä-Suomen, Itä-Suomen, Länsi-Suomen ja Oulun läänien. Viimeksimainitussa on Lapin läänillä edustus.

Suomen ensimmäinen romanipoliittinen ohjelma (Rompo) laadittiin vuonna 2009. Vuonna 2011 se otettiin hallitusohjelmaan, jossa Rompon toimenpiteitä lähdetään toteuttamaan.

Romaniväestön koulutuspalvelut

Opetushallituksessa on toiminut vuodesta 1994 lähtien romaniväestön koulutuspalvelut -yksikkö. Yksikön toiminta pohjautuu eduskunnan, hallituksen ja opetusministeriön kannanottoihin romaniväestön koulutuksen kehittämisestä ja kulttuurin toteuttamisesta. Yksikön tehtävänä on edustaa koulutuksen ja kulttuurin asiantuntijuutta ja vaikuttaa opetuksen suunnitteluun ja toteutukseen siten, että romaniväestön perus- ja ammatillinen koulutus toteutuu tasavertaisesti.

Valtakunnalliset romanijärjestöt

Romano Missio ry. on perustettu vuonna 1906. Siinä on jäseniä noin 400, ja toiminnan ytimen muodostaa kristillinen lastensuojelu- ja sosiaalityö. Järjestö julkaisee neljä kertaa vuodessa *Romano Boodos* -sanomalehteä.

Elämä ja Valo ry. on perustettu vuonna 1964. Yhdistys tekee hengellistä ja sosiaalista työtä romaniväestön keskuudessa Suomessa ja myös eri puolilla maailmaa. Se julkaisee viisi kertaa vuodessa *Elämä ja Valo* -lehteä.

Suomen romaniyhdistys ry. on perustettu vuonna 1967. Yhdistys keskittyy yhteiskunnallisten asioiden ajamiseen. Se julkaisee nykyään epäsäännöllisesti ilmestyvää *Tsirikli*-lehteä.

Nevo Roma ry. ja Romanitaiteen Keskus ry. ovat lähinnä romanitaiteen yhdistyksiä. Ne ovat tulleet tunnetuksi etupäässä Porvoon Romanimusiikin Festivaalin järjestämisestä. Festivaali on kasvanut vuosien myötä kansainvälisestikin tunnetuksi tapahtumaksi.

Suomen romanifoorumi on perustettu vuonna 2007. Se toimii pienten paikallisromanijärjestöjen kattojärjestönä ja pyrkii niiden voimaannuttamiseen. Sen tavoitteena on edistää ja valvoa Suomen lain mukaisten perusoikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumista.

Valtakunnallisilla järjestöillä on ollut vuosien varrella erilaisia projekteja, jotka ovat painottaneet muun muassa romanilasten ja nuorten koulutuksen tukemista, perhetyötä, päihhteiden ja huumeiden ennaltaehkäisevää valistustyötä, romanikielen elvyttämistyötä sekä vanhushuoltoa.

Romanikulttuuri

Romanikulttuurin murros

Romanikulttuurin ymmärtämiseksi on tärkeää tiedostaa, että kulttuuri rakentuu perheen, suvun ja yhteisön ympärille. Kaikkia vähemmistökulttuureja yhdistävät eräät seikat, kuten yhteenkuuluvuuden tunne ja solidaarisuus yhteisön muita jäseniä kohtaan. Kulttuurissa korostuvat myös voimakkaasti ihmissuhteet, tavat ja vanhat perinteet.

Oman näkökulmansa romanikulttuurin tarkasteluun tuo myös se tosiasia, että kulttuuri elää muun yhteiskunnan tavoin voimakasta murroksen ja muutoksen aikaa. Perinteinen elämäntapa on alkanut muuttua ympäröivän maailman muutosten myötä. Kun vaeltaminen 40 vuotta sitten päättyi, se merkitsi samalla aivan uutta aikaa Suomen romanien elämässä. Kaikki nämä suuret muutokset ovat tapahtuneet

oikeastaan vain yhden sukupolven aikana. Paikoilleen asettuminen vuosisatojen kiertämisen sijaan on vaatinut opettelemista.

Käytöstavat

Aito ja oikea romanikulttuuri painottaa hyviä käytöstapoja ja kaikkien ihmisten kanssa toimeen tulemistä. Romanit pahoittelevat sitä, että monasti pääväestö luokittelee romanikulttuuriin kuuluvaksi sen, jos joku yksilö käyttäytyy huonosti.

Vanhempien ihmisten kunnioittaminen on romanikulttuurin perusta. Suurin osa tavoista ja säädöksistä on jollain tavalla sidoksissa siihen. Vanhemmat ihmiset syövät aina ensimmäisenä, menevät saunaan ensimmäisenä ja niin edelleen. Vanhukset koetaan elämäkokemuksensa tähden henkisenä pääomana, rikkautena. Vanhempien ihmisten kunnioitus ilmenee säädyllisenä pukeutumisena, kunnioittavana puhuttelutapana. Suku huolehtii yleensä vanhuksistaan, heidät pyritään hoitamaan perheen keskuudessa niin pitkään kuin se terveydellisistä syistä on mahdollista.

Romaniperhe

Perinteinen romaniperhe on ollut suurperhe. Perheeseen kuuluvat vanhempien ja lasten lisäksi usein isovanhemmat, sedät ja tädit, toisinaan serkutkin. Romaniperheessä korostetaan miehen asemaa, mutta myös naiset tuntevat arvonsa ja heillä on valtaa perheen sisällä todella paljon. Voidaan sanoa, että mies on perheen pää ja nainen sen sydän.

Romaniperheessä vallitsee selkeä roolijako. Miehen päävastuulla on perheen toimeentulo ja nainen huolehtii perheen ja kodin hyvinvoinnista. Lastenkasvatus on ensisijaisesti vanhempien vastuulla, mutta myös lähisuku osallistuu siihen melko vahvasti. Isovanhempien rooli on merkittävä.

Romanit pyrkivät kasvattamaan lapsistaan itsenäisiä ja vastuuntuntoisia omaa yhteisöään kohtaan. Lapsi sitoutuu vähitellen yhteisöönsä ja alkaa arvostaa omia juuriaan ja kulttuuriaan. Se on yksi vanhempien tärkeimmistä tehtävistä, sillä ulkopuolelta tulee paljon kielteisyyttä ja ennakkoluuloja. Ellei lapsi kasva vahvaksi identiteettitään, hän sortuu negatiivisten paineiden alla. Romanilapsi tarvitsee erityisen paljon hyväksyntää, rohkaisua ja kannustusta kehittyäkseen tasapainoiseksi ja itsetunnoltaan vahvaksi aikuiseksi.

Romanit arvostavat ihmisiä, jotka ovat sielultaan kansainvälisiä ja osaavat arvostaa erilaisuutta. Eräs romanivanhus on ilmaissut asian näin: ”Oikean romanin tulee osata elää kolmella tavalla: herrana, talonpoikana ja romanina.” Kyky sopeutua erilaisiin tilanteisiin on romanien vahvuus. Hyvinä asioina pidetään tunteiden lämpöä, perheen yhteenkuuluvuutta ja yhteydenpitoa muihin romaneihin.

Tervehtiminen

Romanit eivät tervehdi toisiaan kädestä eivätkä esitle itseään sukunimeltä. Kuuluva tervehdys ovella varmistaa sen, että jokainen huoneessa olijasta tulee tervehdityksi samaan aikaan. Romanit sanovat tuntemattomillekin romaneille päivää ja, jos on aikaa, vaihtavat kuulumisia. Perinteinen romanitervehdys on ”Tsihko diives” (hyvää päivää), johon toinen vastaa ”Deevel mo del” (Jumala suokoon). Hyvästeltäessä sanotaan ”Aahhen Deuleha” (jääkää Jumalan suojaan).

Puhtaustavat

Romanikulttuuriin kuuluu tarkkoja puhtauteen ja häveliäisyyteen liittyviä tapoja. Kiertävää elämää viettäessään heidän on ollut pakko pyrkiä huolehtimaan puhtaudesta niin hyvin kuin mahdollista. Toisaalta tavat ovat ylläpitäneet sisäistä järjestystä ja yhtenäisyyttä. Puhtauteen liittyvät tavat toimivat myös elämänohjeina. Puhtaus on sekä fyysistä

että symbolista. Puhtausperinne nousee vaeltavan kansan konkreettisesti tarpeesta erottaa ihmiset ja eläintenhoito terveyssyistä niin asumisessa, ruokailussa kuin terveydenhoidossakin. Puhtauskäsite ilmenee selkeästi myös suhtautumisessa ruokaan ja ruokailuvälineisiin, joita ei laiteta paikkoihin, joissa istutaan tai kävellään. Vastaavasti lattialta ei nosteta pöydälle mitään. Keittiön astiapyyhkeitä ja pöytäliinoja ei pestä muun pyykin yhteydessä. Pöytärievuilla ei pyyhitä tuolia tai lattiaa, niille on omat pyyhkeensä. Periaatteena on aina ollut, että kaiken sen, mitä suuhun laitetaan, on oltava puhdasta.

Pukeutuminen

Romanien tapakulttuuri korostaa yhtenäisyyttä. Vaatetus ilmentää romaniväestön omaleimaisuutta ja kulttuuria. Näkyvin ulkoinen tunnusmerkki on romaninaisen perinteinen puku. Ei ole samantekevää miten romaninainen pukeutuu, sillä hänen on otettava huomioon perinteiset tavat ja myös toisten heimoon kuuluvien mielipiteet. Kun tytöstä kasvaa neitonen, hän yleensä pukeutuu perinteiseen romaniasuun, joka on merkki muille hänen aikuistumisestaan. Tästä lähtien häntä kohdellaan aikuisena, ja hänellä on aikuisen oikeudet ja velvollisuudet. Koska tytär on kasvanut yhteisössä, jossa melkein kaikilla naisilla on perinteinen asu, nuoresta tytöstä tuntuu luonnolliselta pukeutua siihen.

Vaikka romanipuku sinänsä ei teekään ihmisestä romanian, se on kuitenkin yksi tärkeimmistä identiteetin vahvistajista. Jokainen tekee kuitenkin itse ratkaisunsa. Jos romaninainen ei pukeudu perinteiseen asuun, hän haluaa kuitenkin vanhojen romanien läsnäollessa pukeutua kunnioittavasti säädyliseen asuun. Romaninaisen asu on siis arkipäivän asu, joka ei estä koulutukseen tai työelämään osallistumista.

Romanimiehilläkin on omia pukeutumistapoja, vaikka ne eivät ole niin näkyviä kuin naisilla. Miehet eivät esiinny vanhempi-

en romanien aikana lyhythihaisessa paidassa eivätkä pelkässä paidassa ja housuissa. Kauluspaidan päällä pidetään joko liiviä, takkia tai puseroa. Yläosan vaate voi olla minkä värinen tahansa, eikä materiaalillakaan ole väliä. Miehet käyttävät yleensä tummia suorja housuja.

Uskonto

Romanit ovat syvästi uskonnollisia. Heidän keskuudessaan on todennäköisesti aina ollut usko suureen Jumalaan ja tuonpuoleiseen elämään. Vaikka perhe ei olisi niin sanotun uskovainen, hengelliin asioihin suhtaudutaan silti kunnioituksella. Uskonnollisuus on osa romanikulttuuria, uskosta keskustellaan avoimesti. Ateisteja ei romanien keskuudessa liene lainkaan.

Yhteenveto

Romanikulttuurin ja -identiteetin säilyminen on todistus sitkeydestä ja periksiantamattomuudesta vaikeuksien keskellä. Suomi on tänään monikulttuurinen ja kansainvälinen maa. On hienoa, että romanit ovat vähitellen saaneet Suomessa hyväksyntää ja heidän kulttuurinsa säilymiseen myös panostetaan.

Romanien omaleimainen elämäntapa on tapa olla olemassa ja säilyä. Siihen kuuluu nykyään halu ja mahdollisuus kouluttautua, tehdä työtä yhteisten päämäärien eteen ja elää yhteisten sääntöjen mukaan. Tähän romaneille on annettava yhtäläiset mahdollisuudet ja resurssit: koulutusta, yhteistyökanavia ja palveluja.

Lähdeaineistoa ja linkkejä:

Hernesniemi, Päivi & Hannikainen, Lauri: *Roma Minorities in the Nordic and Baltic Countries*, Rovaniemi 2000.

Ollikainen, Marketta: *Vankkurikansan perilliset – Romanit, Euroopan unohdettu vähemmistö*, Helsinki 1995.

Romanipolitiikan strategiat, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1999:9, Helsinki 1999.

Romano Missio www.romanomissio.fi.

Elämä ja Valo www.elamajavalo.fi.

Romanit ja kirkko -työryhmä www.evl.fi/kkh/to/kdyk/roman.htm.

Opetusministeriö/lakialoitteet (vähemmistökielet)
www.minedu.fi/lakialoite/23.html.

Anna Leskinen

Suomen Venäjänkielisten Yhdistysten Liiton entinen toiminnanjohtaja

Irinja Karvonen

Suomalais-venäläisen koulun kannatusyhdistyksen toiminnanjohtaja

VENÄJÄNKIELINEN VÄHEMMISTÖ – ENNEN, TÄNÄ PÄIVÄNÄ JA TULEVAISUUDESSA

Suomessa on asunut venäläisiä ja muita venäjänkielisiä ainakin 1700-luvulta lähtien. Vuosikymmenten saatossa venäjänkielisen väestön määrä on vaihdellut, mutta jo usean vuosisadan ajan venäjä on ollut Suomessa käytetty kieli, vähemmistöryhmän äidinkieli. Vuoden 2010 lopussa Suomen venäjänkielisen väestön määrä oli 54 559 henkilöä, suurin osa heistä on viime vuosikymmeninä Suomeen muuttaneita siirtolaisia. Suomi on tunnustanut kansalliseksi vähemmistöksi vain jo ennen toista maailmasotaa Suomessa asuneen venäläisväestön jälkeläisineen. Nopeasti kasvaneen venäjänkielisen siirtolaisväestön integroituminen Suomeen vaatisi valtiovallalta kokonaisvaltaista integraatiopolitiikkaa, mutta sellaista ei toistaiseksi ole.

Topeliuksen näkemys Suomen wenäläisistä

”Suomalaiset ja Wenäläiset asuvat niin likellä toisiaan, että täytyy-
hän heidän käydä toistensa maassa kaupan ja muiden asiain täh-
den. Tästä on tapahtunut, että monta Suomalaista on tullut asu-
maan Wenäjälle ja monta Wenäläistä asukkaaksi Suomeen. Nämä
Wenäläiset ovat tulleet kauppamiehiksi kaupunkeihin, tahi ostaneet
ruukkeja ja maatiloja, tahi tulleet tänne muurareiksi ja käsityöläi-
siksi. Enin on niitä itä-Suomessa ja osassa etelä-Suomea, mutta ai-
van harvat länsi- ja pohjaisissa osissa maattamme...

...Entisinä sota-aikoina ei oltu iloisia, kun nähtiin Wenäläi-
siä täällä maassa, sillä ne tulivat silloin vihollisina; mutta nyt tule-
vat he ystävinä, naapureina ja liittolaisina. Ja ehkä he ovat paljoa
erilaisemmat tämän maan kansaa ja puhuvat keskenään omaa we-
näläistä kieltään, jota ei ole helppo oppia, sopivat he hyvästi maan
asukasten kanssa. Sillä Wenäläiset ovat ahkeroita, ilomielisiä, hy-
vänsopuisia ja lapsirakkaita; heillä on virkeämpi luonto kuin Suo-
malaisilla, rakastavat soittoa ja laulavat mielellään. Heidän seas-
saan on monta, jotka säästäväsyydellä ovat tulleet rikkaiksi, ja
monta, jotka ovat tehneet hyvää köyhille. Usein näkee wenäläis-
sotamiehen jakavan isosta leipä-kyrsästään köyhille, pitävän ta-
lonpojan lapsia polvellaan ja laulavan heille vieraskielisiä laulu-
jaan.”

Näin kirjoitti eräs Suomen kansalliskirjailijoista, Zaharias Topelius,
Maamme kirjassa vuonna 1875.

Venäjän kieli

Venäjän kieli lukeutuu itäslaavilaisiin kieliin, jotka kuuluvat slaavilai-
seen kieliryhmään ja ovat osa indoeurooppalaista kielikuntaa. Kreik-
kalaiset munkkiveljekset Kyrillos ja Methodios kehittivät 800-luvun

lopulla kreikkalaisten aakkosten pohjalta slaavilaisen kirjaimiston, *glagolitsan* ja *kyrillitsan*. Näistä kyrillistä kirjaimistoa käytetään edelleen venäjässä sekä osassa muita slaavilaisia kieliä.

Yleensä nykyvenäjän sanotaan alkaneen Pushkinista, vaikka tästä on paljon kiistelty. Tosin Pushkinin vaikutusta venäjän kieleen ei voi kiistää. Pushkinin lisäksi monet 1800–1900-luvun kirjailijat, kuten Gogol, Dostojevski, Tolstoi, Tšehov, Nabokov ja Bulgakov antoivat panoksensa venäjän kielen kehitykseen. Klassinen venäläinen kirjallisuus on edelleen hyvin merkittävä vaikuttaja venäläisen identiteetin luojana. Se muodostaa vahvan pohjan venäjänkielisten yhteenkuuluvuudelle heidän asuinmaastaan riippumatta.

Venäjänkieliset Suomen historiassa

Ennen autonomian aikaa

Suomen alueelle on asettunut venäjää äidinkielenään puhuvia ihmisiä monissa eri vaiheissa ja erilaisista syistä. Muuton historiallisia kerrostumia on löydettävissä aina 1700-luvun alusta lähtien, ja venäläisasutus oli kaikkein huomattavinta Karjalan kaupungeissa. Vuonna 1812, kun Vanha ja Uusi Suomi yhdistettiin, esimerkiksi Viipurissa venäläiset muodostivat 30 prosenttia asukasluvusta.

Kaikkein pitkäaikaisimmat siteet Suomeen on niillä venäjänkielisillä, jotka polveutuvat Ruotsi-Suomen aikana Itä-Suomeen siirteytystä maaorjista. He olivat peräisin suurimmaksi osaksi Jaroslavl, Tulan ja Orelin alueilta. Uusilla asuinsijoillaan he säilyttivät kielensä ja perinteensä, sillä sulautuminen alueen karjalaisväestöön oli olematonta. Kun Vanhan Suomen alueet liitettiin muuhun Suomeen 1812 ja perustettiin Viipurin kuvernementti, entisistä venäläisistä maaorjista tuli Suomen suurruhtinaskunnan kansalaisia.

Autonomian aikana

Suomen siirryttyä Venäjän vallan alle ja saatua autonomisen suurruhtinaskunnan aseman (1809–1917) paljon venäläisiä virkamiehiä, upseereita ja kauppiaita muutti Suomeen. Autonomian vuosina eniten venäläisiä oli Helsingissä ja Viipurissa, mutta myös Lappeenrannassa oli merkittävä venäläisasutus. Vuonna 1880 Lappeenrannan asukkaista noin 10 prosenttia oli Venäjällä syntyneitä ja 20 prosenttia venäjänkielisiä. Helsingissä oli lukuisia venäläisen kenraalikuvernöörin mukana muuttaneita santarmeja, suurliikemiehiä, sekatarakauppiaita, jäätelönmyyjiä ja sotilaita. Sotavaen mukana Suomeen tuli myös tataareja ja juutalaisia, jotka sittemmin muodostivat omat yhteisönsä. Helsingin asukkaista venäjänkieliset muodostivat 12,1 prosenttia vuonna 1870, mutta vain 4,7 prosenttia vuonna 1900.

Autonomian aikana venäläisväestön toiminta Suomessa oli vilkasta. Helsingissä toimi venäläisiä kouluja, teatteri ja erilaisia yhdistyksiä. Myös venäjänkielisiä lehtiä ja kirjoja julkaistiin. Venäläissäätyläiset ja sotaväki vaikuttivat paljon Suomen kulttuuri- ja seuralämään. He toivat mukanaan esimerkiksi oman salonki-, tanssi- ja sotilasmuusiikkinsa ja tutustuttivat siihen pikkuhiljaa myös suomalaisväestön.

Vuodesta 1901 Suomessa alkoivat niin sanotut sortokaudet, kun kenraalikuvernööri Bobrikov suoritti joukon venäläistämistoimia. Vuonna 1903 saatettiin voimaan uusi koulujen kieliohjelma, jonka mukaan kaikkia oppiaineita, jotka jollain tavalla sivusivat Venäjää, olisi opetettava venäjäksi. Kaupunkien katujen nimikilpiin kirjoitettiin ylimmäksi kadun venäjänkielinen, sitten suomenkielinen ja alimmaksi ruotsinkielinen nimi. Tällaiset toimenpiteet koettiin nöyryyttäväksi suomalaisväestön keskuudessa. Vuonna 1904 Eugen Schauman ampui kenraalikuvernööri Bobrikovin ja sen jälkeen itsensä, mikä teki hänestä kansallissankarin.

Vallankumouksen ja rajojen sulkeutumisen seurauksena monet Suomessa asuneet tai täällä kesiään viettäneet venäläiset jäivät

tänne. Heidän joukossaan oli kuuluisa taidemaalari Ilja Repin, joka asui elämänsä loppuvuosikymmenet Kuokkalassa Karjalankannaksella.

Itsenäisessä Suomessa

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen, vuodesta 1917 aina 1920-luvun puoliväliin saakka, Suomeen tuli paljon pakolaisia Neuvosto-Venäjältä. Suurimmillaan heidän lukumääränsä oli vuonna 1922, 35 500 henkeä. Noin puolet oli venäläisiä emigrantteja ja puolet Inkerinmaan ja Karjalan pakolaisia. Sen jälkeen heidän määränsä alkoi kääntyä laskuun, sillä monet emigrantit, lähinnä venäläiset valkoupseerit, jatkoivat matkaansa suurimpiin emigranttisiirtokuntiin Pariisiin, Brysseliin, Berliiniin, Prahaan ja Novi Sadiin. Monet jäivät kuitenkin Suomeen ja vähitellen, enemmän tai vähemmän, sulautuivat paikallisväestöön.

Toisen maailmansodan alussa Suomen venäläisyhteisöön kuului noin 15 000 henkeä. Jatkosodan (1941–1944) aikana Suomeen siirrettiin Neuvostoliiton rajan tuntumasta 63 000 inkeriläistä, joista 55 000 palautettiin myöhemmin Neuvostoliittoon. Toisen maailmansodan jälkeen Suomeen muutti venäjänkielisiä lähinnä avioliiton solmimisen merkeissä.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen

1990-luvulla maahanmuutto lisääntyi. Yleisimmät maahanmuuton syyt ovat olleet avioituminen Suomen kansalaisen kanssa, inkerin-suomalaisen paluumuutto perheineen, työskentely tai opiskelu. Yhä yleisempi maahanmuuton syy on kutsu saapua työskentelemään suomalaisiin korkeakouluihin.

Vuoden 1995 alussa Suomessa asui noin 17 000 venäjänkielistä. Tilastokeskuksen tilastojen mukaan vuoden 2010 lopussa Suomes-

sa asui 54 559 äidinkieleltään venäjänkielistä henkilöä eli n. 1 prosentti koko väestöstä. Venäjänkielinen väestö on levittäytynyt koko maahan. Eniten heitä asuu pääkaupunkiseudulla sekä Turussa, Tampereella ja Lappeenrannassa. Suurin osa asuu Etelä- ja Itä-Suomessa (esimerkiksi Uudellamaalla 25 000), mutta venäjänkielisiä asuu paljon myös muualla Suomessa. Näin on vaikea puhua alueellisesta vähemmistöstä.

Suomessa asuvat venäjänkieliset kuuluvat moniin etnisiin ryhmiin ja uskonnollisiin yhdyskuntiin. Heidän joukossaan on ainakin ortodokseja, luterilaisia, muslimeja ja juutalaisia. Yhdistävinä tekijöinä tälle heterogeeniselle ryhmälle ovat kieli, kulttuuri ja perinteet, joita Suomessa sukupolvien ajan asuneet venäjänkieliset ja maahanmuuttajat pyrkivät ylläpitämään. Omaehtoinen kulttuurielämä on vilkasta. Maassa toimii useita teatteriryhmiä, laulu-, tanssi ja musiikkiiyhteitä sekä kerhoja. Suomessa asuvat venäläissyntyiset taiteilijat, laulajat, baletin solistit ja kirjailijat ovat niittäneet mainetta niin menneinä vuosina kuin nykyäänkin. Monet venäläisten emigranttien jälkeläiset vaikuttivat Suomen taloudelliseen kehitykseen ja loivat myös suomalais-neuvostoliittolaisen ja myöhemmin suomalais-venäläisen kaupan perustan.

Venäjän kielen opetus ja käyttö

Vuonna 2010 Suomessa asui venäjänkielisiä 0–4-vuotiaita yhteensä 2 794, 5–9-vuotiaita 2 796 ja 10–19-vuotiaita 5 577.

Päiväkodit

Suomessa, pääasiallisesti pääkaupunkiseudulla, toimii päiväkoteja, joissa toiminta tapahtuu suomen lisäksi myös venäjän kielellä. Sellaisia ovat Kalinka, Mishka, Idelia ja Umka Helsingissä, sekä Teremok ja

Matrjoszka Vantaalla. Kaikki suomalais-venäläiset päiväkodit toimivat yksityisellä omistuspohjalla. Tällä hetkellä kaikki halukkaat venäjänkieliset perheet eivät saa varhaiskasvatuspalveluja omalla äidinkiellään. Suomen kielen opetukseen venäjänkielisille lapsille on myös päiväkodeissa kiinnitetty entistä suurempaa huomiota S2 (suomi toisena kielenä) -ohjelman kehittymisen myötä.

Peruskoulutus

1800-luvun lopussa Suomessa toimi lukuisia kouluja, joissa opetus järjestettiin venäjän kielellä. Suurin osa sijaitsi Helsingissä, Viipurissa ja Karjalankannaksella. Ne olivat enimmäkseen nykyistä ala-astetta vastaavia, mutta oli myös joitakin kymmeniä yläaste- ja lukiotasoisia opetusta tarjoavia. Jotkut näistä kouluista toimivat yhteistyössä ortodoksisten seurakuntien kanssa.

Kaikilla venäläisillä kouluilla oli suuria taloudellisia ongelmia 1920- ja 1930-luvulla. Ainoastaan Tabunovin ala-aste ja Venäläinen lyseo Helsingissä selvisivät toisen maailmansodan yli. Nämä koulut yhdistyivät vuonna 1955 Suomalais-venäläiseksi kouluksi. Tällä hetkellä Suomessa toimii kaksi koulua, joiden opetuskieli on suomi, mutta osa opetuksesta annetaan venäjän kielellä. Jo edellä mainitun Helsingissä toimivan Suomalais-venäläisen koulun lisäksi kaksikielistä opetusta annetaan Itä-Suomen koulussa, joka toimii verkkokouluna Joensuussa, Lappeenrannassa ja Imatralla. Tarvetta kaksikieliseen opetukseen on huomattavasti tätä enemmän.

Kaikissa kouluissa ja lukioissa venäjänkieliset oppilaat voivat saada äidinkielen opetusta kaksi tuntia viikossa, kuten kaikki muutkin oppilaat, joiden äidinkieli on jokin muu kuin suomi tai ruotsi. Käytännössä se, saavatko venäjänkieliset oppilaat todellakin oman äidinkieltensä opetusta, riippuu kunnan resursseista. Hajasutusalueilla äidinkielen oppituntien saatavuus on heikko. Vuonna 2009 venäjä äidinkielenä -opetusta sai 3 371 oppilasta.

Korkeakoulut

Helsingin yliopiston nykykielten laitoksella on mahdollisuus opiskella venäjää, ei ainoastaan vieraana kielenä vaan myös äidinkielenä. Pääainekokonaisuuden nimi on venäjän kieli ja kirjallisuus (äidinkielen linja), ja tältä linjalta valmistuvilla maistereilla on sivuainevalinnoista riippuen pätevyys opettaa venäjää tai sijoittua muihin venäjän kielen taitoa vaativiin tehtäviin. Opetus tapahtuu pääasiallisesti venäjäksi mutta osittain myös suomeksi, sillä osa kursseista on yhteisiä venäjää vieraana kielenä opiskelevien kanssa. Opiskelijoilla on mahdollisuus erikoistua joko venäjän kieleen tai kirjallisuuteen. Venäjän kieltä voi opiskella myös Joensuun, Jyväskylän, Tampereen, Turun ja Vaasan yliopistossa sekä Åbo Akademiassa.

Uskonnon opetus

Suomessa asuvat venäjänkieliset edustavat monia eri uskonnollisia vakaumuksia. Huomattava osa heistä on ortodokseja. Ortodoksisen uskon ollessa Suomen valtion toinen virallinen uskonto, sitä opetetaan kouluissa. Halutessaan oppilas on oikeutettu saamaan oman uskontonsa opetusta, vaikka yleisesti kouluissa opetetaan luterilaista uskontoa.

Konstantinopolin patriarkan alaisessa Suomen ortodoksisessa kirkossa toimii 25 ortodoksista seurakuntaa, jotka muodostavat kolme hiippakuntaa (Karjalan, Helsingin ja Oulun hiippakunnat). Tämän lisäksi Suomessa toimii Moskovan patriarkan alaisia seurakuntia. Maassa on lukuisia ortodoksisia järjestöjä sekä kaksi luostaria, Lintulan nunnaluostari ja Valamon munkkiluostari, molemmat Heinävedellä. Joensuun yliopistossa on Suomen ainoa ortodoksisen teologian yliopistotasoinen opetus- ja tutkimusyksikkö. Se perustettiin vuonna 1988, jolloin lakkautettiin aiemmin Kuopiossa toiminut Suomen ortodoksinen pappisseminaari.

Venäjänkielistä vähemmistöä palvelevat mediat

Spektr on Suomessa julkaistava venäjänkieliselle väestölle suunnattu, kuukausittain ilmestyvä informaatiolehti, joka on ilmestynyt jo yli kymmenen vuoden ajan. Sitä julkaistaan kymmenen kertaa vuodessa 20 000 kappaleen painoksena ja jaetaan ilmaiseksi yli 70 jakelupisteessä, mutta halutessaan lehden voi tilata kotiinkin. (www.spektr.net)

Suomessa ilmestyvässä *Literarus*-kirjallisuuslehdessä julkaistaan paikallisten venäjänkielisten kirjailijoiden tuotantoa. Yleisradion radiokanavalla on päivittäisiä uutislähetyksiä venäjän kielellä, mutta digiaikaan siirtymisen jälkeen ne ovat kuultavissa vain Etelä-Suomessa. (www.golossuomi.fi) *Urban Life* -verkkolehteä toimittavat venäjäksi ja suomeksi nuoret toimittajat, joita avustavat lehtityön ammattilaiset. (www.urbanlife.fi)

Suomessa asuvat venäläiset voivat katsoa venäläisiä televisiokanavia joko kaapelin tai satelliitin välityksellä.

Yhteiskunnallisen ilmapiirin merkitys

YTT Vesa Puuronen Kuopion yliopistosta on tutkinut suhtautumista venäjänkielisiin suomalaisessa yhteiskunnassa vuosien saatossa. Hän on todennut, että venäläisvihaa lietsottiin itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä kansallistunnon kehittämisen seurauksena. Hänen mielestään venäläisvihan pysyvyyden taustalla on kansallista ylimielisyyttä. Näkyvimmin se ilmenee lehdistössä, nettikeskustelupalstoilla, koulukiusaamisessa, kaduilla tapahtuvissa huuteluisissa ja loukkaamisissa. Loukkaavien ilmaisujen, nimittelyn (esimerkiksi ryssä-sanan käyttö) ja etnisyyteen viittaavien termien käyttäminen vaikuttaa niitä kokeneen ihmisen hyvinvointiin. Seurauksena on kielteisiä vaikutuksia elämään, itseluottamukseen, suhtautumiseen Suomeen ja suomalaisiin.

Ministeri Astrid Thors totesi vuonna 2007, että venäjänkielisten ongelmat ovat havaittavissa yhteiskunnallisen elämän kaikilla tasoilla, arjesta politiikkaan. Tilastojen mukaan 1990-luvulta lähtien suomalaisten kielteinen asenne venäjänkielisiä kohtaan on vähentynyt, mutta ongelmat pysyvät. Venäläisvihan kehityksessä suuri merkitys on Suomi-Venäjä-suhteilla ja niiden historiallisella painolastilla, ja myös Suomen kansakunnan historiallisella nuoruudella ja suhteellisen pienellä väkiluvulla. Silti on osattava antaa anteeksi menneiden sukupolvien virheet syyttämättä niistä tulevaa sukupolvea.

Vuosina 2007–2010 vähemmistövaltuutettuna toimineen Johanna Suurpään mielestä ryssä-sanaa ei tule hyväksyä osaksi normaalia asiallista kielenkäyttöä (esimerkiksi mediassa). Kouluissa tulee puuttua nimittelyyn ja kiusaamiseen. Venäläistaustaisiin henkilöihin kohdistuvien rikosten tutkinnassa rassistiset motiivit jäävät usein huomaamatta, sillä venäjänkieliset eroavat kantaväestöstä vähemmän kuin muut maahanmuuttajaryhmät.

Venäjänkielisen vähemmistön aseman parantaminen

Venäjän kieltä ei ole toistaiseksi hyväksytty Suomessa viralliseksi vähemmistökieleksi. Suomen valtio tunnustaa kansallisen vähemmistön aseman vain ”vanhavenäläisille” eli niiden venäläissukujen edustajille, jotka ovat asuneet Suomessa useiden sukupolvien ajan.

Vuonna 2000 perustettu Suomen Venäjänkielisten Yhdistysten Liitto (SVYL/FARO ry. www.faror.com) on kritisoinut perusteettomana ja harhaanjohtavana jakoa ”vanhavenäläisiin” ja ”uusvenäläisiin”, sillä näillä käsitteillä ei ole olemassa selkeitä määritelmiä, kun yhdistävänä tekijänä on sama kieli ja kulttuuri.

SVYL/FARO ry on edustettuna sisäasiainministeriön yhteydessä toimivassa Etnisten suhteiden neuvottelukunnassa (ETNO). ETNO julkaisi vuonna 2002 raportin *Suomen venäjänkielisen väes-*

tönosan kysymyksiä, joka sisältää yli 30 suositusta venäjänkielisten tilanteen parantamiseksi. Raportissa suositellaan perustettavaksi venäjänkielisten asiain neuvottelukunta Romaniasiaain neuvottelukunnan tapaan. Käytännössä Suomessa ei ole tähän saakka löytynyt viranomaistahoa, joka olisi halukas ja valmis seuraamaan venäjänkielisen vähemmistön asemaa säännöllisesti ja kokonaisvaltaisesti.

Euroopan neuvoston ministerikomitea antoi vuonna 2007 Suomelle kansallisten vähemmistöjen asemaa koskevia suosituksia, jotka koskevat myös venäjänkielistä väestöä. Ministerikomitea suosittelee, että viranomaisten tulee muun muassa parantaa edelleen vähemmistöasioita koskevia osallistumis- ja neuvottelujärjestelmiä. Venäjän kielen opetuksen saatavuutta tulee parantaa. Valtion tulee rohkaista vähemmistökielisen median kehitystä ja tarkistaa nykyistä tukijärjestelmää ottamaan paremmin huomioon painetun median erityistilanne. (www.coe.int/minorities)

Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastaisen komission (ECRI) kolmannessa Suomi-raportissa (2007) valitetaan siitä, että Suomen viranomaiset eivät ryhtyneet riittävän päättäväisiin toimiin venäjänkielisen yhteisön jäseniin kohdistuvien kielteisten asenteiden torjumisessa. Raportissa esitetään huoli siitä, että venäjänkielisiin kohdistuu rasistista häirintää, ja siitä, että venäjänkieliset lapset kärsivät koulukiusaamisesta. Erillisinä kysymyksinä ECRI käsitteli äidinkielen puutteellista opetusta venäjänkielisille oppilaille ja ammattitulkkien heikkoa saatavuutta sellaisissakin tilanteissa, joissa laki sitä edellyttää. (www.coe.int/ecri)

On luonnollista, että kahden rajanaapurin välinen kanssakäyminen on vilkasta eri aloilla. Myös maahanmuutto tulee jatkumaan lähivuosina. Suomessa asuvat venäjänkieliset pyrkivät säilyttämään oman äidinkielenensä ja kulttuurinsa omaksuen samalla suomalaisen yhteiskunnan kielet ja toimintamallit. Kielten ja kulttuurien moninaisuus on Suomen etu. Tämän ymmärsi ja sitä korosti jo Zachari-as Topelius toissa vuosisadalla.

Lähdeaineistoa:

Baschmakoff, Natalia & Leinonen, Marja: *Russian Life in Finland 1917–1939: A local and oral history*, teoksessa *Studia Slavica Finlandensia Tomus XVIII*, toim.Waldemar Melanko, Helsinki 2001.

Shenshin, Veronica: *Venäläiset ja venäläinen kulttuuri Suomessa*, raportti, Helsingin yliopisto, Aleksanteri-instituutti, 2008.

Suomen venäjänkielisen väestönsan kysymyksiä 2002, Etnisten suhteiden neuvottelukunnan asettaman työryhmän raportti, Helsinki 2003.

Ura uusi urkenevi, SVYL/FARO ry, Helsinki, 2008. (12 artikkelia nykyisessä Suomessa asuvista venäjänkielisistä, jotka toimivat tieteen ja taiteen aloilla).

Vähemmistövaltuutetun raportti venäjänkielisistä löytyy osoitteesta www.vahemmistovaltuutettu.fi.

Dan Kantor

Helsingin juutalaisen seurakunnan asiamies

SUOMEN JUUTALAISET – HYVIN JÄRJESTÄYTYNYT YHTEISÖ

- Pysyvän juutalaisasutuksen voidaan katsoa syntyneen 1800-luvun alku-puoliskolla, kun Suomessa palvelleet tsaarin armeijan juutalaiset sotilaat, niin sanotut kantonistisotilaat, saivat luvan asettua maahan asumaan.
- Täydet kansalaisoikeudet juutalaiset saivat Suomen itsenäistymisen myötä tammikuussa 1918.
- Juutalaisten määrä on pysytellyt koko ajan alle kahden tuhannen. Tällä hetkellä Suomessa asuu noin 1 500 juutalaista, joista valtaosa kuuluu Helsingin juutalaiseen seurakuntaan. Sen piirissä toimii muun muassa päiväkotia ja peruskoulua vastaava yksityinen koulu (perustettu 1918).
- Suomen juutalaiset ovat kuluneen parinsadan vuoden aikana varsin hyvin integroituneet suomalaiseen yhteiskuntaan säilyttäen oman uskontonsa ja kulttuuriperinteensä paljolti tehokkaan järjestäytymisen ja tiiviin yhteisöllisyyden ansiosta.

Juutalaisen koulun Suomen itsenäisyyspäiväjuhla 2008. Koulun oppilaat lausuiivat Vännrikki Stoolin tarinoita ja juhlan ruokateemana oli Kainuun perinneruoka.

Johdanto

Suomen kahdessa juutalaisessa seurakunnassa, Helsingin ja Turun seurakunnassa, on tällä hetkellä yhteensä 1 300 Suomessa asuvaa jäsentä, joista suurin osa, 1 150, kuuluu Helsingin juutalaiseen seurakuntaan. Tämän lisäksi Suomessa asuu eri puolilla maata toista sataa israelilaista ja Venäjän juutalaista, mutta heistä vain osa pitää yhteyttä seurakuntiin.

Toiseen maailmansotaan saakka toimineella Viipurin juutalaisella seurakunnalla oli 250 jäsentä, mutta kun Neuvostoliitto valloitti tämän osan Suomea vuonna 1940, kaikki asukkaat evakuoitiin muualle Suomeen ja seurakunta lakkautettiin. Osa Viipurin juutalaisista asettui asumaan Tampereelle, jonne perustettiin juutalainen seurakunta vuonna 1947. Tampereen seurakunnassa oli enimmillään 74 jäsentä ja se toimi vuoteen 1981 asti, jolloin sen toiminta loppui seurakuntalaisten poismuuton vuoksi. Suurin osa Tampereen juutalaisen seurakunnan jäsenistä liittyi Helsingin seurakuntaan.

Voitaisiin ehkä väittää, että Suomen noin 1 500-päinen juutalainen yhteisö olisi runsaan viiden miljoonan asukkaan Suomessa pikemminkin kuriositeetti kuin varsinainen vähemmistöryhmä. Molemmat juutalaiset seurakunnat ovat kuitenkin jo parinsadan vuoden ajan kyenneet ylläpitämään varsin hyvin organisoituja uskonnollisia ja sosiaalisia palveluja sekä kulttuuri- ja opetustoimintaa. Seurakuntien jäsenet asuvat eri puolilla pääkaupunkiseutua tai Turkuja, ja seurakuntien toiminta on keskittynyt näiden kaupunkien seurakuntakeskuksiin.

Täyden palvelun seurakuntakeskus

Helsingin juutalainen seurakuntakeskus sijaitsee Helsingin keskustassa ja koostuu vuonna 1906 rakennetusta synagogasta sekä vierei-

sestä seurakuntatalosta, joka rakennettiin vuonna 1961. Seurakuntakeskus palvelee jäsentensä tarpeita lapsuudesta vanhuuden päiviin asti. Keskuksessa on lasten päiväkotit ja Juutalainen koulu. Seurakunnan kanslia sijaitsee myös samoissa tiloissa.

Lasten päiväkotit, Gan Jedidim, on kokopäiväinen päiväkotit. Juutalainen koulu on perustettu vuonna 1918, ja se on peruskoulua vastaava 9-luokkainen koulu, jossa on sekä ala- että yläaste. Tavallisten opetusministeriön vahvistamien oppiaineiden lisäksi siellä opiskellaan hepreaa, juutalaista uskontoa sekä juutalaisten historiaa. Molemmat laitokset saavat vuosittain avustuksia kunnilta tai valtiolta.

Seurakuntakeskuksessa on juhlasali ja kerhotilat seurakunnan tilaisuuksia ja yksityisjuhlia varten. Samoissa tiloissa toimivat myös erilaiset yhdistykset. Tämän lisäksi seurakunnalla on oma kirjasto, jossa on 4 000 suomen-, ruotsin-, englannin-, jiddishin- ja hepreankielistä teosta.

Vireää yhdistys- ja kulttuuritoimintaa

Vanhin Suomen juutalaisen yhteisön toimiva yhdistys on vuonna 1864 perustettu hautausapuyhdistys, Chevra Kadisha. Kaikki hautausyhdistyksen jäsenet tekevät vapaaehtoista työtä ja noudattavat tarkasti juutalaisen hautausperinteen mukaisia tapoja ja rituaaleja. Seurakunta huolehtii omien jäsentensä hautauksesta ja ylläpitää omaa hautausmaata. Vuonna 1879 perustetun Sairasapuyhdistys Bikur Cholim'in tehtävänä on huolehtia sairaiden tarpeista.

Seurakunnassa toimii myös juutalaisten naisten hyväntekeväisyysyhdistys. Helsingin juutalainen opiskelija- ja nuorisoseura ja vuonna 1906 perustettu Urheiluseura Makkabi, joka on Euroopan vanhin yhä toimiva urheiluseura, huolehtivat puolestaan nuorisojärjestötoiminnasta.

Maailmanlaajuisilla sionistisilla järjestöillä Keren Kajemet L'Israelilla, Keren Hayesodilla ja WIZOlla on paikallisosastot myös

Suomessa. Muun muassa Suomen WIZOlla on yli 200 jäsentä ja se ylläpitää Shaviv-nimistä päiväkotia Israelissa.

Kulttuuritoimintaa seurakunnassa tarjoavat muun muassa Juutalainen laulukuoro, Judaica-opintopiiri sekä heprean kielen kerho Chug ivri ja jiddishin kielen kerho Idishe vort. Seurakunta julkaisee viisi kertaa vuodessa ilmestyvää *Hakehila*-lehteä. Vuonna 1979 perustettu Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit toimii myös aktiivisesti. Seurakunta huolehtii myös Turun juutalaisen seurakunnan jäsenten kosherin saannista.

Turun juutalainen seurakunta muistuttaa Helsingin seurakuntaa synagogarakennuksineen (rakennettu vuonna 1912) ja seurakuntakeskuksineen (1956). Huolimatta pienestä jäsenmäärästään ja näin ollen vähäisistä voimavaroista Turun seurakunta on kyennyt säilyttämään tärkeimmät toiminnot, kuten sapatin vieton ja juhlapyhien jumalanpalvelukset sekä hautaustoiminnan.

Pohjoismainen edustuksellinen demokratia heijastuu juutalaisten seurakuntien ohjesäännöissä. Esimerkiksi Helsingin juutalaisen seurakunnan täysi-ikäiset jäsenet valitsevat joka kolmas vuosi 32 jäsentä seurakunnanvaltuustoon, joka puolestaan nimittää seitsemästä yhdeksään jäsentä hallintoneuvostoon sekä seurakunnan muihin lautakuntiin ja johtokuntiin. Seurakunnanvaltuusto valitsee seurakunnalle myös rabbiinin eli ylimmän hengellisen johtajan.

Onnistunut integraatio

Suomen juutalaiset ovat suurelta osin integroituneet hyvin suomalaiseen yhteiskuntaan. Pieni osa vanhemmasta sukupolvesta on yhä yksityisyrittäjiä ja kauppiaita, mutta enemmistö nuoremasta sukupolvesta on erilaisten ammattien harjoittajia tai työskentelee akateemisilla aloilla. Suomen eduskunnassa on yksi juutalainen kansanedustaja ja jotkut tunnetut tiedemiehet, taiteilijat, kirjailijat ja julkisuuden henkilöt ovat juutalaisia.

Juutalaisten nopeasti lisääntynyt sodanjälkeinen integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan on johtanut seka-avioliittojen määrän kasvuun. Vaikka tällainen kehitys nopeuttaa osaltaan Suomen juutalaisten assimiloitumista, se on toistaiseksi ollut melko hidasta muun muassa siksi, että useat seka-avioliittojen ei-juutalaiset puoliset ovat kääntyneet juutalaisuuteen juutalaisen lain, *halachan*, mukaan. Merkittävää on myös se, että suuri osa seka-avioliittoperheistä laittaa lapsensa juutalaiseen päiväkotiin ja Juutalaiseen kouluun.

Kuvaavaa on, että yhteisön jäsenet ovat maallistuneet yksityiselämässään, mutta säilyttäneet perinteet seurakuntatoiminnassa. Jumalanpalveluksissa molemmissa synagogissa noudatetaan ortodoksista liettualaista mallia. Sellaiset perinteiset juhlat kuin sairaspuyhdistys Bikur Cholimin Simchat Beit Ha'Schoeva ja hautausyhdistys Chevra Kadishan Seudat Tet Vav Kislev ovat lähes kadonneet Itä-Euroopan juutalaisten seurakuntien tuhoutuessa holokaustissa. Suomen juutalainen yhteisö, joka kuin ihmeen kaupalla selvisi hengissä holokaustista, ylläpitää yhä näitä kauniita vanhoja juutalaisia perinteitä.

Muista Suomen kansallisista vähemmistöistä poiketen Suomen juutalaisilla ei ole enää omaa yhteistä kotikieltä. Jiddishin kieli, joka oli ennen toista maailmansotaa Euroopan juutalaisten yhteinen kieli, hävisi melkein kokonaan viimeistään holokaustin seurauksena. Jiddish ja jiddishinkielinen kulttuuri on kuitenkin alkanut herätä uuteen eloon ympäri maailmaa. Myös Suomessa on jiddishin kielen ja kulttuurin elpyminen ollut merkittävää. Suomessa on tällä hetkellä hieman toistasataa jiddishiä enemmän tai vähemmän taitavaa juutalaista.

Nopeasti muuttuva väestöpohja

Suomen juutalaisväestö on valtaosaltaan peräisin 1800-luvulla Suomeen armeijapalvelustaan suorittamaan tulleiden tsaarin armeijan juutalaisista sotilaista ja heidän perheenjäsenistään sekä myöhemmin

Venäjältä saapuneista muuttajista. Väestöpohja on kuitenkin viime vuosikymmenten aikana muuttunut merkittävästi kasvaneen maahanmuuton seurauksena. Pääasiassa Israelista, entisen Neuvostoliiton alueelta ja EU-maista tapahtuvan maahanmuuton ansiosta esimerkiksi Helsingin juutalaisen seurakunnan jäsenmäärä on kasvanut parillasadalla henkilöllä kahdenkymmenen viime vuoden aikana.

Suomen juutalaiset pitävät yllä pitkäaikaisia ja läheisiä suhteitaan muihin Pohjoismaiden juutalaisiin yhteisöihin. Pietarissa ja Baltian valtioissa on myös juutalaisia seurakuntia, joihin yhteydet kuitenkin katkesivat toiseen maailmansotaan. Sittemmin ja varsinkin Neuvostoliiton romahtamisen myötä suhteita on jälleen elvytetty varsinkin Tallinnan juutalaisen yhteisön kanssa.

Aktiivista yhteiskunnallista osallistumista

Suomen juutalaisten kansallinen edustuselin on Suomen Juutalaisten Seurakuntien Keskusneuvosto ry., jonka johtokunnassa on yhdeksän jäsentä, kuusi Helsingistä ja kolme Turusta. Keskusneuvosto edustaa Suomen juutalaisia sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Keskusneuvosto on muun muassa The World Jewish Congressin ja European Jewish Congressin jäsen.

Suomen juutalaiset ottavat aktiivisesti osaa uskontojen väliseen vuoropuheluun sekä vähemmistöjen oikeuksien ajamiseen. Yhteisö on edustettuna muun muassa Uskontokuntien johtajien foorumissa, Etnisten suhteiden neuvottelukunnassa (ETNO) ja FIBLUL:ssa (Finnish Bureau for Lesser Used Languages).

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että Suomen juutalaiset ovat parinsadan vuoden aikana varsin hyvin integroituneet suomalaiseen yhteiskuntaan. Helsingin juutalainen seurakunta tarjoaa jäsenilleen periaatteessa kaikki tärkeimmät palvelut kehdestä hautaan, mikä on maailmanlaajuisestikin ainutlaatuista, kun otetaan huomioon juutalaisten suhteellisen pieni määrä Suomessa. Viime vuo-

sina tuntuvasti lisääntynyt maahanmuutto ja sen myötä tasaisesti kasvanut jäsenmäärä on ollut yhtenä tärkeänä voimavarana Suomen juutalaisen yhteisön kamppailussa assimilaatiota vastaan. Toisaalta maahanmuutto on luonut uusia haasteita ja tarpeita myös juutalaisille seurakunnille. Tässä ovat Suomen juutalaisten jo parin vuosisadan ajalta keräämät omat kokemukset sekä hyvin järjestäytynyt yhteisö olleet tärkeänä ja tehokkaana apuna ja tukena uusien maahanmuuttajien mahdollisimman hyvälle integraatiolle.

Lähdekirjallisuutta:

Jacobsson, Santeri: *Taistelu ihmisoikeuksista*, Gummerus 1951.

Kantor, Dan; London-Zweig, Mindele; Muir, Simo (toim.):
LeChaim! Kuvia Suomen juutalaisten historiasta, Karisto 2006.

Torvinen, Taimi: *Kadimah, Suomen juutalaisten historia*, Otava 1989.

Helsingin Juutalainen Seurakunta, www.jchelsinki.fi.

Okan Daher

Suomen Islam-seurakunnan (tataariyhteisö) puheenjohtaja

SUOMEN TATAARIVÄHEMMISTÖ – TÄYSIN INTEGROITUNUT YHTEISKUNTAAN

Tataarit ovat esimerkki onnistuneesta integroitumisesta: he ovat toisaalta sopeutuneet hyvin suomalaiseen yhteiskuntaan sen työteliäänä kansalaisina ja toisaalta säilyneet tiiviinä yhteisönä. Tataariyhteisö ei ole pyydellyt ulkopuolista apua, vaan se on omalla sitkeydellään hankkinut yhteisölle hyvätasoiset toimitilat ja kyennyt ylläpitämään kahta hautausmaata. Yhteisö on toiminut esimerkkinä uusille muslimisiirtolaisryhmille.

Kurssilaiset opettajineen ja ohjaajineen seurakunnan kesäleirillä Villa Träskkullassa, Kirkkonummella.

Johdanto

Tataariyhteisö kuuluu Suomen historiallisiin ja kansallisiin vähemmistöihin. Turkkilaissukuisia, islaminuskoisia tataareja on tänä päivänä Suomessa noin 800, joista suurin osa, 700, kuuluu vuonna 1925 perustettuun Suomen Islam-seurakuntaan (ent. Suomen muhamettilainen seurakunta) ja 100 vuonna 1943 perustettuun Tampereen islamilaiseen seurakuntaan. 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa alkoi muodostua yhtenäinen kielellis-uskonnollinen vähemmistö, jonka jäsenet olivat lähtöisin pääasiallisesti keisarillisen Venäjän Nižni Novgorodin kuvernementin Volgan alueella sijaitsevista tataarikylistä, joiden naapurustossa eli muun muassa suomalais-ugrilaisia mordvalaisia ja venäläisiä. He olivat kotikyllissään harjoittaneet maanviljelystä pientilallisina, joiden viljelyalat olivat silloisten maanomistusolosuhteiden vuoksi pienentyneet kannattamattomiksi. Maanviljelyn rinnalle oli kehittynyt kaupankäyntiä oman piirikunnan alueella. Vähitellen kauppamatkat olivat rautatietä pitkin ulottuneet aina Pietariin saakka ja sieltä Terijoen ja Viipurin kautta Suomen suuriruhtinaskuntaan.

Uusi maa osoittautui kaupankäynnille otolliseksi maaperäksi. Alussa käytiin kierto- ja torikauppaa, mutta sangen pian syntyi kiinteää hallikauppaa. Kaupankäynnin muututtua paikkakunnalla harjoitettavaksi liiketoiminnaksi alettiin perustaa tekstiili- ja vaate-tusalan sekä turkisanalan liikkeitä kaupunkeihin ja maakuntakeskuksiin. Vakiintunut toimeentulo takasi näin perheille elinmahdollisuuden. Kaupankäyntihän on usein rikkonut vanhoja raja-aitoja, saattanut kansat keskinäiseen vuorovaikutukseen ja luonut siten myös uusia kulttuuriyhteyksiä. Näin alkoi maahamme muodostua vähitellen vuosisadan vaihteessa pieni, yhtenäinen kulttuuriyhteisö yksitellen, perheittäin ja suvuittain. Mitään syrjäytymistä ei päässyt tapahtumaan, koska toimeentulon hankkimisen vaatima mukautuminen liitti heidät pian saumattomasti suomalaiseen yhteiskun-

taan. Oman äidinkielen suomea muistuttava rakenne sekä äännejärjestelmä tekivät uuden kielen oppimisen helpoksi. Suomalaiset tiedettiin myös omien hyvien naapureitten mokshamordvalaisten sukukansaksi.

Kaksoisidentiteetti

Tataareista tuli itsenäisen Suomen kansalaisia, suomalaisen yhteiskunnan rakentajia, jotka ovat integroituneet suomalaiseen kulttuuriin, mutta säilyttäneet kuitenkin oman kulttuurinsa ominaispiirteet vielä viidennessä sukupolvessa. Mikä on tehnyt mahdolliseksi tämän hedelmällisen kaksoisidentiteetin syntyminen ja säilyminen? Ensimmäinen ja toinen sukupolvi loivat itse ututteruudellaan, tahdonvoimallaan ja keskinäisellä solidaarisuudellaan vahvan sekä henkisen että aineellisen perustan, jonka varaan yhteisön on ollut hyvä rakentaa. Yhteisön ydin on perhe – koti sekä sen tukena hyvin järjestäytynyt yhteisö. Yhteisössä noudatetut perinteet antavat nuorelle selkeän tietoisuuden omista juuristaan ja identiteetistä sekä samalla vahvan itsetunnon. Kiinteät perhe- ja sukusiteet luovat yhteenkuuluvuuden ja turvallisuuden tunteen, joka heijastuu positiivisesti koko yhteiskuntaan. Kulttuuriperinnön vaaliminen on kuitenkin vaatinut valtavia ponnisteluja.

Oman kulttuurin rinnalle on vuosisadan kuluessa muodostunut myös suomalainen identiteetti; onhan Suomi yhteisön jäsenten synnyin-, koti- ja isänmaa. Itsenäisyyden alkuajoista lähtien yhteisö on jakanut samat ilot ja koettelemukset kaikkien muiden suomalaisten kanssa. Yhteisön 156 nuorta miestä ja 21 lottaa osallistui talvi- ja jatkosotaan 1939–45. Kymmenen suomalaista tataarisotilasta kaatui puolustaessaan Suomen itsenäisyyttä ja oikeuksia.

Suomalainen identiteetti alkaa muodostua jo varhaisessa vaiheessa lasten pihaleikeissä ja suomenkielisissä päiväkerhoissa. Peruskoulussa ja lukiossa saa läheisen kosketuksen suomalaiseen

kulttuuriin opetuksen, koulutovereitten ja heidän perheittensä välityksellä. Yksilön elämänpiirin laajentuessa korkeakouluissa, opinnoissa ja ammattikouluissa luodaan perusteet työelämää varten. Valtakulttuurin vaikutus on vahva. Avioliittojen myötä on myös syntynyt kaksikielisiä perheitä, joissa kaksi kulttuuria kohtaavat joka päivä kaikilla tasoilla. Kiteytettynä, yhteisön jäsenet ovat luoneet identiteettinsä tasapainoisesti oman kieli- ja kulttuuriperintönsä ja uskontonsa sekä suomalaisen valtayhteiskunnan arvojen perustalta.

Rikas ja elävä kieli

Maamme tataarien äidinkieli on turkkilaisiin kieliin kuuluva tataarin kieli, tarkentaen sen läntinen murre eli mishäärintataari. Koska se on perheen ja yhteisön sisällä käytetty yhteinen puhekieli, lapset oppivat sen ensimmäisenä kielenään. Kaikki lähtee lasten kasvatuksesta, jossa oman vastuunsa jakavat paitsi vanhemmat, myös isovanhemmat ja sukulaiset. Oppimista tukevat seurakunnan viikonloppuisin järjestämä päiväkerho sekä äidinkielen kurssit syys- ja kevätlukukaudella ja kesäisin. Nuoret otetaan varhain mukaan seurakunnan piirissä toimivien järjestöjen toimintaan. He osallistuvat muun muassa kulttuuriseuran järjestämiin laulukuoro- ja teatteriesityksiin. Yleensä vilkas kanssakäyminen, kiinteät perhe- ja sukusiteet sekä järjestöjen tilaisuudet ovat omiaan edistämään äidinkielen käyttöä. Äidinkielen opettaja on tullut yleensä yhteisön omasta keskuudesta, mutta aikoinaan on saatu vahvistusta myös Turkista. Yhteisöllä on oma kirjoitustapansa, joka perustuu turkin ja suomen latinalaiseen oikeinkirjoitukseen. On selvää, että äidinkielen hallinta on edellytys kaiken oppimiselle. Se on myös yksi kansallisen identiteetin tunnusmerkistöistä.

Vaikka suomen kieli on vaikuttanut vähemmistökieleen, tataariyhteisöllä on silti edelleen selkeä ja elinvoimainen kielellinen iden-

titeetti. Kulttuuriyhteydet Venäjän federaatioon kuuluvaan Tatars-tanin tasavaltaan ja sen pääkaupungin Kazanin kulttuuripiireihin ovat osaltaan vahvistaneet kielen arvostusta. Samalla kieli on saanut rikastuttavia lisiä vuosisadan ajan turkin kielestä ja nykyisestä Kazanin tataarin kielestä. Kansainvälistymisen myötä on myös luotu yhteyksiä eri puolilla maailmaa, kuten Ruotsissa, Virossa, Turkissa ja Yhdysvalloissa, asuviin tataariyhteisöihin, mikä lisää merkittävästi mahdollisuuksia oman äidinkielen käyttämiselle.

Kulttuuriperinnöltään Suomen tataarien yhteisö on rikas ja monimuotoinen. Kansanlaulu ja oma musiikki elävät yhteisössä ja kokoavat sen jäseniä kulttuuri-illanviettoihin ja muihin yhteisiin tilaisuuksiin. Tataarikirjallisuuden klassikoihin perustuvat teatteriesitykset ovat myös suosittuja. Suomen tataarien keskuudessa on syntynyt lisäksi omaa kirjallista tuotantoa: laulukirjoja, uskonnon oppikirjoja, runoutta, kaunokirjallisuutta, aikakausjulkaisuja ja viime vuosina myös oma sanomalehti.

Seurakunnan yhteisöllisyys

Uskonnolla on tärkeä merkitys pienelle yhteisölle. Se on ensisijaisesti vahva henkilökohtainen vakaumus, mutta myös jäsenistöä kokoava ja yhdistävä voimavara. Islamin usko on yhteisölle periytynyt tataarien esi-isiltä, Volgan alueella asuneilta muinaisilta bolgaareilta, jotka omaksuivat islamin jo 900-luvulla. Suomen muhamettilainen seurakunta, jonka nimi muutettiin vuonna 1963 Suomen Islam-seurakunnaksi, merkittiin uskonnollisten yhdyskuntain rekisteriin vuonna 1925. Tämän mahdollisti 1923 voimaan tullut ensimmäinen uskonnonvapauslaki. Suomen valtio oli yksi ensimmäisiä Euroopan maita, joka virallisesti tunnusti islamilaisen seurakunnan.

Seurakunta huolehtii itse kouluikäisten lasten uskonnonopetuksesta kouluvuoden aikana ja kesäleirillä. Uskonnonopetusta antaa seurakunnan imaami eli uskonoppinut tataarikielellä. Vuodes-

ta 1960 lähtien imaameja on hankittu Turkista – ja viime vuosina myös Venäjän tataariyhdyskunnista – johtamaan rukoustilaisuuksia, pitämään saarnoja, vihkimään avioliittoon ja toimittamaan muita uskonnollisia menoja. Edellytyksenä valinnalle on ollut tataarin kielen taito sekä sopeutumiskyky uusiin olosuhteisiin ja suomalaiseseen yhteiskuntaan. Lisäksi yhteisön jäsenet toimivat aktiivisesti vapaaehtoisina seurakunnan eri tehtävissä.

Seurakunta ei ole vain uskonnollinen yhdyskunta, vaan samalla yhtenäinen kielellis-kulttuurinen yhteisö, joka vaalii kulttuuriperintöä ja samalla tukee sekä henkisesti että taloudellisesti piirissään toimivia kulttuuri- ja urheiluseuroja. Kulttuuriseura Finlandiya Türkleri Birligi r.y. perustettiin vuonna 1935 ja Urheiluseura Yolduz r.y. 1945. Helsingissä toimi 1948–69 myös Turkkilainen kansakoulu, jossa annettiin opetusta silloisen kansakoulun oppimäärän lisäksi tataarin kielessä, uskonnossa ja turkkilaisten kansojen historiassa.

Seurakuntakeskus sijaitsee Helsingin keskustassa. Seurakunnan omistamassa vuonna 1960 valmistuneessa rakennuksessa on moskeija, juhlasali ja keittiö, seurakunnan kanslia, kerhohuoneisto, kaksi luokkahuonetta, opettajainhuone, oma pieni kirjasto sekä seurakunnan hallituksen ja järjestöjen kokoustilat. Lisäksi Järvenpäässä sijaitsee vuonna 1942 valmistunut moskeijarakennus, joka oli aikoinaan maailman pohjoisin moskeija. Turussa ja Kotkassa on rukoushuoneet. Seurakunta huolehtii jäsentensä hautauksesta ja ylläpitää hautausmaita Helsingissä ja Turussa.

Kulttuurin erityispiirteet

Suuret uskonnolliset pyhäpäivät ja -illat kokoavat yhteisön jäseniä yhteisiin juhlatilaisuuksiin, kuten myös kansalliset juhlat kuten Sabantuy-kesäjuhla.

Tärkeä sija tataarikulttuurissa on perinteisellä ruokataloudella juhla-aterioineen ja kansallisine ruokalajeineen. Ruokalajeista tun-

nettuja ovat esimerkiksi erilaiset piirakat (pärämätsh ym.) ja keitot (shorba).

Kulttuurin sosiaalisena erityispiirteenä on omista vanhuksista huolehtiminen kotona niin kauan kuin mahdollista. Seurakunnan viikoittain järjestämät tapaamiset antavat eläkeläisille ja ikäihmisille virkistystä ja mahdollisuuden kohdata toisiaan.

Liikunta kokoaa myös nuoria jäseniä erilaisten harrastusten pariin. Urheiluseura järjestää talvisin hiihtolomaleirejä koululaisille ja perheille. Jäsenten keskuudessa on myös tenniksen ja golfin harrastajia. Urheiluseuran jalkapallojoukkue Yolduz on pelannut Helsingin piirin sarjaotteluiden lisäksi ystävyysotteluja muun muassa Suomessa olevien muiden vähemmistöjen kuten juutalaisten (Makkabi) ja arabien (Saikus) jalkapallojoukkueita vastaan. Samoin Suomeen on saatu Virosta sikäläisen tataariyhteisön jalkapallojoukkue vieraaksi. Yolduz on myös matkustanut Turkkiin ja Tatarstaniin pelaamaan sikäläisiä joukkueita vastaan.

Integroituminen

Yhteisön rakenne on luonnollisesti muuttunut vuosikymmenien saatossa. Yhteiskunnallisen kehityksen ja kansainvälistymisen seurauksena rakenteeseen on tullut uusia vaikutteita. Jäsenten kiinteä kanssakäyminen maan pääväestön kanssa on johtanut siihen, että on syntynyt kaksikielisiä ja -kulttuurisia perheitä. Yhteisön kannalta tällaiset perheet edellyttävät erityisen voimakasta panostusta vähemmistökielen ja kulttuurin säilyttämiseksi. Vanhempi polvi korosti usein, että vähemmistöön kuuluvan on ponnisteltava monin verroin enemmän kuin muiden menestyäkseen suomalaisessa kilpailuyhteiskunnassa. Jo entisissä kotikylissä oppi oli arvostettu asia, ja näin myös Suomessa tataarit ovat panostaneet lasten koulutukseen. Korkean suomalaisen sivistys- ja koulutustason ansiosta yhteisön jäsenet ovat sijoittuneet mitä moninaisimpiin valtion ja kunnanvirkoi-

hin ja järjestötoimintaan sekä yksityiselle sektorille liike-elämässä yrittäjinä – ja samalla työllistäjinä. Yhteisön jäsenet ovat antaneet oman panoksensa Suomen kansalliseen, kulttuuriseen ja taloudelliseen kehitykseen.

Yhteisön sanoma uusille maahanmuuttajille on, että vähemmistöjen tulisi pyrkiä säilyttämään oma kielensä, uskontonsa ja kulttuuriperintönsä. Samalla tulisi kuitenkin sopeutua joustavasti ja rakentavasti yhteiskunnan olosuhteisiin noudattamalla maan lainsäädäntöä. Koulutuksella ja työllistymisellä on tietysti tärkeä merkityksensä. Tämä vaatii pitkäjänteistä ja johdonmukaista ponnistelua. Hedelmällinen vuorovaikutus syntyy molemminpuolisesta kunnioituksesta ja avoimesta vuoropuhelusta. Voimaa on ammentava paitsi omasta perinteestä, myös rikkaasta kulttuuriympäristöstä.

Yhteiskunnallinen osallistuminen

Suomen tataarien kansallinen edustuselin on Suomen Islam-seurakunta, jonka hallituksessa on puheenjohtaja, viisi varsinaista jäsentä ja kolme varajäsentä sekä seurakunnan imaami. Seurakunta edustaa yhteisöä sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Seurakunta on muun muassa Tataarien maailmankongressin jäsen.

Suomen tataarit ottavat aktiivisesti osaa uskontojen ja kulttuurien väliseen vuoropuheluun. Yhteisö on edustettuna muun muassa Etnisten suhteiden neuvottelukunnassa (ETNO), vähemmistöasiain neuvottelukunnassa, FIBLUL ry:ssä (Finnish Bureau for Lesser Used Language) ja Uskontokuntien johtajien foorumissa.

Pertti Lampi

Karjalan Kielen Seuran sihteeri

SUOMEN KARJALANKIELISET KARJALAISET

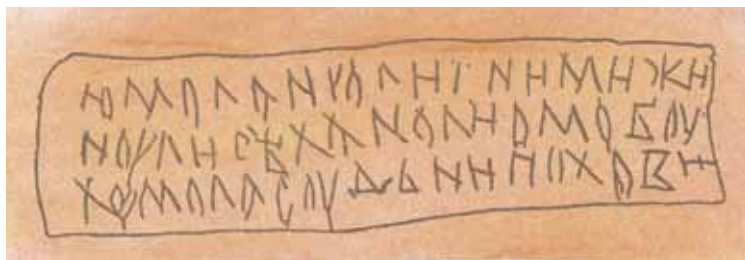
Kaikki Suomen karjalaiset kuuluvat samaan kansanryhmään. Tämä kansa on kuitenkin kieleltään ja kulttuuriltaan epäyhtenäinen vähän samaan tapaan kuin irlantilaiset. Karjalaisilla on paljon yhteistä, mutta eri alueiden kulttuureissa on myös eroja. Raja-alueen asukkaina suomenkarjalaiset ovat joutuneet Ruotsin ja myöhemmin Suomen valtion assimilaatiopolitiikan kohteeksi. Vallanpitäjät ovat johdonmukaisesti jopa kieltäneet sen tosiasian, että karjalaiset ovat oma etninen ryhmänsä. Suomalaisten suhtautumisessa on ollut viime aikoihin asti outo paradoksi. Venäjän karjalaisten on katsottu olevan oma Karjalan kansansa, mutta kulttuuriltaan, kieleltään ja osittain myös uskonnoiltaan samanlaisia rajan täällä puolella asuvia karjalaisia on pidetty suomalaisina. Muualla Euroopassa karjalaisia on pidetty omana kansanaan jo yli tuhat vuotta.

Hieman historiaa

Karjala oli itäisen kristillisyyden aluetta jo toista tuhatta vuotta sitten. Nyt suurin osa Suomen karjalaisista on luterilaisia kristittyjä. Keskiajan lopulle asti suurin osa myös läntisistä karjalaisista puhui karjalan kieltä. Aikojen kuluessa heidän kielensä muuttui väestösiirtojen ja valtion toimenpiteiden takia lähelle suomea. Puhutaan suomen kielen karjalaismurteista. Niitä ovat kaakkoismurteet (Etelä-Karjala ja Karjalankannas) sekä itäiset savolaismurteet (Pohjois-Karjala).

Karjalan kansan suuruuden aika oli viime vuosituhannen alkuvuosisatoina. Silloin karjalaisia asui suurimmassa osassa nykyistä Suomea. Koko Itä-Suomi ja Pohjois-Pohjanmaa olivat karjalaisten aluetta. Lisäksi karjalaisia asui nykyisen Hämeen länsiosissa. Karjalaisten kauppiaiden tukikohtia oli pitkin etelärannikkoa. Kauppiaskansana tunnetut karjalaiset liikkuiivat pitkin Venäjän jokireittejä Bysanttiin asti. On hyvin todennäköistä, että jotkut kauppiaat kulkivat vieläkin idempänä aina Silkkitiellä asti. Karjalaiset toimivat myös lännessä ainakin Ruotsin kauppakeskuksissa. Heitä asui ja vaikutti aktiivisesti Vanhan Laatokan kauppakaupungissa ja Novgorodin kauppiastasavallassa. Kronikoiden mukaan karjalaiset olivat 1200-luvulta lähtien Novgorodin liittolaiskansa. Myös Etelä-Venäjällä vaikutettiin. Ensimmäinen historiankirjojen tuntema itämerensuomalainen ja luultavasti karjalainen oli Tsuudin Miik-

Karjalakielisiä tuohikirjoituksia Novgorodin kauppiastasavallasta 1200- ja 1300-luvuilta.

kula, joka osallistui Kiovan Rusin lakikokoelman Russkaja Pravdan laatimiseen 1000-luvulla.

Karjalaiset ovat toimineet kulttuurisiltana idän ja lännen välillä. Juuri tästä syystä Karjalassa kehittyi omaperäinen kulttuuri, jonka vaikutus jatkuu yhä. Nykyajan ihmiset tuntevat vain pieniä osia tästä perinteestä Elias Lönnrotin kokoaman Kalevalan kautta. Kalevalan pohjana ovat nimenomaan karjalaiset eivätkä suomalaiset kansanrunot. Tutkijat ovat selvittäneet aikoja siten, että mytologiassa on vaikutteita idän suurista kulttuureista Egyptiä ja Intiaa myöten. Karjalaisten suurin anti maailmankulttuurille onkin karjalainen kansanrunous, jota pidetään maailman rikkaimpiin kuuluvana suullisena maailmanperintönä. Kalevalan kautta tuo perintö vaikuttaa karjalaisten ja suomalaisten lisäksi koko ajan myös nuorten kansakuntien identiteetin ja kulttuurin kehitykseen. Suomenkielisen kulttuurin ja kansankunnan identiteetin kehittymiseen Kalevalalla ja karjalaisella runoudella oli tunnetusti hyvin ratkaiseva merkitys. On täysin mahdollista, että ilman tuota vaikutusta suomalaisten äidinkieli olisi nykyään ruotsi ja vain syrjäseuduilla puhuttaisiin uhanalaista vähemmistökieltä suomea.

"NIIN HE'ÄN SANUO SOATTO:
MI MUNASS' YLINI PUOLI,
PEÄNI OM PEÄLLÄ TAIVOSEKSE!
MI MUNASS' ALANI PUOLI
MOAKSE ALLA JALKOJENI!
MI MUNASSA VALKIETA,
SE PÄIVÄKSE TAIVAHALLA!
MI MUNASSA RUSKIETA,
SE KUIKSE KUMOTTAMAHE,
TÄHTILÖIKSE TAIVAHALLA."
(SKVR:11 58A)

MAAILMAN SYNTY: JOUTSEN JA MUNA.
karjalaisen kalliopiirroksen mukaan
piirtänyt Riitta Lampivuori

Maailman synty karjalaisen kansanrunouden mukaan.

Uskontoa lukuun ottamatta karjalaiset saivat vaalia rikkaita perinteitään ja puhua omaa kieltään melko rauhassa aina 1800-luvun lopulle asti. Suomalaiskansallisen liikkeen voimistuminen ja yhteiskunnallinen kehitys johtivat kuitenkin siihen, että karjalaisia alettiin voimakkaasti suomalaistaa. Muiden eurooppalaisten valtioiden tapaan Suomessakin alettiin pyrkiä kohti keskitettyä yhtenäisvaltiota. Valtiovalta, kirkko ja koululaitos eivät halunneet antaa enää tilaa vähemmistön kielelle ja kulttuurille. Ihme kyllä, samaan aikaan kielitehtelijät aloittivat kuitenkin karjalan kielen tutkimuksen. Karjalaa tutkittiin ahkerasti, ja suurin osa lingvisteistä piti sitä omiana kielenään, mikä oli katkera pettymys suomalaisuusliikkeelle. Modernin suomen kirjakielen luojat, etenkin Elias Lönnrot, ottivat kuitenkin runsaasti karjalan kielen sanastoa mukaan uuteen kirjakieleen, joten liike hyötyi varsin paljon karjalasta. Suomen itsenäistymiseen asti julkaistiin suhteellisen paljon karjalankielistä tieto- ja kaunokirjallisuutta. Julkaisutoiminta jatkui melko vilkkaana toiseen maailmansotaan asti, ja tehtiinpä 1930-luvulla yrityksiä myös yhteisen kirjakielen luomiseksi.

Karjalan kielen ja kulttuurin kehitys kuitenkin vaikeutui tuntuvasti, kun Suomessa syntyi 1920-luvun alussa natsismia muistuttanut äärikansallinen liike, Akateeminen Karjala Seura (AKS). Se ei hyväksynyt karjalan kieltä, vaan piti sitä suomen murteena. Karjalainen kulttuuri taas oli liikkeen mielestä vain osa ikivanhaa suomalaista perinnettä. AKS aloitti pian voimakkaan suomalaistamiskampanjan. Voimakkaan propagandatyön lisäksi karjalaisia pakotettiin muuttamaan muun muassa suku- ja etunimensä suomalaisiksi ja käyttämään suomen kirjakieltä. AKS:n suomalaistamistyössä oli mukana valtion ja kuntien virkamiehiä, opettajia, ortodoksisen kirkon pappeja, karjalaisjärjestöjä ja myös taiteilijoita ja lehdistön edustajia. Vaikka AKS lakkautettiin syksyllä 1944, kampanjoiden vaikutus jatkui käytännössä aina 1980-luvun lopulle asti.

Lähes kaikki Suomen karjalankieliset, noin 40 000, joutuivat sotien jälkeen evakkoon ja asumaan muiden suomalaisten keskuu-

teen. Vain muutamia täysin karjalaisia kyliä muodostettiin uudisraivausalueille. Kieli ja kulttuuri eivät kuitenkaan hävinneet, vaan niitä vaalittiin edelleen karjalaisperheissä ja -suvuissa. Myös omat yhdistykset ja ortodoksiset seurakunnat muodostuivat turvapai-koiksi karjalaisille. Niissä voitiin harrastaa omia perinteitä ja puhua vapaasti karjalaa. Kielen aikuisopetuskin käynnistyi jo 1950-luvulla, mutta kouluopetuksesta ei yrityksistä huolimatta tullut mitään. Karjalan kielen ja kulttuurin tutkimus kuitenkin jatkui koko ajan. Sen tunnetuin edustaja oli akateemikko Pertti Virtaranta. Karjalan Liiton kulttuurikeskuksessa Helsingissä, Nurmeksen Bomballa ja suojärveläisten piirissä tehtiin 1980-luvulla paljon työtä karjalankielisen kulttuurin tunnetuksi tekemiseksi. Silloin syntyi myös aloitteita elvytystyön käynnistämiseksi.

Euroopan olojen vapautuminen mahdollisti myös karjalan kielen elvytyksen

Eurooppalainen yhteistyö on kehittynyt 1950-luvulta lähtien riipeästi. ETYK eli Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi nosti keskeiselle sijalle ihmisoikeudet ja myös vähemmistöjen kohtelun. Vuonna 1950 perustettu Euroopan neuvosto toimii samalla alalla. Neuvostoliiton ja itäblokin hajoamisen jälkeen tie oli avoinna uusien ihmisoikeussopimusten aikaansaamiselle. Pian solmittiin myös uudet vähemmistöjä koskevat sopimukset: Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja vuonna 1992 ja Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus vuonna 1995. Suomi hyväksyi sopimukset vuonna 1998.

Venäjän karjalaisalueilla karjalan kielen elvytys oli aloitettu jo 1980-luvun lopulla. Suomessa esimerkkiä seurattiin vähitellen. Karjalan kielen opetusta tuli yhä useampiin opistoihin ja lisää kursseja alettiin järjestää myös karjalaisjärjestöissä. Systemaattinen el-

vytystyö käynnistyi vuonna 1995, kun perustettiin Karjalan Kielen Seura (KKS).

Taistelu karjalan kielen statuksesta

Karjalan kielen elvytystä yritettiin voimistaa vuosituhanen vaihteessa, mutta pian kävi ilmi, että ilman kielen aseman virallista määrittelyä ei asiassa voitu päästä eteenpäin. Viranomaiset ilmoittivat joka tasolla, että kielen status oli saatava kuntoon ennen kuin he tekisivät mitään. KKS aloitti vuonna 2002 neuvottelut opetusministeriön kanssa. Samoihin aikoihin asiaa vietiin eteenpäin eduskunnassa, jossa valtiovarainvaliokunta teetti selvityksen karjalankielisten tilanteesta. Selvitys valmistui kesällä 2004. Näin alkoi vuosia kestänyt neuvotteluprosessi, joka päättyi vasta syksyllä 2009.

Alusta alkaen oli selvää, että status oli järjestettävä alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan toimeenpanoasetuksen muutoksella. Seura ajoi voimakkaasti asetusmuutosta, ja esityksiä tehtiin oikeusministeriölle pariinkin kertaan. Ministeriö ei halunnut tehdä mitään koko asiassa. Seuraavaksi käännyttiin valtioneuvoston puoleen, mutta sielläkin asia eteni virkamiesten hoitamana hyvin hitaasti. Kävi selvästi ilmi, että osa kielipolitiikasta vastaavista korkeista virkamiehistä halusi torjua karjalan kielen statuksen vahvistamisen ja jarrutti vuosikausia asian etenemistä. KKS sai paljon tukea kaikista poliittisista puolueista, mutta joitakin vastustajia löytyi myös poliitikkojen joukosta. Ei ole oikein selvinnyt miksi karjalan kielen aseman määrittelyä vastustettiin. Luultavasti kyse oli suurimmaksi osaksi tietämättömyydestä ja ennakkoluuloista. Samaan aikaan, kun seura lobbasi asetusmuutosta, se hankki tukea Euroopan neuvoston asiantuntijakomiteoilta. Ulkoasiainministeriö järjesti karjalan kielen ja karjalaiset mukaan myös vähemmistösopimusten valvontaraportointiin. Opetusministeriön kanssa päästiin sopimukseen karjalan

kielen ja kulttuurin professuurin perustamisesta Joensuun yliopistoon ja kohdeavustusten saamisesta elvytystoiminaan. Nämä toimenpiteet edistivät lopulta myös statusasian järjestymistä.

Asetusasiassa päästiin hitaasti eteenpäin, mutta valtioneuvoston kansliassa vuonna 2008 toimineen työryhmän myönteisen esityksen jälkeen asia vihdoinkin nytkähti eteenpäin keväällä 2009. Seuran ja pääministerin neuvotteluissa maaliskuussa 2009 sovittiin, että asetusmuutos tehdään. Sitten tarvittiin neuvottelut ulkoministerin kanssa kesäkuun alussa. Syksyllä presidentti joutui vielä kiirehtimään asian hoitamista. Asetus annettiin lopulta 27.11.2009. Karjalan kielestä tuli näin vähemmistökieli Suomessa. Euroopan neuvoston mukaan karjalankieliset ovat lisäksi kansallinen vähemmistö, vaikka siitä ei ole annettu Suomessa erillistä asetusmuutosta.

Suomenkarjalaiset 2000-luvulla

Suomessa oli vuonna 2011 karjalaisia arviolta 350 000. Heistä noin 30 000 lasketaan kuuluvaksi karjalankieliseen vähemmistöön. Heidän identiteettiinsä kuuluu oma kieli, ortodoksinen uskonto ja nykyaikainen sekä perinteinen karjalainen kulttuuri. Lopuilla 320 000:lla, jotka ovat nykyisiä Pohjois- ja Etelä-Karjalan asukkaita ja muita luovutetun Karjalan evakkoja ja heidän jälkeläisiään, on myös enemmän tai vähemmän voimakas karjalainen identiteetti. He puhuvat suomen karjalaismurteita ja ovat uskonnoiltaan lähes kokonaan luterilaisia. He kuuluvat ilman muuta suomenkarjalaiseen kulttuuri-vähemmistöön. Myös alueiden kulttuuri on vahvasti karjalainen. Evakkokarjalaisia on noin 65 000.

Suomen karjalankieliset ovat kaksikielisiä kuten muutkin kotimaiset vähemmistöt. Karjalaa käyttää päivittäin noin 5 000 ihmistä ja sitä ymmärtää ja puhuu ainakin auttavasti 25 000. Luvuissa on mukana 2 000 maahanmuuttajakarjalaista. Suurin osa karjalankielisistä asuu pääkaupunkiseudulla, Pohjois-Karjalassa,

Pohjois-Savossa sekä Oulun ja Kainuun seuduilla. Suomessa puhutaan karjalan kolmea päämurretta: livviä eli aunuksenkarjalaa, varsinaiskarjalan etelämurretta ja pohjoismurretta eli vienaar. Livvistä on kehitetty Karjalan tasavallassa parissakymmenessä vuo-

dessä valmis kirjakieli ja sitä käytetään eniten myös Suomessa. Vienasta kehitetään parhaillaan kirjakieltä ja sillä sekä varsinaiskarjalan etelämurteella julkaistaan myös jonkin verran kirjallisuutta. Suomenkarjalaiset ovat siis tähän asti seuranneet Norjan mallia kirjakieliasiaissa.

EU:n rahoittama ELDIA-tutkimushanke tutkii viittätoista Euroopan vähemmistökieltä. Vuonna 2010 käynnistetyssä hankkeessa ovat mukana myös Suomen karjalankieliset. Tarkoitus on luoda kielten kehitystä seuraava kielibarometri. Hankkeen tutkijat ovat antaneet 12.5.2010 karjalan kielen asemaa vahvistavan lausunnon. Sen mukaan ”Karjalankielisen vähemmistön etninen kieli on Suomessa yksiselitteisesti autoktoninen kieli ja kielitieteelliseltä statukseltaan siten täysin rinnastettavissa suomen kieleen; molempia kieliä on puhuttu nykyisen Suomen alueella ”traditionaalisesti” ja tarkalleen yhtä kauan. Toiseen maailmansotaan asti karjala oli Suomessa autoktoninen ja alueellinen vähemmistökieli, alueluovutusten myötä siitä tuli autoktoninen, ei-alueellinen vähemmistökieli *alueellisia tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan* tarkoittamassa mielessä.”

Karjalaisjärjestöt

Perinteisiä karjalaisjärjestöjä ovat muun muassa Karjalan Liitto jäsenyhdistyksineen ja Karjalan Sivistysseura. Nämä järjestöt ovat viime vuosikymmeninä suuntautuneet lähinnä menneiden muisteluun ja heimojuhlien järjestämiseen. Tämä johtuu siitä, että järjestöt on perustettu keskitetyn yhtenäisvaltio-idean huippuaikana, jolloin oli parempi puhua vain karjalan heimosta ja korostaa sitä, että karjalaiset olivat ensi sijassa suomalaisia ja että karjalaisuus oli vain erikoispiirre heidän identiteetissään. Viime vuosina kielen ja kulttuurin elvytys on jossain määrin tullut mukaan myös näiden järjestöjen toimintaan. Luovutetun Karjalan palautusjärjestöt kuten Pro

Presidentti Tarja Halonen ja Karjalan Kielen Seuran puheenjohtaja arkkipiispa Leo karjalankielisen Kalevala-epoksen julkistamistilaisuudessa 3.12.2009.

Karelia taas ajavat menetetyn Karjalan palautusta Suomelle ja suomalaisille eikä niinkään karjalaisille.

KKS on ainut karjalaisjärjestö, joka on perustamisestaan lähtien keskittynyt kielen ja kulttuurin elvytykseen ja joka tähtää tulevaisuuteen. Seuran jäseninä ovat myös entisten karjalankielisten pitäjien yhdistykset, joten seuran ja sen jäsenyhdistysten jäseninä on useita tuhansia karjalaisia. KKS edustaa parhaiten karjalankielisen vähemmistön näkemyksiä. Seura on tehnyt runsaasti aloitteita viranomaisille. Toiset esitykset ovat jo johtaneet tulokseen, kun taas toiset ovat jääneet odottamaan parempaa aikaa. Onnistuneimpiin lobbauksiin kuuluu Karjalan kielen ja kulttuurin professuurin aikaansaaminen Joensuun yliopistoon. Professori aloitti työnsä vuoden 2009 alussa. KKS on lisäksi esittänyt muun muassa kansallisten vähemmistökielten lisäämistä kielilakiin ja lakia kansallisista vähemmistöistä ja vähemmistökielistä. Euroopan neuvoston vuonna 2010 hyväksymä raportti toimenpide-esityksineen erittäin uhanalaisten kielten tilanteesta oli KKS:n aloite.

Seura toimii kiinteässä yhteistyössä venäjänkarjalaisten kanssa. Elvytystoiminnassa ovat olleet keskeisellä sijalla identiteetin vahvistaminen, kielen ja kulttuurin opetus, kielipesät, laajahko julkaisutoiminta (yli 30 kirjaa ja äänikirjaa), taide, karjalankielinen media – muun muassa oma verkkolehti *Karjal Žurnualu* – sekä verkkopalvelu.

Karjalaisten kotiseutualue ja elvytysohjelma

Kielen ja kulttuurin elvytysohjelman lähtökohtana on Karjalaisten kotiseutualueen perustaminen Pohjois-Karjalaan. Alueelle keskittään elvytystyön painopiste. Muut karjalaiskeskukset verkostoidaan kiinteästi kotiseutualueen toimintaan. Elvytystoiminnan päätavoitteena on lisätä kielen jokapäiväistä käyttöä ja karjalaisen perinteen ja nykyaikaisen kulttuurin osuutta karjalaisten arkielämässä. Avainasemassa on tietysti kielenopetus kielipesistä vanhainkoteihin asti. Opetus perustuu varsinkin aikuisten kohdalla yhdessä tekemiseen ja käytännön kielitaidon hankkimiseen. Tähän liittyy karjalaisen ja karjalaisaiheisen taiteen, kädentaitojen, gastronomian sekä muun kulttuurin harrastaminen. Samalla elvytetään perinteitä nykyaikaan soveltuvalla tavalla. Media ja etenkin omakieliset lehdet ja radio- ja tv-ohjelmat ovat tärkeä osa-alue elvytystyössä. Yhteistoimintaa venäjänkarjalaisten kanssa laajennetaan entisestään. Kotiseutualuehanke tarjoaa karjalaisille myös yritystoiminnan mahdollisuuksia ja työpaikkoja elvytysohjelman toteutuksen lisäksi etenkin kulttuuritoiminnassa, matkailussa ja siihen liittyvissä ohjelmapalveluissa sekä gastronomian, erikoislintarviketuotannon, folklore tuotteiden valmistuksen ja kaupan alueilla.

Elvytysohjelman ja kotiseutualuehankkeen toteutuksesta huolehtii KKS yhdessä valtion ja paikallisten viranomaisten kanssa. Seura on jo aloittanut neuvottelut elvytysohjelman rahoituksesta viranomaisten kanssa. Elvytykseen pyritään saamaan valtioneu-

voston kautta samankaltainen erityismääräraha kuin saamelaiset saivat vuoden 2011 alkupuolella. Lisäksi varoja hankitaan ohjelman osahankkeisiin maakuntatason rahoituslähteistä, kunnista, EU-ohjelmista, rahastoilta ja yrityksiltä.

Mahdollisuudet karjalan kielen ja kulttuurin tehokkaaseen elvyttämiseen ovat kielen erittäin uhanalaisesta asemasta huolimatta varsin hyvät. Karjalaiset ja karjalankieliset voivat siis myös tulevaisuudessa antaa vähintään yhtä vaikuttavan panoksen Suomen yhteiskunnan ja kulttuurielämän kehityksen hyväksi kuin tähänkin asti.

Merja Pentikäinen

Turun yliopiston kansainvälisen oikeuden professori (ma.)

UUDET VÄHEMMISTÖRYHMÄT – MONINAISEN YHTEISKUNNAN UUDET VOIMAVARAT

Kansainvälinen valtiosyhteisö on tunnustanut vähemmistöoikeuksia asuinmaassaan kauan asuneille etnisille ja kielellisille ryhmille, niin sanotuille vanhoille eli kansallisille vähemmistöille – tai pikemminkin niihin kuuluville henkilöille. Sen sijaan on oltu haluttomia tunnustamaan siirtolaisista koostuville uudemmille ryhmille vastaavanlaisia oikeuksia. Toisaalta kansainväliset ihmisoikeuselimet ovat osoittaneet suurempaa ymmärtämystä uudempia vähemmistöryhmiä kohtaan. Valtioiden haluttomuuden takia siirtolaisryhmien oikeuksien keskeiset lähteet ovat yleiset ihmisoikeudet, etenkin oikeus yhdenvertaisuuteen ja syrjinnän kieltö.

Tärkeimpänä siirtolaisille on pidetty onnistunutta kotoutumista uuteen kotimaahansa – sen kielen oppimista, pääsyä työelämään ja osallistumista yhteiskuntaan. On tunnustettu, että heillä on oikeus säilyttää oma kielen- ja kulttuurinsa.

Johdanto

Nykyisin ihmiset liikkuvat maasta toiseen ja asettuvat asumaan enemmän tai vähemmän pysyvästi uuteen maahan enemmän kuin koskaan aikaisemmin ihmiskunnan historiassa. Suomi oli pitkään maastamuuttomaa, josta lähdettiin leveämmän leivän perään esimerkiksi Ruotsiin tai Pohjois-Amerikkaan, mutta 1990-luvulla maahanmuuton suunta kääntyi ja Suomesta tuli maahanmuuttajia vastaanottava maa. Suomessa hallitus hyväksyi vuonna 2006 maahanmuuttopolitiittisen ohjelman, jossa ensimmäisen kerran linjataan Suomelle aktiivinen maahanmuuttopolitiikka. Tämän linjauksen

taustalla on huoli työvoiman vähenemisestä väestön ikääntyessä, ja lääkkeeksi kasvavaan työvoimatarpeeseen on haettu maahanmuuton lisäämistä.

Kansainvälinen muuttoliike on käytännössä synnyttänyt valtioihin, myös Suomeen, uudenlaisia kulttuurisia, etnisiä, kielellisiä, uskonnollisia ja muita vähemmistöjä.

Uusien vähemmistöryhmien epäselvä oikeusasema

Uusiin vähemmistöryhmiin kuuluvat henkilöt saavat kansainvälisten normien suojaa yleisistä ihmisoikeusnormeista. Tällaiset ryhmät saavat myös erityishuomiota kansainvälisissä syrjintää ja rasismia koskevissa normeissa ja niiden tulkintakäytännöissä. Valtiot eivät ole hyväksyneet yleisesti siirtolaisia tai siirtolaisuutta koskevia ihmisoikeussopimuksia, mutta sen sijaan siirtotyöläisten asemaa ja oikeuksia on käsitelty lukuisissakin kansainvälisissä asiakirjoissa, näkyvästi Kansainvälisen työjärjestön ILO:n, YK:n, Euroopan neuvoston ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (Etyj) normeissa. Kansainvälisistä asiakirjoista YK:n siirtotyöläisten ja heidän perheenjäsentensä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus antaa vahvinta suojaa siirtotyöläisille ja heidän perheenjäsenilleen. Sopimuksen merkitystä vähentää kuitenkin ratkaisevasti se, että valtaosa siirtolaisia vastaanottavista valtioista on pidättynyt ratifioimasta sopimusta. Niihin kuuluvat kaikki EU-valtiot, USA, Kanada ja Australia – lähes koko niin sanottu länsimaaailma. Alhaisen ratifointitilanteen takia siirtolaisien ihmisoikeuksia on etsittävä muista lähteistä.

Vähemmistöjä koskevat kansainväliset normit, joilla annetaan suojaa kansallisille, etnisille, kulttuurisille, kielellisille ja uskonnollisille vähemmistöille, koskevat yleensä ”vanhoja” vähemmistöjä, eivät uudempia maahanmuuton myötä syntyneitä vähemmistöjä.

Ainoastaan YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan sopimuksen vähemmistöartiklaa (27 artikla) on tulkittu niin, että se ei rajoittuisi koskemaan vain vanhoja vähemmistöjä. Sopimuksen kansainvälistä valvontaa suorittava ihmisoikeuskomitea on nimittäin todennut, että 27 artikla antaisi artiklan määrittelemää suojaa myös siirtotyöläisille ja jopa niillekin, jotka ovat vain vierailemassa valtiossa. Toisaalta vähemmistösuojaa saavilta ryhmiltä edellytetään jonkinlaista pysyvyyttä.

Kuten edellä tässä julkaisussa on jo todettu, ei ole olemassa mitään selkeää aikarajaa sille, milloin uudesta vähemmistöryhmästä tulee vanha vähemmistö. Kansalliset käytännöt eroavat suuresti toisistaan. Yleisesti voidaan sanoa, että valtiot ovat olleet hyvin varovaisia hyväksymään normeja, jotka merkitsevät erilaisten ryhmien erilaisuuksien ja erityispiirteiden hyväksymistä. Tämän varovaisuuden taustalla on selvästi huoli siitä, että erilaisuuden hyväksyminen laajasti nähdään vaarana yhteiskunnan koossapysymiselle. Nykyisin puhutaan yleisesti yhteiskunnan koheesiosta, jota on joskus kuvailtu varsin osuvasti ”liimaksi”, joka pitää yhteisön koossa. Lisääntyvää kulttuurista, etnistä, uskonnollista ja muunlaista moninaisuutta pidetään haasteena tälle koheesiolle.

Uudet vähemmistöryhmät ja kotoutuminen

Suomessa 1990-luvulla voimistuneen maahanmuuton myötä syntyneistä vähemmistöryhmistä muslimit ja venäjänkieliset ovat saaneet eniten huomiota – myös julkisuudessa. Muslimien osalta keskustelua ovat herättäneet muslimien uskonnolliset tavat ja perinteet, kuten musliminaisten pukeutumissäännöt. Venäjänkielisiin kohdistuu mielenkiintoa erityisesti sen vuoksi, että he ovat tällä hetkellä nopeimmin kasvava vähemmistöryhmä Suomessa. Uudempien vähemmistöryhmien osalta suurimmat haasteet koskevat näihin ryhmiin

kuuluvien henkilöiden kotoutumista eli integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan. Integroitumishaasteet myös selkeästi erottavat uudet maahanmuuttajavähemmistöt vanhoista vähemmistöistä, sillä vanhempiin vähemmistöihin kuuluvat henkilöt ovat yleensä integroituneet ympäröivään yhteiskuntaan. Tästä huolimatta on syytä huomata, että vanhaksi vähemmistöksi Suomessa määritellyn romaniväestön osalta puhutaan vieläkin integroitumishaasteista.

Uusiin vähemmistöryhmiin kuuluvien ihmisten kotoutuminen yhteiskuntaan on noussut viime vuosina yhdeksi keskeisimmistä vähemmistöihin liittyvistä kysymyksistä Euroopassa, jonne aktiivisesti halutaan lisää työväestöä myös alueen ulkopuolelta. Integroitumiskeskustelun yleisenä haasteena on käytettyjen termien epämääräisyys; se, mitä integroitumisella käytännössä tarkoitetaan, ei useinkaan ole kovin selvää. Tämän terminologisen haasteen taustalla on se, että aiemmin integroituminen samaistettiin assimiloitumiseen (sulautumiseen), jolla on yleisesti tarkoitettu vähemmistöihin kuuluvien ihmisten mukautumista valtakulttuuriin ja vähemmistöjen omien erityispiirteiden sivuuttamista. Sitten valtioiden aiemmin selkeästi suosimalle assimilaatiopolitiikalle (sulauttamiselle) on muodostunut varsin negatiivinen kaiku, minkä vuoksi myös integroitumis- ja assimiloitumistermejä on viime vuosina pyritty eriyttämään toisistaan. Tänä päivänä kotoutumisella/integroitumisella viitataan yleensä erilaisten ryhmien yhteiskuntaan mukaan ottamiseen ja pääsemiseen vähemmistöjen erilaisuuksia hyväksyen ja arvostaen.

Kansainväliset asiantuntijaelimet ovat pyrkineet selventämään integroitumiskäsitettä, jolloin ne ovat korostaneet esimerkiksi seuraavanlaisia näkökohtia onnistuneen kotoutumisen edellytyksinä:

- syrjimättömyys sekä rasismin ja muun suvaitsemattomuuden vastustaminen;
- maan virallisen kielen oppiminen mutta samalla myös mahdollisuus oman kielen säilyttämiseen ja oppimiseen;

- yhteiskuntaan osallistuminen ja vaikuttamismahdollisuudet;
- kansalaisuuden saaminen;
- koulujen rooli;
- kulttuurien ja uskontojen välinen vuorovaikutus ja vuoropuhelu;
- viranomaisten kouluttaminen;
- tiedotusvälineiden rooli maahanmuuttajia koskevassa uutisoinnissa; sekä
- asuntopolitiikka.

Huomiota on kiinnitetty myös poliisitoiminnan rooliin monikulttuurisessa yhteiskunnassa, muun muassa siihen, että poliisin tulisi rekrytoinnissaan ottaa huomioon moninaistuva yhteiskunta ja rekrytoida myös vähemmistöihin kuuluvia ihmisiä. Viime aikoina on alettu korostaa myös liike-elämän merkitystä maahanmuuttajataustaisten ihmisten integroitumisen helpottamisessa – yhteiskuntaan integroitumista työmarkkinoiden kautta. Tärkeänä pidetään sitä, että ihmiset pääsevät töihin ja sen myötä mukaan yhteiskunnan arkeen.

Kansainvälisiin vähemmistönormeihin kirjattu ja varsinkin valtioiden ylläpitämä jyrkähkö jako vanhoihin (ja normien suojaamiin) ja uusiin (normien pääsääntöisesti ei-suojaamiin) vähemmistöryhmiin kaipaa nykyisen voimakkaan kansainvälisen muuttoliikkeen valossa kriittistä tarkastelua. Kun uusien vähemmistöryhmien määrä jatkuvasti kasvaa suhteessa vanhoihin vähemmistöihin, kansainvälinen normistokin kaipaa uudelleenarviointia siitä näkökulmasta, vastaavatko olemassa olevat normit parhaalla mahdollisella tavalla tämän päivän vähemmistöihin liittyviin haasteisiin. Esimerkiksi mahdollisuutta omaan kielen säilyttämiseen pidetään yleisesti tärkeänä ihmisten identiteettiin liittyvänä asiana – ja täysin riippumattomana siitä, määritelläänkö vähemmistö vanhaksi vai uudeksi. Kuitenkin tämänhetkiset kan-

sainväliset vähemmistönormit koskevat keskeisesti vain vanhempiin vähemmistöihin kuuluvien ihmisten mahdollisuutta saada valtiolta tukea oman kielensä säilyttämiseen.

Toki on tärkeää myös muistaa, että uusiin vähemmistöryhmiin kuuluvilla henkilöillä on erilaisia haasteita, erityisesti jo edellä viitatuissa yhteiskuntaan kotoutumiseen liittyvissä kysymyksissä. Heidän integroitumiseensa on kiinnitettävä erityistä huomiota. Vahvasti painotetaan maan virallisen kielen oppimisen tärkeyttä ”avaimena” yhteiskuntaan. Suomessa suuri ongelma on ollut yhteiskunnan täysin riittämätön tuki tällaisille kieliopinnoille. On myös tärkeää kiinnittää huomiota erilaisiin ryhmiin kuuluvien ihmisten mahdollisesti erilaisiin integroitumishaasteisiin, esimerkiksi se, tarvitsevatko miehet ja naiset sekä pojat ja tytöt erilaista tukea integroituaan uuteen yhteiskuntaan.

Erilaisuus voimavarana ja erilaisuuden rajat

Moninaistuvien yhteiskuntien keskeisenä haasteena on säilyä toimivina kulttuurisen, uskonnollisen ja muun erilaisuuden lisääntyessä. Kestävä tie eteenpäin ei ole Ranskassa omaksuttu erilaisuuden vastainen malli, vaan erilaisuuden hyväksyminen ja aktiivinen valjastaminen voimavaraksi. Meillä Suomessakin on näissä kysymyksissä vielä paljon opittavaa ja tehtävää. 2000-luvun suomalaisen identiteetin on tarkoitettava sitä, että suomalaisuuteen kuuluu etnisyyden laaja kirjo, monenlaisia kulttuuripiirteitä sekä erilaisia kieliä ja uskontoja.

Toisaalta kaikenlaisia eroja ja vaatimuksia ei tule hyväksyä, vaan on tärkeää keskustella erilaisuuden rajoista. Etnisyyteen ja uskontoon liittyviin erilaisuuksiin ja niiden korostamiseen on myös kiinnitetty erityistä huomiota, koska tällaisin kriteerein määritellyt erot ovat usein ehdottomampia kuin vaikkapa kulttuuriin ja kieleen liittyvät erot. Uskontoon liittyvät ryhmien rajanvedot, käytännössä ja otellut tietyn uskontokunnan jäseniin ja ei-jäseniin – ”meihin” ja

”muihin” –, voivat olla jyrkempiä kuin kulttuuriin perustuvat erot-telut. Moninaisissa yhteiskunnissa tarvitaan ryhmien välisten tiuk-kojen rajanvetojen sijasta huomiota meitä kaikkia ihmisinä yhdis-täviin piirteisiin ja kysymyksiin.

Suvaitsevaisuudesta on tullut moninaisen yhteiskunnan kes-keinen vaatimus yleisesti Euroopassa ja Suomessakin. Keskuste-lua kuitenkin tarvittaisiin siitä, mitä tällä nykyisin viljalti käytetyllä termillä käytännössä tarkoitetaan. Esimerkiksi suvaitsevaisuus on eri asia kuin kunnioitus. Erilaisten ihmisten kunnioitus on tärkeä lähtökohta, mutta se on eri asia kuin ihmisten erilaisten tekojen, perinteiden ja tapojen hyväksyminen. Ihmisten tekoja ja ylläpitä-miä perinteitä ja tapoja pitää aina voida tarkastella kriittisesti, eikä kaikkea tarvitse eikä pidä suvaita saatikka hyväksyä. Esimerkiksi tyttöjen ympärileikkaamista, kunniamurhia ja pakkoavioliittoja on yleisesti pidetty ihmisoikeusnormien ja -arvojen vastaisina, minkä vuoksi niihin tulisi aina määrätietoisesti puuttua.

Yhteiskunnissa pitäisi käydä yleisiä keskusteluja erilaisuuden ra-joista, ja näihin keskusteluihin uusiinkin vähemmistöryhmiin kuu-luvien – sekä naisten että miesten, tyttöjen ja poikien – tulee saada ja voida aktiivisesti osallistua. Tällaisissa keskusteluissa myös sekä kantaväestön että vanhempien vähemmistöjen tulisi pystyä tarkas-telemaan kriittisesti omia perinteisiä tapojaan ja käytäntöjään. Esi-merkiksi suomalaiseen kulttuuriin vahvasti liittyvä väkivaltakult-tuuri tulee voimakkaasti kyseenalaistaa.

Vaikka moninaistuvan yhteiskunnan on opittava arvostamaan erilaisuutta, tällaisen yhteiskunnan toimivuuden ja elinkelpoisuu-den varmistamiseksi on myös tärkeää löytää ja määritellä kaikille yhteisiä arvoja. Ne arvot ovat juuri se ”liima”, joka vahvistaa yhtei-sön yhteenkuuluvuutta ja koossapysymistä. Suomessa yhteinen ar-vopohja rakentuu luontevasti esimerkiksi pitkiin tasa-arvo- ja de-mokratiaperinteisiin, joita voidaan ja pitääkin kehittää vastaamaan tämän päivän moninaistuvan yhteiskunnan haasteita.

Lähdekirjallisuutta:

Hannum, Hurst: The Concept and Definition of Minorities, teoksessa *Universal Minority Rights*, toim. Marc Weller, s. 49–74. Oxford 2007.

Pentikäinen, Merja: *Creating an Integrated Society and Recognising Differences: The Role and Limits of Human Rights, with Special Reference to Europe*. Rovaniemi 2008.

Saukkonen, Pasi: *Politiikka monikulttuurisessa yhteiskunnassa*. Helsinki 2007.

Kansainvälisen siirtolaisuusjärjestön nettisivu: www.iom.int.

Tuomas Martikainen

Yliopistotutkija, Helsingin yliopisto

Isra Lehtinen

Suomen Islamilaisen Neuvoston tiedottaja

UUDET MAAHANMUUTTAJAT, ETENKIN MUSLIMIT – KIELTEN JA KULTTUURIEN KIRJO

Uudet maahanmuuttajat

Maahanmuutto on normaali ilmiö nykyaikana

Maahanmuuttaja on ulkomailla syntynyt henkilö, joka on joko pysyvästi tai toistaiseksi asettunut asumaan Suomeen. Usein, mutta ei välttämättä, hänellä on erilainen kieli- ja kulttuuritausta kuin muilla suomalaisilla. Maahanmuutto on elämänkaareen liittyvä tapahtuma, mutta on eri asia, pitääkö henkilö itseään maahanmuuttajana ja onko mielekästä puhua hänestä sellaisena esimerkiksi kymmenen Suomessa asutun vuoden jälkeen. Tässä on kyse yksilön identiteetistä, joka voi olla monenlainen. Itse asiassa monet pitävät varsin loukkaavana tulla kutsutuksi maahanmuuttajaksi, koska sanaan on yleiskielessä muodostunut kielteisiä sävyjä.

Maahanmuutto Eurooppaan kasvoi toisen maailmansodan jälkeen. Sitä ennen Eurooppa oli pitkään ollut maastamuuttoaluetta erityisesti Pohjois-Amerikkaan, mutta myös muille mantereille. Sodasta toipuva Eurooppa tarvitsi lisää työvoimaa ja siitä oli monin paikoin pulaa. Tällöin eräissä eurooppalaisissa valtioissa siirtolaisväestö kasvoi nopeasti. Toisaalta nopeasti teollistuvasta Suomesta lähti satojatuhansia töihin etupäässä Ruotsiin. Suomen aseman maastamuuttomaana jakoivat tuolloin muun muassa Irlanti, Espanja ja Italia.

Suomi muuttui maahanmuuttomaaksi

Maaailma alkoi jälleen muuttua 1980- ja 1990-luvulla. Neuvostoliitto romahti ja talouden globalisaatio leimahti täyteen liekkiin. Suomesta tuli yllättäen maahanmuuttomaa, kenenkään siihen pyrkimättä tai varautumatta. Maahanmuuttajia alkoi saapua erityisesti entisen Neuvostoliiton alueelta, mutta kasvavassa määrin myös

muualta maailmasta. Suomen nykyinen, vuosittainen kiintiöpakolaisten vastaanotto vakiintui tuolloin, ja entistä useampi turvapaikanhakija löysi tiensä maahan. Lisäksi suomalaisten oma kansainvälinen liikkuvuus monipuolistui työn, opiskelun, turismin ja seikkailunhalun seurauksena.

Rakkaus ja perhe ovat olleet suurimmat syyt muuttaa Suomeen. Noin kaksi kolmesta on saapunut Suomeen juuri perhesyistä. Kahden kulttuurin avioliitot ovat yleisiä. Lisäksi jo maassa olevat ovat voineet hakea perheen yhdistämistä. Muita merkittäviä muuttosyitä ovat paluumuutto, pakolaisuus, turvapaikanhaku, työ ja opiskelu. Joukossa on myös seikkailijoita. Kaikki eivät kuitenkaan asetu pysyvästi Suomeen, vaan osa jatkaa matkaansa jonkun vuoden jälkeen. Erityisesti huippuosaajat, kuten urheilijat ja tutkijat, voivat asua monessa maassa uransa aikana.

Suomessa asui 248 000 ulkomailla syntynyttä (niin sanottu ensimmäinen sukupolvi) vuonna 2007. Lisäksi heillä oli yli 100 000 Suomessa syntynyttä lasta ("toinen" sukupolvi), joko toisen maahanmuuttajan tai Suomessa syntyneen kanssa. Yhteensä maahanmuuttajataustaisia on noin 7 prosenttia väestöstä. Suurimmat lähtöalueet ovat entisen Neuvostoliiton alue ja Eurooppa, joita seuraavat Aasia ja Afrikka. Määrällisesti eniten tulijoita on ollut Venäjältä, Virosta, Ruotsista ja Somaliasta.

Maahanmuuttajat ovat hyvin kirjava joukko ihmisiä. Heidän asettumiseensa Suomeen vaikuttavat muun muassa muuttoikä, muuttosyy, lähtöalue, koulutustausta ja muut taidot. Lisäksi vastaanottavalla yhteiskunnalla – tässä tapauksessa Suomella – on suuri vaikutus niihin mahdollisuuksiin, joita maahanmuuttajilla on. Näin ollen maahanmuuttajien niputtaminen yhteen on harhaanjohtavaa, sillä vain itse muutto yhdistää heitä. Muutoin heitä on moneen junaan ja monelle laiturille, kuten ihmisiä yleensäkin.

Kotoutuminen Suomeen

Suomen virallinen kotouttamis- eli integraatiopolitiikka tähtää maahanmuuttajien osallistumiseen yhteiskunnassa, mutta se tukee myös heidän pyrkimyksiään ylläpitää kieli- ja kulttuuriperintöään. Valittu politiikka perustuu tutkimukselle, jonka mukaan tämä strategia takaa parhaat edellytykset kotoutumiselle uuteen maahan. Suomen kielen oppiminen sekä työ, opiskelu ja osallistuminen ovat keskeisiä päämääriä. Oman kielen- ja kulttuurin ylläpito mahdollistuu esimerkiksi kouluissa äidinkielen opetuksessa sekä erilaisissa yhdistyksissä. Viime vuosina on perustettu suuri määrä kulttuuri-, uskonnollisia ja muita yhdistyksiä, joissa perinnettä voi siirtää myös lapsille.

Perinteiset suomalaiset vähemmistöt ovat jo ratkaisseet ne ongelmat, joiden kanssa uudet maahanmuuttajat painivat. Kuinka taata omien arvojen, kielen ja kulttuurin siirtyminen lapsille? Kulttuuri- ja uskonnolliset yhdistykset ovat tässä keskeisiä. Valtaosa maahanmuuttajista on kristittyjä, mutta heidän joukossaan on myös paljon muiden uskontojen edustajia. Kristityt osallistuvat jo olemassa olevien kirkkojen, kuten luterilaisten, ortodoksisten ja katolisten seurakuntien, toimintaan, mutta muut ovat joutuneet perustamaan omia yhteisöjä. Erityisesti muslimit ovat olleet tässä aktiivisia, mutta myös buddhalaiset, sikhit ja muut ovat luoneet omia yhteisöjään.

Monet maahanmuuttajat ylläpitävät suhteita entisiin kotimaihinsa. Internet, matkustaminen ja satelliittitelevisio mahdollistavat tämän. Perheenjäseniä ja sukulaisia saattaa asua myös kolmansissa maissa. Köyhemmistä maista tulevat voivat lähettää rahaa vanhemmilleen tai sukulaisilleen ja jotkut rakentavat kaukaisia loma-asuntoja, jolloin mökkimatkan pituudeksi saattaa tulla tuhansia kilometrejä. Maahanmuuttajien ylijärjestykset luovat Suomeen uusia kontakteja, joista ajan myötä syntyy myös kaupallista vaihtoa. Tätä todistavat monet pienet kaupungit, joista saa elintarvikkeita eri puolilta maailmaa. Maahanmuuttajat ovat myös vaikuttaneet suomalaisen

ruokakulttuurin muutoksiin. Erilaisia etnisiä ravintoloita löytyy eri puolilta maata.

Maahanmuuttajista ja monikulttuurisuudesta puhutaan usein joko ihannoiden tai kauhistellen. Kumpikin näkökulma on yksi-puolinen. Laajamittaiseen maahanmuuttoon liittyy aina ongelmia ja hyviä puolia. Olennaista onkin, kuinka haasteet ratkaistaan ja käännetään vahvuuksiksi. Tässä vastaanottavan yhteiskunnan merkitys on suuri. Monille suomalaisille näyttää olevan vaikea ymmärtää sitä tosiseikkaa, että avoimessa, globalisoituneessa maailmassa on hyvin vaikeaa rajoittaa ihmisten liikkuvuutta. Ainakaan sitä ei voi tehdä yksipuolisesti siten, että oikeus liikkua vapaasti koskisi vain Suomen kansalaisia. Tähän vaikuttavat niin jäsenyys Euroopan unionissa kuin erilaiset kansainväliset sopimukset, joihin Suomi on sitoutunut. Lisääntynyt ihmisten liikkuvuus on osa nykymaailmaa, piti siitä tai ei – ja useimmat pitävät.

Kehitys kohti vähemmistöstatusta

Tämän päivän maailmassa on yli 200 miljoonaa maahanmuuttajaa ja määrä kasvaa. Eurooppaan ja Suomeen on odotettavissa maahanmuuttoa myös tulevaisuudessa. Tämä johtuu väestön laajamittaisesta ikääntymisestä ja siihen liittyvästä työvoiman tarpeesta. Eurooppaan kohdistuu muuttopainetta maanosan tarjoamien mahdollisuuksien ja elintason takia, sillä ympäröivillä alueilla on väestöpainetta ja heikommat tulevaisuudennäkymät. Samanaikaisesti entistä useampi suomalainen lähtee lyhyemmäksi tai pidemmäksi aikaa ulkomaille. Sen sijaan sitä, kuinka kauan nykyinen globalisaation aikakausi tulee jatkumaan, on vaikeampi arvioida. Ympäristöön liittyvät haasteet sekä taloudellinen ja poliittinen kehitys vaikuttavat tähän suuresti. Kasvava maahanmuutto ja siihen liittyvä monikulttuuristuminen on tällä hetkellä todennäköisin lähi-tulevaisuuden näkymä.

Aikanaan nykyiset maahanmuuttajien ja erityisesti heidän jälkeläistensä muodostamat yhteisöt muuttuvat Suomen kulttuuri-vähemmistöiksi. Nykyiset keskustelut kotoutumisesta ja monikulttuurisuudesta tulisikin asettaa osaksi tätä meneillään olevaa historiallista prosessia.

Muslimit Suomessa

Johdanto

Vuonna 2010 muslimeja oli Suomessa 50 000–60 000. Määrästä on turkinsukuisia tataareja noin 800, joiden Suomen Islam-seurakunta on maamme islamilaisista yhdyskunnista vanhin. Heistä on tässä julkaisussa oma artikkelinsa. Suomalaisia muslimeja – käännyttäjiä tai kuten muslimit sanovat: islamiin palanneita – on 1 000–1 500. Maahanmuuttajista suurin kansallisuusryhmä on somalialaiset. Muslimeja on paljon myös eri arabimaista, Aasian ja Afrikan maista, Balkanilta, Turkista sekä Iranista. Moskeijoita tai rukoushuoneita on nelisenkymmentä, kaikissa suuremmissa kaupungeissa.

Tässä artikkelissa keskitytään muslimien enemmistöön eli maahanmuuttajiin, viimeisen parinkymmenen vuoden aikana maahan tulleisiin muslimeihin. Määrä on kasvanut tässä ajassa hurjasti, sillä 1990-luvun alussa muslimeja oli noin 4 000. Muslimien määrä on siis reilussa 15 vuodessa yli kymmenkertaistunut. Syitä tähän ovat pääasiassa a) maahanmuutto, mukaanlukien perheen yhdistäminen, b) syntyyvyys ja c) kantasuomalaisten käännyttäisyys islamiin.

Kielet

Somalialaisten äidinkieli on somali. Arabimaiden välillä on eroja ja yhteisiä piirteitä, mutta kaikkien suuri yhdistävä tekijä on arabian kieli. Puhekieli ja murteet vaihtelevat eri maissa, mutta kirjakieli

li on sama. Uskontokaan ei yhdistä yhtä paljon, sillä 20 prosenttia arabeista ei ole muslimeja.

Turkkilaisten – kurdeja lukuun ottamatta – äidinkieli on turkki. Kurdin kielestä on olemassa eri muotoja. Iranissa pääkieli on persia (farsi). Aasian maiden muslimeja on useista maista, siksi myös äidinkieli vaihtelee. Pakistanilaisia on Suomessa noin 500 ja heidän äidinkieltään on yleensä urdu. Bangladeshista on kotoisin 200–300 henkeä, joiden äidinkieli on bengali. Pienempiä muslimiryhmiä on muun muassa Indonesiasta.

Afrikasta on Suomeen tullut muslimeita Somalian lisäksi etenkin Ghanasta, Gambiasta, Nigeriasta ja Senegalista. Näissä maissa käytetään useita kieliä; englanti on yleensä toinen pääkieli. Balkanilta saapuneet muslimit ovat pääsääntöisesti kotoisin Bosniasta, Kosovosta ja Albaniasta. Kosovolaiset muslimit ovat yleensä Kosovon albaaneja, joten heidän äidinkieltään on albaani. Bosniassa puhutaan bosniaa tai serbokroatiaa.

Moninaisuus

Muslimien moninaisuuteen Suomessa on monia syitä, riippuen siitä, mikä on ihmisen kotimaa (kulttuuri ja lait) ja mikä islamin lakikoulukunta siellä vaikuttaa. Toisaalta muslimienkin uskonnollinen sitoutuminen vaihtelee, samoin kuin se, miten kukin tulkitsee uskonnon noudattamista Euroopassa.

Suomen muslimit edustavat siten useita eri kulttuureja. On lähtömaita, joissa muslimit ovat valtaenemmistönä, eräissä muissa he muodostavat vähemmistön, joka voi olla lähes puolet kansasta (esimerkiksi eräät Afrikan maat). Vaikka islam on arabimaissa valtauskonto, monissa arabimaissa on myös kristittyjä, juutalaisia ja druuseja. Somalia puolestaan on 99-prosenttisesti muslimimaa. Muslimit ovat käyneet läpi suuria muutoksia Suomeen muuttaessaan: paitsi että tšekäläinen kieli ja kulttuuri ovat

varsin erilaisia, he joutuvat Suomessakin epämääräiseen vähemmistöasemaan.

Myös maahanmuuton syyt vaikuttavat siihen, minkälainen asema muslimilla täällä on. Vapaaehtoisesti maahan muuttaneet ovat lähtökohdiltaan eri tilanteessa kuin pakolaiset tai turvapaikanhakijat/turvapaikan saaneet. Somalialaiset ovat joutuneet lähtemään maasta sisällissodan vuoksi. Kannattaa muistaa, että sisällissodan arvet ovat usein syvät, esimerkkinä vuoden 1918 Suomen sisällissota, jonka seuraukset kansan jakaantumisenä kestivät pitkään.

Uskonnon opetus

Suomessa on 1990-luvun alusta opetettu kouluissa islamia. Valtaosa muslimeista pitää suomalaista uskonnon opetusta koskevaa lainsäädäntöä hyvänä: jos kolme oppilasta on samasta uskontokunnasta ja vanhemmat pyytävät opetusta, sitä on kunnan tarjottava. Käytännössä suurimpien kaupunkien koulujen enemmistö tarjoaa nykyään islamin opetusta. Sen opetussuunnitelma noudattaa yleistä lainsäädäntöä ja kattaa myös muiden uskontojen opetuksen. Vuoden 2003 uskonnonvapauslakimuutos poisti käsitteen ”tunnustuksellinen uskonnon opetus”.

Myös islamilaiset yhdyskunnat ja yhdistykset tarjoavat uskonnon opetusta sekä lapsille että aikuisille. Lapsille se on yleensä Koraanin ja arabian kielen opetusta. Tätä kutsutaan Koraanikoulukseksi, jossa opitaan Koraania arabiaksi ulkolukuna ja selitetään opitut asiat omalla kielellä. Useassa moskeijassa pidetään luentoja arabiaksi ja somaliaksi – ja suomeksikin – myös aikuisille. Esimerkiksi Suomen Islamilainen Yhdyskunta järjestää viikoittain suomenkielisiä luentoja islamista. Yhdyskunnan edustajia on vierailtu muun muassa kouluissa kertomassa uskonnostaan, ja koululais- ja muita ryhmiä on vierailtu yhdyskunnan moskeijassa. Moni muukin moskeija ottaa vierailevia ryhmiä vastaan.

Asuminen ja järjestäytyminen

Arviolta puolet Suomen muslimeista asuu pääkaupunkiseudulla. Muuten muslimit ovat keskittyneet suurimpiin kaupunkeihin tai niiden lähettyville, mutta heitä asuu myös pienemmissä kaupungeissa. Useimmat muslimit asuvat mielellään siellä, missä on muitakin muslimeja tai muita samasta maasta kotoisin olevia.

Helsinki

Suomen Islamilainen Yhdyskunta oli ensimmäinen islamilainen yhdyskunta tataariyhteisön jälkeen, se rekisteröitiin vuonna 1987. Toimintaan osallistuu maahanmuuttajataustaisia ja suomalaisia muslimeja (”käännynnäisiä”). Yhdyskunta järjestää luentoja aikuisille sekä somaliaksi – toisinaan myös arabiaksi – että suomeksi. Viikonloppuina on lapsille Koraanikouluja. Yhdyskunta on aktiivinen tiedotustyössä ja se on ollut vuosia mukana uskontojen välisessä dialogissa.

Helsinki Islam Keskus (Al-Huda) on rekisteröity vuonna 1997. Sen toiminnassa ovat somalialaiset enemmistönä. Islamin painotuksessa myös Pasilan moskeijana tunnetun paikan aktiivit pyrkivät muslimin elämäntapojen ja sääntöjen mahdollisimman tarkkaan noudattamiseen. Sielläkin järjestetään Koraanikouluja ja muuta opetusta.

The Islamic Rahma Center ylläpitää omaa rukoushuonetta Itäkeskuksessa. Jäsenet pyrkivät muistuttamaan Suomen muslimeja muslimin elämäntavoista ja uskonnon harjoittamisen tärkeydestä. Tiedotusta muslimiyhteisön ulkopuolelle ei ole pidetty tärkeänä.

Finnish Multicultural Dawa Associationin moskeijan nimi on Al-Iman, mutta se tunnetaan myös Munkkiniemen moskeijana. Moskeijan aktiivien tulkinta on lähellä Helsinki Islam Keskuksen

tulkintaa. Moskeijassa järjestetään rukousten ohella myös opetusta ja muuta toimintaa.

Edellisten lisäksi pääkaupungissa toimii useita muslimiyhteisöjä, joilla on omia tiloja ja toimintaa usein kunkin ryhmän omalla äidinkiellä. Turkkilaisilla, pakistanilaisilla ja Bangladeshista muuttaneilla on omat pienet moskeijansa. Osa näistä yhteisöistä ei ole rekisteröitynyt yhdyskunnaksi, osa toimii yhdistyspohjalta. Muutaman viime vuoden aikana on perustettu kaksi shiialaista yhdyskuntaa Helsinkiin, joista toisella, Resalat-yhdyskunnalla, on oma rukoushuone.

Espoo ja Vantaa

Espoossa toimii Espoon Islamilainen Yhdyskunta, jolla on oma rukoushuone. Vantaalla on Myyrmäessä rukoushuone ja shiialaisilla Rekolassa pieni rukoushuone.

Turku

Turun Islamilaisella Yhdyskunnalla on moskeija, jossa käy Turun sunnimuslimien enemmistö. Yhdyskunta on ollut aktiivinen tiedotustyössä ja viranomaisyhteistyössä sekä dialogissa kirkon kanssa. Myös shiiamuslimeilla ja muilla pienemmillä ryhmittymillä on Turussa moskeija.

Tampere

Tampereen Islamin Yhdyskunnassa on useita satoja jäseniä ja se on suurimpia muslimiyhdyskuntia Suomessa. Se ylläpitää moskeijaa. Heilläkin on yhteistyötä paikallisviranomaisten kanssa. Tampereella toimii myös turkinsukuisten tataarien yhdyskunta, Tampereen islamilainen seurakunta. Viime vuosina sinne on perustettu myös shiialainen yhteisö.

Kuopio, Jyväskylä, Oulu

Kuopiossa toimii Savon Islamilainen Yhdyskunta, jolla on moskeija. Keski-Suomen Islamilaisen Yhdyskunnan keskipiste on Jyväskylä, jossa on moskeijakin. Pohjois-Suomen Islamilainen Yhdyskunta Oulussa on jäsenmäärältään pieni, mutta kävijämäärältään paljon suurempi, kuten useimmat yhdyskunnat. Sillä on moskeija.

Niin ikään joissakin muissa isommissa kaupungeissa on moskeija, mutta ei rekisteröityä yhdyskuntaa.

Muslimien tärkein viikoittainen kokoontuminen moskeijoissa on perjantain seurakuntarukous puolenpäivän jälkeen.

Suomen Islamilainen Neuvosto

Vuonna 2006 perustettiin ja vuoden 2007 alussa rekisteröitiin Suomen Islamilainen Neuvosto (SINE ry.) muslimien yhteistyöelimeksi ja keskustelufoorumiksi. Syksyllä 2011 sillä oli 23 jäsenjärjestöä, joista puolet on islamilaisia yhdyskuntia, toinen puoli yhdistyksiä. Neuvosto edistää eri islamilaisten tahojen kuten uskonnollisten yhteisöjen ja yhdistysten yhteistyötä ja toimintaa. Se toimii keskustelukumppanina ja islamilaisten yhteisöjen edustajana viranomaisten ja eri uskonnollisten yhteisöjen kanssa käytävissä keskusteluissa. Neuvoston tarkoituksena on edistää kunnioitusta ja tietoisuutta sekä islamia kohtaan Suomessa että suomalaista kulttuuria kohtaan muslimien keskuudessa. Neuvosto pyrkii estämään sekä islamilaisten että islamia vastaan suuntautuvien ääri-ilmiöiden syntyminen ja kehittymisen Suomessa.

Lähdeaineistoa:

Husein, Muhammed: *Yhtä erilaiset: Islam ja suomalainen kulttuuri*. Teos, Helsinki 2011.

Kankkonen, Tom: *Islam Euroopassa*, Helsinki 2008.

Kouros, Kristiina: *Selvitys Suomessa asuvien muslimien suhtautumisesta perhearvoihin ja lainsäädäntöön*. Ihmisoikeusliitto, Helsinki 2007.

Liebkind, Karmela; Mannila, Simo; Jasinskaja-Lahti, Inga; Jaakkola, Magdalena; Kyntäjä, Eve & Reuter, Anni: *Venäläinen, virolainen, suomalainen: Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Gaudeamus, Helsinki 2004.

Martikainen, Tuomas (toim.): *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. SKS, Helsinki 2006.

Martikainen, Tuomas & Sakaranaho, Tuula (toim.): *Mitä muslimit tarkoittavat? Keskustelua islamilaisista virtauksista Suomessa ja Euroopassa*. Savukeidas, Turku 2011.

Martikainen, Tuomas; Sakaranaho, Tuula & Juntunen, Marko (toim.): *Islam Suomessa. Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. SKS, Helsinki 2008.

Suomen Islamilaisen Neuvoston nettisivu: www.sine.fi.

SUOMEN KANSALLISET VÄHEMMISTÖT KULTTUURIEN JA KIELTEN RIKKAUTTA

Tämä julkaisu antaa tietoa Suomen niin sanotuista perinteisistä etnisistä ja kielellisistä vähemmistöistä, joista osa on lisäksi uskonnollisia vähemmistöjä. Niitä kutsutaan myös kansallisiksi vähemmistöiksi tai kulttuurivähemmistöiksi. Jokaisesta vähemmistöstä on oma, kyseessä olevaan vähemmistöön kuuluvan henkilön kirjoittama luku. Koska Suomessa on alkanut muodostua siirtolaisista koostuvia vähemmistöryhmiä, julkaisun lopussa on kaksi lukua niistäkin.

Lisäksi julkaisussa tarkastellaan vähemmistöjä kansainvälisen oikeuden tarjoaman määritelmän kautta. Julkaisun on valmistanut arvostetun Vähemmistö-oikeuksien ryhmän (Minority Rights Group International) Suomen jaosto MRG Finland, jonka hallituksen jäsenistön pääosa koostuu vähemmistöjen edustajista.

MRG Finland pyrkii toimimaan asiantuntijaelimenä, jonka tavoitteena on antaa perusteltuja lausuntoja vähemmistöasioista sekä Suomessa että kansainvälisesti.

ISBN 978-951-807-105-4

9 789518 071054